

امر به معروف و نہی از منکر

(چہستے، چرایے و چگونگی)

ویراست اول

دکتر عبداللہ حاجی صادقی

معاونت تربیت و آموزش عقیدتی سیاسی نمایندگی ولی فقیہ در سپاہ

امربہ معروف ونہے ازمنکر (چیستے، چراپے وچگونگے)

تہیہ کنندہ: معاونت تربیت و آموزش عقیدتی سیاسی نمایندگی ولی فقیہ در سپاہ
نویسنده: دکتر عبداللہ حاجی صادقی
ویراستار: سیدعلی یار افشارپور دہدشت
صفحہ آرا: اسماء وصال طلب راوری
ناشر: زمزم ہدایت

چاپ: مرکز چاپ سپاہ ♦ نوبت چاپ: اول ♦ تاریخ چاپ: زمستان ۱۳۹۵
شمارگان: ۱۲۰۰۰۰ ♦ قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان

آدرس ناشر: قم، خیابان دورشہر، نبش کوچہ ۳، پلاک ۸۱
تلفن: ۰۹۱۲ ۲۵۳ ۲۸ ۸۷، ہمراہ: ۰۲۵ - ۳۷۷۳۰۷۳۵

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۱
بخش اول: چیستی فریضه امر به معروف و نهی از منکر	
فصل اول: مفهوم شناسی.....	۱۶
فصل دوم: وجوب امر به معروف و نهی از منکر.....	۱۹
ادله وجوب امر به معروف و نهی از منکر.....	۲۰
فصل سوم: قلمرو امر به معروف و نهی از منکر.....	۲۵
بخش دوم: چرایی فریضه امر به معروف و نهی از منکر	
فصل اول: اهمیت و جایگاه امر به معروف و نهی از منکر.....	۳۰
۱. امر به معروف و نهی از منکر دارای شأن و مرتبه ربوبیت	
۲. امتیاز امت اسلامی و شاخص دین داری	
۳. شرافت و فضیلت داشتن نسبت به دیگر فرائض.....	۳۴
۴. ضامن اجرای احکام الهی و دستیابی به سبک زندگی اسلامی.....	۳۶
۵. عامل عزت و سعادت امت اسلامی و ناکامی دشمنان است.....	۳۸
فصل دوم: فلسفه و آثار امر به معروف و نهی از منکر.....	۴۱
الف: برکات و آثار فردی.....	۴۲
ب- آثار و برکات خانوادگی.....	۴۴
ج- آثار اجتماعی.....	۴۴

- د- آثار و برکات سازمانی..... ۴۵
- فصل سوم: پیامدهای شوم ترک امر به معروف و نهی از منکر..... ۴۷**
۱. لعن و نفرین خدا و انبیای الهی..... ۴۷
  ۲. محرومیت از برکات و عنایات ویژه خدا..... ۴۹
  ۳. محرومیت از حیات انسانی..... ۴۹
  ۴. هلاکت و مجازات دنیوی..... ۵۰
  ۵. سلطه یافتن اشرار..... ۵۲
  ۶. عدم استجاب دعا..... ۵۴
  ۷. گسترش فساد..... ۵۵
  ۸. شرکت در گناه مجرمان و گناهکاران..... ۵۶
  ۹. ذلت و خواری در دنیا..... ۵۷
  ۱۰. عذاب اخروی..... ۵۹
- فصل چهارم: ضرورت امر به معروف و نهی از منکر در سپاه..... ۶۱**
- فصل پنجم: عوامل فراموشی و بی‌رونی شدن امر به معروف نهی از منکر..... ۶۷**
۱. تحریف دین..... ۶۸
  ۲. تعطیلی امر به معروف و نهی از منکر، ارمغان غرب..... ۶۹
  ۳. عدم آگاهی..... ۶۹
  ۴. تسلط نداشتن بر چگونگی انجام این دو فریضه (عدم مهارت)..... ۷۰
  ۵. هزینه بر بودن امر به معروف و نهی از منکر..... ۷۰
  ۶. معرفی نادرست و نامناسب معروف‌ها و منکرها..... ۷۱
  ۷. القای شبهاتی درباره امر به معروف و نهی از منکر..... ۷۱
  ۸. بهانه تراشی‌های غلط..... ۷۲
- بخش سوم: چگونگی امر به معروف و نهی از منکر**
- فصل اول: شرایط امر به معروف و نهی از منکر..... ۷۶**
- شرایط وجوب یا واجب؟..... ۷۶

- شرط اول: علم به معروف و منکر..... ۷۸
- شرط دوم: احتمال تأثیر..... ۸۱
- شرط سوم: اصرار و استمرار عمل..... ۸۴
- شرط چهارم: نداشتن مفسده..... ۸۵
- فصل دوم: مراتب امر به معروف و نهی از منکر..... ۸۸
- مرتبه اول: اظهار محبت و انزجار قلبی..... ۸۹
- مرتبه دوم: امر و نهی زبانی..... ۹۲
- مرتبه سوم امر و نهی یدی (با قدرت و اجبار)..... ۹۶
- فصل سوم: آداب امر به معروف و نهی از منکر..... ۱۰۲
- آداب امر به معروف و نهی از منکر..... ۱۰۳
۱. اصل اول: پیشگامی در عمل به معروف و ترک منکر..... ۱۰۳
۲. اصل دوم: رعایت اخلاق اسلامی در امر و نهی دیگران..... ۱۰۶
۳. اصل سوم: رعایت اولویت‌ها..... ۱۰۸
۴. اصل چهارم: محبت و موضع خیرخواهانه..... ۱۰۹
۵. اصل پنجم: موقعیت شناسی..... ۱۱۱
۶. اصل ششم: اصل استمرار و تکرار..... ۱۱۲
۷. اصل هفتم: رعایت آداب سخن گفتن..... ۱۱۳
۸. اصل هشتم: فرصت‌سازی و تهیه مقدمات..... ۱۱۳
۹. اصل نهم: جلوگیری از سوءاستفاده دشمنان..... ۱۱۴
۱۰. اصل دهم: اهتمام به علت‌ها و ریشه‌ها..... ۱۱۶
- فصل چهارم: آمرین به معروف و ناهین از منکر..... ۱۱۷
- آمرین و ناهین خاص و عام..... ۱۱۷
- ویژگی‌های آمرین به معروف و ناهین از منکر..... ۱۲۰
- ۱) اخلاص و قصد قربت..... ۱۲۱
- ۲) آگاهی نسبت به احکام امر به معروف و نهی از منکر..... ۱۲۲

- ۱۲۳..... (۳) سعه صدر و بردباری.....
- ۱۲۴..... (۴) حسن خلق و برخورد کریمانه.....
- ۱۲۵..... (۵) شجاعت و قاطعیت.....
- ۱۲۷..... (۶) بصیرت.....
- ۱۲۸..... (۷) تقوای فردی و اجتماعی.....
- ۱۳۰..... (۸) روحیه جهادی و انقلابی.....
- ۱۳۲..... (۹) ولایت محوری.....
- ۱۳۵..... (۱۰) استمداد از خدا و توکل بر او.....
- ۱۳۸..... فصل پنجم: شیوه‌ها و روش‌های امر به معروف و نهی از منکر.....
- ۱۴۲..... الف: شیوه‌های مشترک.....
- ۱۴۲..... ۱. تقویت مبانی اعتقادی و ایمانی.....
- ۱۴۴..... ۲. ترویج و تکریم ارزش‌ها در قول و عمل.....
- ۱۴۴..... ۳. از بین بردن زمینه‌های گناه و تخلف.....
- ۱۴۵..... ۴. پر کردن اوقات فراغت.....
- ۱۴۵..... ۵. تعظیم شعائر دینی و انقلابی.....
- ۱۴۶..... ۶. معرفی الگوهای شایسته.....
- ۱۴۷..... ۷. ارائه جایگزین مناسب.....
- ۱۴۸..... ۸. برخورد آئینه وار.....
- ۱۴۸..... ۹. تقویت نظام اسلامی و اجرای احکام الهی.....
- ۱۴۸..... ۱۰. توجه دادن به حقیقت انسانی.....
- ۱۴۹..... ب: شیوه‌های امر به معروف و نهی از منکر قلبی.....
- ۱۴۹..... ۱. تبسم و خوشرویی.....
- ۱۴۹..... ۲. پیشتازی در انجام معروف.....
- ۱۵۰..... ۳. نمایش عملی.....
- ۱۵۰..... ۴. تغافل و به رو نیاموردن.....

۵. عفو و گذشت بازدارنده..... ۱۵۱
۶. عکس العمل رفتاری..... ۱۵۲
۷. قطع کردن صحبت مخاطب..... ۱۵۲
۸. بی توجهی و سلام نکردن..... ۱۵۲
۹. تعاون در معروف و عدم تعاون در منکر..... ۱۵۳
۱۰. اعراض و عدم مجالست..... ۱۵۳
۱۱. قهر کردن و قطع هرگونه رابطه..... ۱۵۳
- ب: شیوه‌ها و مدل‌های امر به معروف و نهی از منکر زبانی..... ۱۵۴
۱. ایجاد ارتباط و محبت..... ۱۵۴
۲. آماده سازی..... ۱۵۵
۳. زیبایی بیان و سخن..... ۱۵۶
۴. شفافیت و رسائی بیان..... ۱۵۷
۵. روش تأیید و سپس تغییر..... ۱۵۸
۶. آسان سازی..... ۱۵۸
۷. تحریک عواطف..... ۱۵۹
۸. مماشات و تدریج..... ۱۶۰
۹. امید دادن و بازسازی روانی..... ۱۶۱
۱۰. ایجاد درد و احساس..... ۱۶۲
۱۱. انتقاد از کار بد شخص..... ۱۶۴
۱۲. بیان منافع و مضرات..... ۱۶۵
۱۳. تبیین وعده و وعیدهای الهی..... ۱۶۵
۱۴. روش غیر مستقیم..... ۱۶۷
۱۵. روش سؤالی و استفهامی..... ۱۶۸
۱۶. تمثیل و تشبیه..... ۱۶۹
۱۷. جدال احسن..... ۱۶۹

۱۸. ملامت و نکوهش..... ۱۷۰
۱۹. اظهار ناخشنودی و تنفر..... ۱۷۱
۲۰. استفاده از روش نوشتاری..... ۱۷۱
- ج: شیوه‌های امر به معروف و نهی از منکر از موضع اعمال قدرت (یدی)..... ۱۷۲
۱. زمینه سازی و فرصت آفرینی برای احیای دو فریضه بزرگ..... ۱۷۳
۲. رعایت اصل شایسته سالاری..... ۱۷۳
۳. اشراف اطلاعاتی..... ۱۷۴
۴. اهتمام به مسائل خانوادگی..... ۱۷۴
۵. تشویق ضابطه مند..... ۱۷۴
۶. مدیریت زمان..... ۱۷۴
۷. فضاهای مجازی..... ۱۷۵
۸. بصیرت افزایی..... ۱۷۵
۹. ارشاد و راهنمایی..... ۱۷۵
۱۰. قاطعیت در اجرای قانون..... ۱۷۶
- ضمیمه..... ۱۷۷
- قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر..... ۱۷۷
- فهرست منابع..... ۱۸۷

پیشگفتار

تعلیم و تربیت دینی و انقلابی کارکنان سپاه برای تقویت و ارتقای معرفت و ایمان، و توانمندسازی و توسعه دانش آنان، رسالتی است بس بزرگ که بر عهده معاونت تربیت و آموزش عقیدتی سیاسی سپاه نهاده شده است.

تحقق عمده این مأموریت خطیر در پرتو نظام آموزش کارآمد و بالنده امکان پذیر می شود تا زمینه ارتقای روحی و معنوی و تقویت دانش و بینش و منش اسلامی کارکنان سپاه را فراهم آورد و پاسدارانی مؤمن، بصیر، شجاع و آگاه تربیت کند که از ایمان و معنویت، معرفت دینی و بصیرت انقلابی لازم برخوردار باشند، چنان که مقام معظم رهبری علیه السلام فرموده است:

مسئله آموزش در همه جا مهم است، ولی در سپاه از اهمیت مضاعفی برخوردار است. اگر در سپاه پاسداران آموزش های قوی در مسائل عقیدتی سیاسی وجود نداشته باشد، دیگر سپاه را به عنوان بازوی توانای انقلاب اسلامی نمی توان مطرح ساخت؛ حرکت سپاه حرکتی مستمر است و اگر قرار باشد این حرکت باقی بماند، افراد سپاه باید آموزش دیده باشند و کسانی که این مهم را به عهده دارند شما هستید.^۱

۱. بیانات مقام معظم رهبری،

برابر تدابیر فرمانده معظّم کل قوا حضرت آیت العظمی امام خامنه‌ای داماد و، براساس راهبردهای تحول و تعالی سپاه و، تدبیر فرماندهی محترم کل سپاه و نماینده محترم ولی فقیه در سپاه، از اوایل سال ۱۳۹۵ موضوع آموزش "امر به معروف و نهی از منکر" به عنوان برنامه اصلی آموزش‌های عقیدتی سیاسی کلیه کارکنان سپاه در نظر گرفته شده است.

از آنجا که یکی از مهم‌ترین ارکان آموزش، متن و محتوای آموزشی می‌باشد، تصمیم به تدوین متن آموزشی برای استفاده فراگیران عزیز گرفته شد.

کتاب «امر به معروف و نهی از منکر» که اینک پیش روی شماست، حاصل تلاش محقق گرامی، جناب حجت الاسلام و المسلمین دکتر عبدالله حاجی صادقی است که با نظارت و هدایت نماینده محترم ولی فقیه و فرمانده محترم کل سپاه و بهره‌مندی از نظرات اساتید و مربیان امر به معروف و نهی از منکر نسبت به تألیف آن اقدام گردید.

امیدواریم این پژوهش سرآغازی برای تألیفات دیگر و، تحقیقات کاربردی بیشتر در قلمرو دو فریضه مهم امر به معروف و نهی از منکر و نشر این فرهنگ فراموش شده باشد.

در پایان ضمن تقدیر و تشکر از زحمات نویسنده محترم و کلیه عزیزانی که با ارائه نظرات و پیشنهادهای خود در فراهم آمدن مطالب و، محتوای این نوشتار سهیم بوده‌اند، مجدداً برای ویراست بعدی پذیرای پیشنهادها و تجربیات اساتید ارجمند و فراگیران گرامی به منظور رفع کاستی‌ها و غنابخشی به این متن آموزشی می‌باشیم.

معاونت تربیت و آموزش عقیدتی سیاسی نمایندگی ولی فقیه در سپاه

اداره برنامه ریزی، ارزشیابی و تهیه متون آموزشی

اسفند ماه ۱۳۹۵

مقدمه:

۱. سپاس بی‌کران خداوند عزوجل را که با نعمت انقلاب اسلامی ما را از بزرگ‌ترین منکر یعنی حاکمیت طاغوت و سلطه اجانب رهایی بخشید و، از بزرگ‌ترین معروف یعنی حاکمیت خدا و نظام ولایی بهره‌مند ساخت. شکر خدا را که توفیق و فرصت پاسداری از انقلاب اسلامی و سنگر نشینی دفاع از ارزش‌های دینی (که به دوستان خاص خود تفضل می‌کند) به ما عنایت و تفضل نمود و شکر و سپاس خداوندی را که نعمت بی‌بدیل ولایت را که همواره راهبر و هدایتگر حرکت در صراط مستقیم است به امت ما عنایت فرمود؛ رهبری فرزانه که ما را نسبت به دو فریضه بزرگ امر به معروف و نهی از منکر از خواب غفلت بیدار کرد، و فرزندان خویش را متوجه وظایف خویش در این موضوع و این دو واجب فراموش شده نمود.

۲. با هدایت‌ها و مطالبات رهبر حکیم، فرزانه، بصیر، شجاع و قاطع، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی بر آن شد تا برای احیا و اقامه دو فریضه بزرگ امر به معروف و نهی از منکر نهضتی فراگیر را با برنامه‌ریزی و در مراحل مختلف انجام دهد، که یکی از محورهای مهم این نهضت، آموزش و فرهنگ‌سازی مناسب می‌باشد، و در امر آموزش و فرهنگ‌سازی از محوری‌ترین و مهم‌ترین الزامات تهیه محتوا و متونی است که بتواند مبنا و محتوای این نهضت باشد و از این رو، با تشکیل گروه محتوا به وسیله تعدادی از موضوع‌شناسان، فضلا و پژوهشگران پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق علیه السلام، آقایان نعمت‌الله یوسفیان، محمود پاکیزه و ابوالقاسم بخشیان کتاب مَرَجِع «راه نجات» تهیه و به این حقیر نیز مأموریت داده شد که کتاب و متنی مختصر و بر مبنای آموزش عملی تهیه نمایم، تا با همّت

و تلاش مریبان و اساتید برای پاسداران عزیز تدریس شود، که متن پیش‌رو در همین راستا تهیه و تقدیم می‌گردد.

۳. در تهیه این کتاب علاوه بر اثر گرانسنگ «راه نجات» از منابع دیگری به‌ویژه بیانات و رهنمودهای رهبر عزیز و فرزانه انقلاب حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله العالی) استفاده فراوان شده، و در سه بخش کلی چپستی، چرایی و چگونگی و دوازده فصل به عنوان زیرمجموعه بخش‌ها تنظیم گردید است.

۴. معیار و ملاک بخش‌ها و فصل‌ها موضوع‌های مربوط به امر به معروف و نهی از منکر می‌باشد و از همین رو حجم آنها متفاوت بوده، و برخی طولانی‌تر از بقیه است.

۵. از آنجا که این اثر در فرصت کوتاه و محدود (رمضان ۱۴۳۷ق) تهیه شده قطعاً دارای نارسایی‌ها و نواقصی است که ان‌شاءالله با راهنمایی، پیشنهادها و انتقادهای سازنده فرماندهان و مسئولان و به‌ویژه اساتید و مریبان بزرگوار در چاپ‌های بعدی مرتفع و تکمیل می‌گردد.

۶. با تشکر فراوان از همه عزیزان و سروران بزرگوار به‌ویژه نماینده مقام معظم رهبری و فرمانده محترم کل سپاه، اعضای اتاق فکر دبیرخانه امر به معروف و نهی از منکر، و گروه محتوا و همین‌طور پژوهشگران پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق علیه السلام، اذعان و اعتراف دارم محسنات این اثر مربوط به آنان بزرگواران و نواقص و ضعف‌های آن به حقیر برمی‌گردد.

امیدوارم خداوند متعال به همه ما اخلاص، در همه اعمال، مخصوصاً این نهضت بزرگ را عنایت فرماید (که مهم‌ترین عامل موفقیت همین خدامحوری و اخلاص است) و این اثر ناچیز را در جهت احیا و اقامه دو واجب فراموش شده پذیرا باشد. ان‌شاءالله

عبدالله حاجی صادقی

حوزه علمیه قم

بخش اول: چیستی فریضه امر به معروف و نهی از منکر

این بخش شامل سه فصل زیر می باشد:

فصل اول: مفهوم شناسی

فصل دوم: وجوب امر به معروف و نهی از منکر

فصل سوم: قلمرو امر به معروف و نهی از منکر

فصل اول: مفهوم شناسی

امر به معروف و نهی از منکر در شکل کامل و جامع‌اش عبارت است از این که جامعه اسلامی کمر به ریشه کن ساختن بدی‌ها ببندد، کمر به برقراری خوبی‌ها، نیکی‌ها و فضیلت‌ها ببندد...^۱

برای درک و فهم صحیح امر به معروف و نهی از منکر، توجه به معنای چهار کلمه ضروری است:

الف) امر: امر دارای دو معنای رایج در قرآن و روایات می‌باشد:
 ۱. امر به معنای کار و چیز که جمع آن امور می‌باشد و هیچ فعل و صفتی از آن مشتق نمی‌گردد.

مانند: *وَسَاوِرُهُمْ فِي الْأَمْرِ (آل عمران: ۱۵۹)*؛ *وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُور (بقره: ۲۱۰)* که این معنا از محل بحث ما خارج است.

۲. امر به معنای مطالبه و برانگیختن به چیزی، که جمع آن اوامر است و از آن فعل‌هایی نظیر «أَمَرَ - يَأْمُرُ» و وصف‌هایی مانند «أَمِرٌ و مَأْمُورٌ» مشتق می‌شود. در عنوان امر به معروف و نهی از منکر همین طلب و خواستن مورد نظر است، خواه با

۱. بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۵/۲/۵.

لفظ امر بیاید، مانند قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ (اعراف: ۲۹) یا به صیغه امر باشد، مانند: أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَيَّ مَا أَصَابَكَ (لقمان: ۱۷). بنابراین، منظور از امر یعنی طلب و خواستن چیزی، خواه با اظهار قلبی همراه باشد، یا با زبان و گفتار، یا با عمل و رفتار.

ب) معروف: این واژه از ریشه معرفت و عرفان به معنای لغوی «شناخته شده» و در اصطلاح رایج و کاربردی یعنی هر چیزی که شرع یا عقل یا عرف متشرعه آن را پسندیده و ممدوح و نیکو بداند.^۱ بنابراین، دایره معروف گسترده است، و همه آنچه را قرآن، روایات و عقل سلیم به آن دستور داده و آن را مطالبه کرده‌اند، در بر می‌گیرد، چنان‌که همه مواردی که در این منابع، حق، خیر، ممدوح، عمل صالح، طیب و نیکو معرفی شده‌اند مصداق معروف هستند.^۲

ج) نهی: نهی نقطه مقابل امر، به معنای طلب ترک و اجتناب و باز داشتن از چیزی یا کاری می‌باشد؛ خواه این مطالبه با گفتار باشد، یا با عمل و رفتار، و خواه با لفظ نهی باشد، یا با صیغه نهی و امثال آن^۳، که در قرآن هر دو مورد آمده است؛ مانند: إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ (عنکبوت: ۴۵)؛ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ... وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ (حجرات: ۱۱)

۱. المعروفَ إِسْمٌ لِكُلِّ فِعْلٍ يُعْرَفُ بِالْفِعْلِ أَوِ الشَّرْعِ حَسَنُهُ (ابی قاسم حسین بن محمد، راغب اصفهانی، مفردات اللفظ قرآن، تهران، مکتبه المرتضوی، ۱۳۶۲، ذیل واژه مُفْرَدَاتِ رَاغِب).

۲. شهید مطهری می‌فرماید: اسلام از باب این‌که نخواستہ موضوع امر به معروف و نهی از منکر را به امور معین مثل عبادات، معاملات، اخلاقیات، محیط خانوادگی و... محدود کند از کلمه عام معروف یعنی هر کار خیر و نیکو و نقطه مقابلش، منکر یعنی هر کار زشتی استفاده کرده است. (مرتضی مطهری حماسه حسینی، قم، صدرا، ۱۴۳۱ق، ج ۲، ص ۷۷).

۳. شهید ثانی رحمته الله در تعریف امر به معروف و نهی از منکر می‌فرماید: الْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَهُوَ الْحَمْلُ عَلَى الطَّاعَةِ قَوْلًا أَوْ فِعْلًا وَ (النَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ) هُوَ الْمَنْعُ مِنْ فِعْلِ الْمَعَاصِي قَوْلًا أَوْ فِعْلًا (شهید ثانی) زین الدین جبل العاملی، الروضة البهية في شرح اللمعة الدمشقية، قم، مکتبه الاعلام الاسلامی، ۱۴۱۶ق، ج ۱، ص ۲۲۴، فصل الخامس فی الامر بالمعروف و النهی عن المنکر.

د) منکر: لفظ منکر مانند لفظ معروف، عام و فراگیر است، و شامل هر چیزی است که ناپسند، زشت و مذموم باشد؛^۱ خواه منبع منکر و مذموم بودن آن شرع مقدس، یا عقل سلیم، یا عرف متشرعه باشد، و یا تدابیر و دستورات رهبری و آنچه سازمان و نهاد سپاه آن را مردود، منکر و ضد ارزش می‌داند. جمع بندی و نتیجه گیری:

بنابر آنچه بیان شد، امر به معروف و نهی از منکر در محیط سپاه پاسداران انقلاب اسلامی عبارت است از:

«مطالبه جدی با قول و عمل نسبت به آنچه شرع، عقل، رهبری و سازمان سپاه آن را مطلوب و خیر می‌داند و بازداشتن از هر آنچه که این منابع آن را ناپسند و ضد ارزش و مذموم معرفی می‌کنند.»
مقام معظم رهبری امام خامنه‌ای می‌فرماید:

«امر به معروف یعنی دیگران را به کارهای نیک امر کردن، نهی از منکر یعنی دیگران را از کارهای بد نهی کردن.»^۲

۱. والمنکر کل فعل تحکم العقول الصحیحه بقیحه أو تتوقف فی استیجابیه واستیحسانیه العقول فتحکم بقیحه الشریعة (ابی قاسم حسین بن محمد، راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قران)، همان، ذیل واژه.

۲. بیانات مقام معظم رهبری، خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۹/۹/۲۵.

فصل دوم: وجوب امر به معروف و نهی از منکر

امر به معروف و نهی از منکر واجب حتمی همه است.^۱

حضرت امام خمینی رحمته الله علیه می فرمایند:

امر به معروف و نهی از منکر دو اصل ضروری دین اسلام و از فروع آن است. اصل وجوب این دو بر همه مسلمانان قطعی بوده و هیچ گونه اختلاف و تردیدی در آن وجود ندارد و از این رو انکار آن انکار ضروری دین^۲ و موجب کفر و خروج از اسلام می گردد.

امام خامنه ای می فرماید:

امر به معروف و نهی از منکر از واجبات و فرایض بسیار مهم و بزرگ اسلامی به شمار می رود، و افرادی که این فریضه بزرگ الهی را ترک می کنند یا در برابر آن بی تفاوتند گناهکار خواهند بود و کیفی سخت و سنگین در انتظار آنهاست. امر به معروف و نهی از منکر نه تنها به اتفاق فقهای اسلام واجب است، بلکه اصل وجوب آن جزو ضروریات دین مبین اسلام به شمار می آید.^۳

۱. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام، ۱۳۷۹/۴/۱۹

۲. سید روح الله موسوی خمینی، تحریر الوسیله، قم، مؤسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعة المدرسین، ج ۱، ص ۴۱۷

۳. محمدرضا مشفق پور، رساله آموزشی براساس فتاوی مرجع عالیقدر جهان تشیع حضرت آیت الله العظمی خامنه ای، تهران، مؤسسه فرهنگی هنری امین، ج ۱، ۱۳۸۷، ص ۳۲۹.

در مورد این که امر به معروف و نهی از منکر واجب کفایی است یا عینی دو نظر وجود دارد:

الف) اکثر فقها معتقدند هدف از این دو فریضه، تحقق و اقامه معروفها و نابودی منکرهاست، و تا زمانی که این هدف تحقق نیافته، بر همه مسلمانان امر به معروف و نهی از منکر واجب است، اما به مجرد این که معروف محقق شود و یا منکر از بین برود، وجوب امر به معروف و نهی از منکر در مورد آن ساقط می شود، بنابراین، وجوب آنها کفایی است.^۱

ب) برخی از فقها وجوب امر به معروف و نهی از منکر را عینی می دانند، به گونه ای که اقدام "من به الکفایة" تکلیف را از دیگران ساقط نمی کند.^۲

ادله وجوب امر به معروف و نهی از منکر

مستند فقها برای وجوب امر به معروف و نهی از منکر ادله اربعه می باشد.

الف- آیات قرآن:

در قرآن شریف بیش از هفتاد آیه به طور مستقیم و یا غیر مستقیم بر ضرورت و وجوب امر به معروف و نهی از منکر در جامعه و نظام اسلامی دلالت دارند، و آن را از شاخصها و الزامات ایمان برشمرده اند:

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ

۱. امام خمینی: الاقوی ان وجوبها کفائی فلو قام به من به الکفایة سقط عن الاخرین، و الا کان الكل مع اجتماع الشرايط تاركین للواجب. (سید روح الله موسوی خمینی، تحریر الوسیله، همان، ج ۱، ص ۴۱۸)؛ صاحب جواهر: و وجوبها علی الکفایة و حینئذ فیسقط بقیام من فیه غناء و کفایة کما هو خیرة السید و الحلبي و الفاضل و الشهیدین و المحقق الطوسی فی التجرید و الاردیلی و الخراسانی و غیرهم (محمد حسن نجفی، جواهر الکلام، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۲، ص ۳۵۹).
۲. صاحب جواهر این نظریه را به شیخ طوسی، ابن حمزه، فخر الاسلام شهید درغایة المراد و سیوری نسبت داده است (محمد حسن نجفی، جواهر الکلام، همان، ج ۲۱، ص ۳۵۹).

عَنِ الْمُنْكَرِ وَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ يُطِيعُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ
أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (توبه: ۷۱)؛

مردان و زنان با ایمان یار و یاور یکدیگرند، امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند، و نماز را اقامه می‌کنند، و زکات می‌دهند، و خدا و رسولش را فرمانبرداری می‌کنند. هم ایشان به زودی مشمول رحمت الهی می‌شوند که خداوند عزیز و حکیم است.^۱

از آن جا که اقامه دین و اقامه نماز و دیگر فرائض در پرتو امر به معروف و نهی از منکر انجام می‌پذیرند، آیاتی که امر به اقامه دین و اقامه صلاة و دیگر فرائض می‌کنند بر وجوب امر به معروف و نهی از منکر دلالت دارند.^۲

ب- روایات:

روایات درباره وجوب، اهمیت و جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در شریعت اسلام بسیار زیاد، و به لحاظ معنا و محتوا در حد تواترند. تعبیر معصومین علیهم السلام در این باره شگفت‌آور و بی‌نظیر می‌باشد، تنها به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

ابن عباس ذیل آیات ۷۸ و ۷۹ سوره مانده از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل می‌کند که

فرمود:

لَتَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ لَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ لَتَأْخُذَنَّ عَلَيَّ يَدِ السَّفِيهِ وَ
لَتَأْطُرْنَهُ عَلَى الْحَقِّ أَطْرًا أَوْ لَيَضْرِبَنَّ اللَّهُ بِقُلُوبِ بَعْضِكُمْ عَلَى بَعْضٍ ثُمَّ
يَلْعَنُكُمْ كَمَا لَعَنَهُمْ^۳

۱. و نیز: ر.ک: سوره‌های آل عمران (۳)، آیات ۱۰۴، ۱۱۰، ۱۱۳ و ۱۱۴؛ اعراف (۷)، آیات ۱۵۷، ۱۶۴ و ۱۶۵؛ توبه (۹)، آیه ۱۱۲؛ هود (۱۱)، آیه ۱۱۶؛ حج (۲۲)، آیه ۴۱؛ لقمان (۳۱)، آیه ۱۷؛ مانده (۵)، آیات ۷۸ و ۷۹ و مریم (۱۹)، آیه ۵۵.

۲. ر.ک: بقره (۲)، آیات ۴۳، ۸۳ و ۱۱۰؛ نسا (۵)، آیات ۷۷ و ۱۰۳؛ انعام (۶)، آیه ۷۲؛ یونس (۱۰)، آیه ۸۷؛ حج (۲۲)، آیه ۷۸؛ نور (۲۴)، آیه ۵۶؛ روم (۳۰)، آیه ۳۱؛ شوری (۴۲)، آیه ۱۳؛ الرحمن (۵۵)، آیه ۹؛ مجادله (۵۸)، آیه ۱۳؛ مزمل (۷۳)، آیه ۲۰ و نیز ر.ک: شیخ طوسی، الاقتصاد فیها يتعلق بالاعتقاد، ص ۲۳۶.

۳. فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ج ۳، ص ۲۳۱.

امر به معروف و نهی از منکر کنید و دست نادان را بگیرید و به راه حق بیاورید و گرنه خداوند دل‌های شما را به هم مرتبط می‌سازد، و همه شما را لعنت می‌کند، چنان‌که آنان (یهودیان) را لعنت کرد.

امام علی علیه السلام می‌فرماید:

وَمَا أَعْمَالُ الْبِرِّ كُلُّهَا وَالْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عِنْدَ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ إِلَّا كَنْفِثَةٌ فِي بَحْرِ لُجِّي^۱

تمام کارهای نیک و حتی جهاد در راه خداوند در برابر امر به معروف و نهی از منکر همانند رطوبت دهان (و قطره‌ای) در برابر دریای مواج است.

امام محمد باقر علیه السلام نیز می‌فرماید: إِنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ فَرِيضَةٌ عَظِيمَةٌ بِهَا تُقَامُ الْفَرَايِضُ^۲.

همانا امر به معروف و نهی از منکر واجب بزرگی است که دیگر واجبات به وسیله آن استوار می‌گردد.^۳

افزون بر احادیث فراوان، سیره ائمه معصومین علیهم السلام نیز از منابع مهم ما است که وجوب امر به معروف و نهی از منکر را اثبات می‌کند، و به تعبیر امام محمد باقر علیه السلام، این دو فریضه سیره و راه پیامبران و روش صالحان بوده است.^۴ امام حسین علیه السلام نیز یکی از مهم‌ترین اهداف نهضت بزرگ خود را امر به معروف و نهی از منکر معرفی می‌کند.^۵

۱. محمد بن حسین، سید رضی، نهج البلاغه، تحقیق: صبحی صالح، ترجمه محمد دشتی، قم، مشهور، ۱۳۷۹، حکمت ۳۷۴.

۲. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۵۵-۵۶.

۳. همچنین ر.ک: کتاب‌های امر به معروف و نهی از منکر از الکافی، ج ۵؛ وسائل الشیعه، ج ۱۱؛ جواهرالکلام، ج ۲۱ و بحارالانوار، ج ۱۰۰.

۴. محمد بن یعقوب کلینی، همان.

۵. ... وَ إِنَّمَا خَرَجْتُ لِطَلَبِ الْإِصْلَاحِ فِي أُمَّةٍ جَدِي أُرِيدُ أَنْ أَمُرَّ بِالْمَعْرُوفِ وَ أَنْهِيَ عَنِ الْمُنْكَرِ؛ موفق بن احمد

ج) عقل:

امر به معروف و نهی از منکر تنها یک تکلیف تعبدی و وجوب شرعی نیست، بلکه بر اساس معیارهای عقلی نیز وجوب و ضرورت دارد، و از همین رو، بسیاری از فقهای برجسته، اصل وجوب امر به معروف و نهی از منکر را اقتضا و معلول عقلانیت دانسته، و دستورات و تأکیدات وجوبی شرع را ارشاد به همین حکم عقل می‌دانند.^۱ آنان برای اثبات آن براهین عقلی متعددی مانند قاعده لطف، قاعده شکر منعم، برهان ضرورت تقویت دین و شریعت، نصرت دین خدا و احساس مسئولیت برای هدایت دیگران، برهان حفظ نظام ولایی و مبارزه با طاغوت و ظلم را اقامه کرده‌اند.

امام خامنه‌ای در پیام به نخستین اجلاس پژوهشی امر به معروف و نهی از منکر در این باره می‌فرماید:

هرچند فریضه امر به معروف و نهی از منکر، یکی از بزرگ‌ترین واجبات اسلامی است و توصیه به آن در قرآن و گفتارهای پیامبر خدا ﷺ و امیر مؤمنان علیه السلام و دیگر امامان علیهم السلام دارای لحنی کم نظیر و تکان دهنده است، ولی اگر کسی از این همه چشم‌پوشی کند و تنها به ندای خرد انسانی گوش بسپرد باز هم بی‌شک این عمل سازنده را فریضه و تکلیف خواهد شمرد. به نیکی خواندن و از بدی برحذر داشتن را کدام خرد سالم، ستایش نمی‌کند و کدام انسان خیرخواه و حساس از آن روی می‌گرداند؟^۲

خوارزمی، مقتل الحسین للخوارزمی، تحقیق شیخ محمد سماوی، قم، انوار الهدی، ۱۴۱۸ق، ج ۱، ص ۱۸۸.
 ۱. مانند شیخ طوسی، علامه حلی، شهیدین، کاشف العطاء، شیخ انصاری، امام خمینی علیه السلام، مقام معظم رهبری و دیگر فقها و مراجع معاصر.
 ۲. بیانات (مکتوبات) مقام معظم رهبری، به نخستین اجلاس پژوهشی امر به معروف و نهی از منکر، ۱۳۷۹/۸/۲۳.

(د) اجماع:

علاوه بر ادله قطعی و کم نظیر قرآنی، روایی و ادله عقلی، تمام علما و فقهای اسلامی بر وجوب امر به معروف و نهی از منکر اتفاق و اجماع محصل^۱ دارند و گرچه در برخی از جزئیات مثل واجب کفایی یا عینی بودن یا لزوم قصد قربت و امثال آن‌ها تفاوت نظر دارند، اما در اصل وجوب این دو فریضه هیچ‌گونه اختلافی نداشته و آن را از ضروریات دین می‌دانند، و ترک آن را حرام و موجب عقوبت الهی معرفی می‌کنند.

بنابراین، در اصل وجوب امر به معروف و نهی از منکر، تمام منابع دینی اتفاق نظر دارند، و دلالتشان صریح و کامل است.

---

۱. اجماع در یک تقسیم بندی بر دو گونه است؛ اجماع محصل و اجماع منقول. اجماع محصل آن است که شخصی خودش جست‌وجو کند و آرا دانشمندان گذشته یا معاصر را به دست آورد. اجماع منقول آن است که یکی از اشخاصی که در دوره های امکان تحصیل اجماع می زیسته تحصیل آن را ادعا و نقل کند. ر. ک. محمود شهبابی، ادوار فقه، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۵.

فصل سوم: قلمرو امر به معروف و نهی از منکر

کار نیکی که مخاطب خود را به آن امر می‌کنیم و رفتار زشتی که وی را از آن بر حذر می‌داریم، هر چه بزرگ‌تر و تأثیر اجتماعی یا فردی آن ژرف‌تر و ماندگارتر باشد، امر به معروف و نهی از منکر ما ارزشمندتر است.^۱

معروف و منکر دو عنوان عام و فراگیر، و محدود به حوزه و عرصه خاص و معینی نمی‌گردند، و هر آنچه در شرع یا به حکم عقل، مطلوب، ممدوح و بر آن سفارش و امر شده است، مصداق معروف بوده و باید به آن امر شود، هم‌چنانکه همه اموری که در شریعت مقدس یا نزد عقلا مذموم و ناشایست دانسته شده و از آن نهی گردیده مصداق منکر بوده، و باید از آن نهی گردد، و بنابراین امر به معروف و نهی از منکر به اعتبارات مختلف تقسیم شده، و همه عرصه‌ها را در بر می‌گیرد؛ مانند:

- تقسیم امر به معروف و نهی از منکر به حقوق الهی و حقوق مردم
- تقسیم امر به معروف و نهی از منکر به امور فردی، حوزه خانوادگی، حوزه اجتماعی و حوزه سازمانی

۱. بیانات مقام معظم رهبری، پیام به نخستین اجلاس پژوهشی امر به معروف و نهی از منکر، ۱۳۷۹/۸/۲۳.

- تقسیم امر به معروف و نهی از منکر در امور فکری و اعتقادی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، اخلاقی و تربیتی
- تقسیم معروف‌های شرعی به واجب و مستحب و تقسیم منکرهای شرعی به حرام و مکروه

امام خامنه‌ای می‌فرماید:

برای جوان، درس خواندن، عبادت کردن، اخلاق نیک، همکاری اجتماعی، ورزش صحیح و معقول و رعایت آداب و عادات پسندیده در زندگی، همه جزء اعمال خوب است. برای یک مرد، برای یک زن و برای یک خانواده، وظایف خوب و کارهای بزرگی وجود دارد هرکسی را که شما به یکی از این کارهای خوب امر کنید، به او بگویید و از او بخواهید، امر به معروف است. نهی از منکر هم فقط نهی از گناهان شخصی نیست تا می‌گوییم نهی از منکر فوراً در ذهن مجسم می‌شود که اگر یک نفر در خیابان رفتار و لباسش خوب نبود یکی باید بیاید و او را نهی از منکر کند. فقط این نیست این جزء دهم است نهی از منکر در همه زمینه‌های مهم وجود دارد، مثلاً کارهایی که افراد توانا دستشان می‌رسد و انجام می‌دهند همین سوء استفاده از منابع عمومی، همین رفیق بازی در مسائل عمومی کشور، در باب واردات، در باب شرکت‌ها و در باب استفاده از منابع تولیدی و غیره همین رعایت رفاقت‌ها از سوی مسئولان.^۱

دو تذکر:

۱. معروف و منکر علاوه بر عمومیت و فراگیری در تمام عرصه‌های زندگی، دارای مراتب بوده و از مقولات تشکیکی است، و هرچه معروف در مرتبه بالاتری قرار داشته، و از اهمیت و کارکرد بیشتری برخوردار باشد، امر به آن و تلاش برای

۱. بیانات مقام معظم رهبری، خطبه‌های نماز جمعه تهران، در تاریخ ۱۳۷۹/۹/۲۵.

تحقق آن اولویت و ضرورت افزون‌تری دارد، مثلاً امر به اقامه دین و تحقق و تحکیم نظام ولایی از برجسته‌ترین و بزرگ‌ترین معروف‌هایی است که همگان باید نسب به آن اهتمام داشته باشند. به همین شکل، منکر نیز هرچه خطرناک‌تر و برای هدایت و تعالی انسان‌ها زیانبارتر باشد، نهی و مقابله با آن مهم‌تر می‌باشد. مثلاً مقابله با ظالمان و نهی از پذیرش حاکمیت استعمارگران و ستمگران در رأس واجبات قرار دارد، و از این رو، سنگر نشینان اسلام ناب و مجاهدان راه خدا از برجسته‌ترین افراد آمر به معروف و ناهی از منکر هستند.

امام علی علیه السلام در پایان بیان بی‌ظنیری که درباره امر به معروف و نهی از منکر دارد و، آن را در مقایسه با تمام نیکی‌ها همانند اقیانوسی پهناور در برابر قطره‌ای معرفی می‌کند، می‌فرماید: «وَ أَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ كَلِمَةٌ عَدْلٍ عِنْدَ إِمَامٍ جَائِرٍ»^۱ و از همه این‌ها (امر به معروف‌ها و نهی از منکرها) برتر، سخن حق گفتن در نزد حاکم ستمگر است.

امام خامنه‌ای یکی از برجسته‌ترین مصادیق امر به معروف و نهی از منکر در نظام اسلامی را مطالبه معروف و ترک منکر از مسئولان دانسته، خطاب به مردم می‌فرماید:

البته امر به معروف و نهی از منکر حوزه‌های گوناگون دارد که باز مهم‌ترینش حوزه مسئولان است، یعنی شما باید ما را به معروف امر، و از منکر نهی کنید. مردم باید از مسئولان کار خوب را بخواهند، آن هم نه به صورت خواهش و تقاضا، بلکه باید از آن‌ها بخواهند، این مهم‌ترین حوزه است. البته فقط این حوزه نیست، حوزه‌های گوناگون وجود دارد.^۲

۱. محمدبن حسین سید رضی، نهج البلاغه، همان، حکمت ۳۷۴.

۲. بیانات مقام معظم رهبری، خطبه‌های نماز جمعه تهران، همان.

۲. گاهی معروف‌ها و منکرها نسبت به افراد و موقعیت‌های آنان از شدت و ضعف متفاوتی برخوردار است. رهبران، مصلحان و خواص طرفدار حق، باید بیش از دیگران، از منکرات فاصله گرفته، و نسبت به معروف‌ها اهتمام داشته باشند، و با جهت‌گیری و رفتار خود، طبقات دیگر را به معروف‌ها دعوت و از منکرها بازدارند.^۱ همچنین مسئولان و خواص باید در گفتار و عمل، حامی آمران به معروف و ناهیان از منکر باشند و زمینه و فرصت را برای اقامه این دو فریضه بزرگ مهیا و آماده کنند.

امام خامنه‌ای در بیانی دیگر می‌فرماید: وظیفه ما مسئولین، قانون‌گذاران و مجریان است که راه و زمینه را برای اجرای این واجب الهی هموار و فراهم کنیم. دولت، مجلس شورای اسلامی، دستگاه قضایی و نیروی انتظامی موظفند که نهی از منکر را پشتیبانی کنند این وظیفه آن‌هاست.^۲

۱. امام صادق علیه السلام به یکی از یاوران و موالی خود فرمود: يَا شَقْرَانِي إِنَّ الْحَسَنَ مِنْ كُلِّ أَحَدٍ حَسَنٌ وَأَنْتَ مِنْكَ أَحْسَنُ لِمَكَانِكَ مِنَّا وَإِنَّ الْقَبِيحَ مِنْ كُلِّ أَحَدٍ قَبِيحٌ وَأَنْتَ مِنْكَ أَقْبَحُ؛ (محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ق، ج ۴۷، ص ۳۴۹).

۲. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار با اقبشار مختلف مردم، تاریخ ۱۳۷۱/۷/۲۹.

۳. همان.

بخش دوم: چرایی فریضه امر به معروف و نهی از منکر

این بخش شامل پنج فصل زیر می‌باشد:

فصل اول: اهمّیت و جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در اسلام

فصل دوم: فلسفه امر به معروف و نهی از منکر و آثار آن

فصل سوم: پیامدهای ترک امر به معروف و نهی از منکر

فصل چهارم: ضرورت امر به معروف و نهی از منکر در نهاد سپاه

فصل پنجم: عوامل فراموش شدن دو فریضه بزرگ امر به معروف و نهی از

منکر

فصل اول: اهمّیت و جایگاه امر به معروف و نهی از منکر

من می‌خواهم این واجب فراموش شده اسلام را به یاد شما و ملت ایران بیاورم؛ امر به معروف و نهی از منکر. همه آحاد مردم باید وظیفه امر کردن به کار معروف و نهی از کار بد را برای خود قائل باشند این تضمین کننده حیات طیّبه در نظام اسلامی خواهد بود. عمل کنید تا آثارش را ببینیم.^۱ ما باید خود را به سر چشمه اسلام برسانیم تا زندگی به تمامی شیرین شود

قرآن کریم می‌فرماید:

الَّذِينَ إِن مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَآمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا
عَنِ الْمُنْكَرِ (حج: ۴۱)^۲

با آگاهی اجمالی از آنچه در قرآن و روایات و سیره عملی اهل بیت علیهم‌السلام نسبت به این دو فریضه مهم و واجب دینی و جایگاه آنها آمده است، این حقیقت آشکار می‌گردد که امر به معروف و نهی از منکر دارای اهمّیت و نقش منحصر به فرد، ممتاز و شگفت‌آوری است که پنج مورد از آنها از این قرار است:

۱. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار با جمع کثیری از اقشار مردم قم به مناسبت ۱۹ دی، در تاریخ

۱۳۶۸/۱۰/۱۹.

۲. همان.

۱. امر به معروف و نهی از منکر دارای شأن و مرتبه ربوبیت:

امر به معروف و نهی از منکر دو صفت از اوصاف خداوند متعال می‌باشند.^۱ یکی از بزرگ‌ترین رسالت‌های انبیا و به‌ویژه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله امر به معروف و نهی از منکر است.^۲ اولیای الهی، مصلحان و مؤمنان همواره می‌کوشند خود را به این وصف الهی متصف کنند^۳ و از همین رو، امر به معروف و نهی از منکر عنوان خلیفه الله و خلیفه کتاب خدا را به خود می‌گیرد.^۴

امام محمد باقر علیه السلام می‌فرماید:

الْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ خُلُقَانِ مِنْ خُلُقِ اللَّهِ

امر به معروف و نهی از منکر دو خلق از اخلاق خدا هستند.

امام خامنه‌ای در سخنرانی آغاز سال ۱۳۹۴ در حرم شریف رضوی می‌فرماید:

اولین امر به معروف، هم خود ذات مقدس پروردگار است که می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ» خدا امر به معروف و نهی از منکر است...، وجود مقدس پیامبر معظم اسلام صلی الله علیه و آله از برترین آمران به معروف و ناهیان از منکر است...، ائمه علیهم السلام برترین آمران به معروف و ناهیان از منکرند...، مؤمنین و مؤمنات در هر نقطه‌ای از جهان اسلام آمران به معروفند.^۶

۱. إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (نحل: ۹۰)

۲. در آیه ۱۵۷ سوره اعراف در معرفی پیامبر اُمی می‌فرماید: «يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ...»

۳. امام باقر علیه السلام می‌فرماید: إِنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ سَبِيلُ الْأَنْبِيَاءِ وَمِنْهَاجُ الصُّلَحَاءِ؛ (محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۵۶).

۴. عن النبي صلی الله علیه و آله مَنْ أَمَرَ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَىٰ عَنِ الْمُنْكَرِ فَهُوَ خَلِيفَةُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ وَخَلِيفَةُ الرَّسُولِ وَخَلِيفَةُ كِتَابِهِ؛ (فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان، همان، ج ۲، ص ۴۸۴).

۵. محمد بن یعقوب کلینی، همان، ص ۵۹، محمدباقر مجلسی، همان، ج ۷، ص ۷۵.

۱. بیانات مقام معظم رهبری، در حرم مطهر رضوی به مناسبت عید نوروز، تاریخ ۱۳۹۴/۱/۱.

۲. امتیاز امت اسلامی و شاخص دین داری

از امتیازهای امت اسلامی و مهمترین شاخص دینداری آحاد افراد جامعه اسلامی انجام دو فریضه الهی امر به معروف و نهی از منکر است. خداوند منان، خود در قرآن شریفش امت اسلامی را بهترین امت معرفی می‌کند و دلیل برگزیده شدن امت اسلام را در میان امت‌های دیگر همان «امر به معروف و نهی از منکر می‌داند و آنان که به خدا ایمان دارند.»

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ
تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ (آل عمران: ۱۱۰)

شما مسلمانان بهترین امتی بودید که به سود انسان‌ها آفریده شده‌اید، چرا که امر به معروف و نهی از منکر می‌کنید و به خدا ایمان دارید.

بنابراین ملاحظه می‌فرمائید که در این آیه مسلمانان به عنوان امتی معرفی شده‌اند که برای خدمت به جامعه انسانی بسیج گردیده است، و دلیل بهترین امت بودن آن‌ها، انجام امر به معروف و نهی از منکر است و ایمان به خدا دارند، و این خود می‌رساند که اصلاح جامعه بشری بدون ایمان و دعوت به حق و مبارزه با فساد ممکن نیست، و ضمناً از آن استفاده می‌شود که این دو وظیفه بزرگ با وسعتی که در اسلام دارند در آیین‌های پیشین نبوده است... امر به معروف و نهی از منکر بر ایمان به خدا مقدم داشته شده، و این نشانه اهمیت و عظمت این دو فریضه بزرگ الهی است. به علاوه انجام این دو فریضه ضامن گسترش ایمان و اجرای همه قوانین فردی و اجتماعی می‌باشد، و مهم اینکه ضامن اجرا عملاً بر خود قانون مقدم است.»^۱

۱. ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۳، ج ۳، ص ۶۴.

مردی خدمت پیامبر اکرم ﷺ رسید و پرسید: ای رسول خدا بهترین مردم کیست؟ آن حضرت فرمود:

کسی که بیش‌تر از همه به امر به معروف و نهی از منکر بپردازد، و بیش از دیگران تقوا پیشه سازد، و نسبت به مقدرات راضی‌تر باشد.^۱

حضرت امام خامنه‌ای در این زمینه می‌فرمایند:

مسلمانان خصوصیتی دارند که می‌توانند اراده خود را در حرکت عالم مؤثر کنند به خاطر چه؟ به خاطر احکام نورانی اسلام، بلکه به خاطر روحيات و خلیقاتی که اسلام به مسلمانان می‌دهد، مثل ظلم ستیزی و کنار نیامدن با بدی و فساد، مثل امر به معروف و نهی از منکر و جهاد فی سبیل الله...؛ این جهاد و امر به معروف و عدم کنار آمدن با بدی و فساد و تحمل نکردن ظلم است (لا تَظْلِمُونَ وَ لا تُظَلَّمُونَ)...، به برکت این احکام قادر باشد اراده خود را در اراده جهان و محیط خودش مؤثر سازد، این خصوصیت مسلمانان است. استعمارگران از چنین خصوصیتی ناراحتند، ظالمان عالم از چنین خصوصیتی نگرانند.^۲

دستیابی به تمدن اسلامی، که در پرتو آن تعالی معنوی، عدالت اجتماعی، کرامت انسانی، سبک زندگی اسلامی، و از همه مهم‌تر استقرار حاکمیت الهی و نابودی ظلم دست یافتنی می‌گردد، جز در پرتو مسئولیت همگانی و تحقق امر به معروف و نهی از منکر مقدور نخواهد بود^۳ و لذا قرآن یکی از برجسته‌ترین

۱. جاء رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ عَلَى الْمَنبَرِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ خَيْرُ النَّاسِ قَالَ ﷺ اُمُّهُم بِالْمَعْرُوفِ وَ اِنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ اتَّقَاهُمْ لَلَّهِ وَ رِضَاهُمْ (فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان، همان، مجمع البیان، ج ۲، ص ۴۸۴ ذیل آیه ۱۰۶ آل عمران).

۲. بیانات مقام معظم رهبری، در جمع مردم و میهمانان خارجی شرکت کننده در مراسم ارتحال امام خمینی ﷺ، ۱۳۷۵/۳/۱۶.

۳. امام خامنه‌ای تمدن اسلامی در سطح جهانی را مرحله پنجم اهداف نهضت اسلامی می‌داند و در باره

شاخص‌های دین‌داری و جامعه اسلامی را امر به معروف و نهی از منکر همگانی می‌داند^۱ که همواره مؤمنان باید به آن اهتمام داشته باشند.

رهبر حکیم و فرزانه انقلاب در این زمینه می‌فرماید:

ما هنوز تا یک جامعه کاملاً اسلامی که نیک بختی دنیا و آخرت مردم را به طور کامل تأمین کند، و تباهی و کجروی و ظلم و انحطاط را ریشه‌کن سازد، فاصله زیادی داریم. این فاصله باید با همت مردم و تلاش مسئولان طی شود، و پیمودن آن با همگانی شدن امر به معروف و نهی از منکر آسان گردد.^۲

۳. شرافت و فضیلت داشتن نسبت به دیگر فرائض

امر به معروف و نهی از منکر به عنوان مهم‌ترین عامل اقامه دین و تحقق فرائض و نیکویی‌ها، بر همه فرائض شرافت و تقدّم دارد، و هیچ عمل نیک و فریضه‌ای با این دو عمل و فریضه الهی قابل مقایسه نمی‌باشد.

امام حسین علیه السلام در خطبه معروف منی با استناد به آیه ۷۱ سوره توبه «مردان و زنان مؤمن دوستان همدیگرند و امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند» می‌فرماید: خداوند کلام خویش را با امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یک فریضه الهی آغاز کرده است، زیرا می‌دانست که هرگاه این فریضه انجام گیرد و اقامه گردد، همه

آن می‌فرماید: تمدن اسلامی یعنی آن فضایی که انسان در آن فضا از لحاظ معنوی و از لحاظ مادی می‌تواند رشد کند و به غایات مطلوبی که خدای متعال او را برای آن غایات خلق کرده است برسد، زندگی خوبی داشته باشد، زندگی عزتمندی داشته باشد. انسان عزیز، انسان دارای قدرت، دارای اراده، دارای ابتکار، دارای سازندگی جهان طبیعت، تمدن اسلامی یعنی این، هدف نظام جمهوری اسلامی و آرمان نظام جمهوری اسلامی این است. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار با اعضای مجلس خبرگان، ۱۳۹۲/۶/۱۴.

۱. وَ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ يُطِيعُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (توبه: ۷۱).

۲. بیانات مقام معظم رهبری، به مناسبت اولین سالگرد ارتحال امام خمینی علیه السلام، ۱۳۶۹ /۳/۱۰.

فرائض از آسان و دشوار اقامه خواهد شد، و این، برای آن است که امر به معروف و نهی از منکر دعوت به اسلام است.^۱

تعبیر مربوط به شرافت و تقدّم امر به معروف و نهی از منکر بر دیگر فرائض در روایات بی نظیر است؛ مانند: واجب بزرگ (فریضه عظیمه)^۲ و برترین، شریف‌ترین و با فضیلت‌ترین واجبات (أَسْمَى الْفَرَايِضِ وَ أَشْرَفِهَا).^۳

امام علی علیه السلام پس از تقسیم انسان‌ها در مسئله نهی از منکر به چهار گروه،^۴ می‌فرماید:

وَمَا أَعْمَالُ الْبِرِّ كُلُّهَا وَالْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، عِنْدَ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ، إِلَّا كَنْفُئَةً فِي بَحْرِ لُجِّي^۵؛ و تمام کارهای نیکو و جهاد در راه خدا در برابر امر به معروف و نهی از منکر چونان قطره‌ای در برابر دریای مَواج و پهناور است.^۶

۱. امام حسین علیه السلام می‌فرماید: «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ» (توبه/۷۱) فَبَدَا لِلَّهِ بِالْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ فَرِيضَةٌ مِنْهُ لِعَلِمِهِ بِأَنَّهَا إِذَا أَدَّتْ وَ أُقِيمَتْ اسْتَقَامَتِ الْفَرَايِضُ كُلُّهَا هَيْئَهَا وَ صَعِبَهَا وَ ذَلِكَ أَنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ دَعَاءُ إِلَى الْإِسْلَامِ مَعَ رَدِّ الْمَظَالِمِ وَ مُخَالَفَةِ الظَّالِمِ وَ قِسْمَةِ الْفَيْئِ وَ الْغَنَائِمِ وَ أَخَذِ الصَّدَقَاتِ مِنْ مَوَاضِعِهَا وَ وَضْعِهَا فِي حَقِّهَا (حسن بن علی بن الحسین بن شعبه حرانی، تحف العقول، همان، ص ۲۴۰ - ۲۴۱).

۲. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، همان، ج ۵، ص ۵۵.

۳. محمد بن حسن حرعاملی، وسائل الشیعه، قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام، ۱۴۱۹ق، ج ۱۶، ص ۱۱۹.

۴. چهار گروه عبارتند از: ۱) گروهی که منکر را با دست و زبان و قلب انکار می‌کنند که تمام خصلت‌های نیکو را دارند. ۲) گروهی که منکر را تنها با زبان و قلب انکار می‌کنند که دو خصلت نیکو را دارند. ۳) گروهی که تنها با قلب منکر را انکار می‌کنند که تنها یک خصلت نیکو را دارند. ۴) گروهی که اصلاً نهی از منکر نمی‌کند که این‌ها مردگان میان زندگان هستند. (محمد بن حسین سید رضی، همان، نهج البلاغه، حکمت ۳۷۴).

۵. همان.

۶. مشابه همین روایت شریف با اندکی تفاوت از رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم هم نقل شده است: وَمَا أَعْمَالُ الْبِرِّ عِنْدَ الْجِهَادِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ إِلَّا كَنْفُئَةً فِي بَحْرِ لُجِّي وَ مَا جَمِيعُ أَعْمَالِ الْبِرِّ وَالْجِهَادِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عِنْدَ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَ هِيَ عَنِ الْمُنْكَرِ إِلَّا كَنْفُئَةً فِي بَحْرِ لُجِّي؛ ملا محسن فیض کاشانی، محجة البيضاء فی تهذیب الاحیاء، قم، دفتر انتشارات اسلامی، بی‌تا، ج ۵، ص ۹۹.

امام خمینی علیه السلام با اشاره به حدیثی از امام محمد باقر علیه السلام می‌فرماید: امر به معروف و نهی از منکر جزء بالاترین و شریف‌ترین فرایض اسلام است که سایر فرائض به وسیله آن دو اقامه می‌شود، و وجوب آن از ضروریات دین است، و منکر آن اگر توجّه داشته باشد که انکار آن چه لوازمی دارد و به لوازم آن ملتزم باشد از کافران است.^۲

امام خامنه‌ای نیز می‌فرماید: تمام آحاد ملت مسلمان در حفظ و حراست از احکام نورانی آن (اسلام) و سعی در گسترش و تعمیق آن در جامعه دارای وظیفه‌ای بزرگ‌اند. امر به معروف و نهی از منکر، که یکی از ارکان اساسی اسلام و ضامن برپا داشتن همه فرائض اسلامی است باید در جامعه ما احیا شود، و هر فردی از آحاد مردم خود را در گسترش نیکی و صلاح و برچیده شدن زشتی و گمراهی و فساد مسئول احساس کند.^۳

۴. ضامن اجرای احکام الهی و دستیابی به سبک زندگی اسلامی

سعادت و رستگاری انسان در پرتو عمل به شریعت و احکام اسلامی تأمین می‌شود، همچنان که استواری و تحقق احکام و فرائض اسلامی با امر به معروف و نهی از منکر و مسئولیت همگانی تضمین می‌گردد.

امام علی علیه السلام می‌فرماید:

۱. یكون في آخر الزمان قوم يتبع فيهم قوم فُراؤون... و لَوِ اصْرَتِ الصَّلَاةُ بَسَانِرَ مَا يَعْمَلُونَ بِأَمْوَالِهِمْ وَابْدَانِهِمْ لَرَفَضُوْهَا كَمَا رَفَضُوْا اسْمِي الْفَرَايِضِ وَاشْرَفُوْهَا اِنَّ الْاَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ فَرِيضَةٌ عَظِيْمَةٌ؛ محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۶، ص ۱۱۹؛ محمد بن حسن طوسی [شیخ الطائفة]، تهذیب الاحکام، ج ۶، ص ۱۸۰.

۲. و هما من اَسْمَى الْفَرَايِضِ وَاشْرَفُوْهَا وَبَهَا تَقَامُ الْفَرَايِضُ وَوَجُوبُهُمَا مِنْ ضَرُورِيَّاتِ الدِّيْنِ وَمُنْكَرُ هُمَا مَعَ الْاِلْتِفَاتِ بِلَازِمِهِ وَالِاتِّزَامِ بِهِ مِنَ الْكَاْفِرِيْنَ؛ (سید روح‌الله موسوی خمینی، تحریرالوسیله، همان، ج ۱، ص ۴۹۱).

۳. بیانات مقام معظم رهبری، پیام به مناسبت اولین سالگرد ارتحال حضرت امام علیه السلام، ۱۳۶۹/۳/۱۰.

قَوَامُ الشَّرِيعَةِ الْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ؛

امر به معروف و نهی از منکر عامل برپایی و استواری شریعت است. امام محمد باقر علیه السلام نیز احیای فرائض دینی، امنیت اجتماعی، نظام اقتصادی مشروع، عدالت اجتماعی و احقاق حقوق، آبادانی زمین، ناکام گذاشتن دشمنان و حرکت در صراط مستقیم را در گرو امر به معروف و نهی از منکر دانسته و سیره انبیا و مصلحان، ملازمیت بر آن است:

إِنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ سَبِيلُ الْأَنْبِيَاءِ وَمِنْهَاجُ الصُّلَحَاءِ
فَرِيضَةٌ عَظِيمَةٌ بِهَا تُقَامُ الْفَرَايِضُ وَتَأْمَنُ الْمَذَاهِبُ وَتَحِلُّ الْمَكَاسِبُ وَتُرَدُّ
الْمَظَالِمُ وَتُعْمَرُ الْأَرْضُ وَتُيْتَصَفُّ مِنَ الْأَعْدَاءِ وَيَسْتَقِيمُ الْأَمْرُ؛

امر به معروف و نهی از منکر روش انبیا و سیره مصلحان است، و فریضه بزرگی است که دیگر فرائض به واسطه آن برپا می‌شوند؛ و در پرتو آن امنیت راه‌ها تحقق می‌یابد، کسب‌های حلال و مشروع رونق می‌گیرد، مظالم و حقوق غصب شده به صاحبانش برمی‌گردد، و زمین آباد می‌شود، از دشمنان انتقام گرفته می‌شود، و امور دین و دنیا سامان می‌یابد.

امام خامنه‌ای می‌فرماید: من همین امر به معروف و نهی از منکر را ولو به شکل خیلی راحت و آرام و بدون هیچ خشونت و دعوایی واقعاً یکی از معجزات اسلامی می‌دانم.^۳

۱. خوانساری، جمال الدین محمد، شرح غررالحکم و دررالکلم، با مقدمه و تصحیح جلال الدین حسینی ارموی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۶، ج ۴، ص ۵۱۸.

۲. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، همان، ج ۵، ص ۵۶؛ در قسمت پایانی این روایت آمده است: وَ أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى شُعَيْبِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي مُعَذِّبُ مَنْ قَوْمِكَ مِائَةَ أَلْفٍ أَرْبَعِينَ أَلْفًا مِنْ سَرَارِهِمْ وَسِتِّينَ أَلْفًا مِنْ خِيَارِهِمْ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا رَبِّ هَذَا الْأَشْرَافُ فَمَا بَالُ الْأَخْيَارِ فَأَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَيْهِ دَاهَنُوا أَهْلَ الْمَعَاصِي وَ لَمْ يَعْصِبُوا لِعَصْبِي.

۳. بیانات مقام معظم رهبری، در جلسه پاسخ به پرسش‌های مدیران و مسئولان و سردبیران نشریات

امر به معروف تبلور تعهد، دلسوزی و عشق و علاقه همراه با احساس مسئولیت آحاد مسلمانان نسبت به سرنوشت دیگران و هدایت آنهاست. اجرای همین واجب، شایسته‌ترین و کارآمدترین شیوه اصلاحات اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و به‌ویژه فرهنگی است، و حقیقت و عصاره دعوت و عمل همه مصلحان و در پیشاپیش آنان انبیا و ائمه معصومین علیهم‌السلام احیای این دو فریضه یعنی احیای معروف‌ها و بازدارندگی از بدی‌ها و منکرات بوده است.^۱

۵. عامل عزت و سعادت امت اسلامی و ناکامی دشمنان

حرکت امت اسلامی در صراط مستقیم الهی، استقامت بر اصول و مبانی فکری و اعتقادی، خنثی‌سازی و سوسه‌های شیاطین و فتنه‌گری‌های مستکبران جز با مسئولیت و نظارت همگانی و عمومی یعنی امر به معروف و نهی از منکر تضمین نمی‌گردد، بنابراین، برپایی و اقامه این دو فریضه بزرگ الهی عامل عزت و سعادت امت اسلامی و ناکامی دشمنان خداوند می‌باشند.

پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم می‌فرماید:

لَا تَزَالُ أُمَّتِي بِخَيْرٍ مَا آمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى فَإِذَا لَمْ يَفْعَلُوا ذَلِكَ نَزَعَتْ مِنْهُمْ الْبَرَكَاتُ وَ سُلِّطَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ نَاصِرٌ فِي الْأَرْضِ وَ لَا فِي السَّمَاءِ؛^۲

تا زمانی که امت من امر به معروف و نهی از منکر کنند و در کار نیک یاور یکدیگر باشند بر خیر و سعادتند و اگر چنین نکنند برکات از

دانشجویی، ۱۳۷۷/۱۲/۴.

۱. قرآن اساس هدایت و رسالت همه انبیا را، دعوت به بزرگ‌ترین معروف و نهی از خطرناک‌ترین منکر معرفی کرده، می‌فرماید: وَ لَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَ اجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ (نحل: ۳۶)

۲. محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، همان، ج ۱۶، ص ۱۲۳.

ایشان گرفته می‌شود و بعضی از آنان بر بعضی دیگر مسلط خواهند شد و دیگر یآوری در زمین و آسمان نخواهند داشت.^۱

امر به معروف و نهی از منکر از برجسته‌ترین مصادیق نصرت دین خداست که نصرت الهی و ثبات قدم در مسیر هدایت و تعالی انسانی را در پی دارد، و نیز باعث تضمین عزت و سعادت جامعه می‌گردد.^۲

امام محمد باقر علیه السلام می‌فرماید:

الْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ خُلُقَانِ مِنْ خُلُقِ اللَّهِ فَمَنْ نَصَرَهُمَا
أَعَزَّهُ اللَّهُ وَ مَنْ خَدَلَهُمَا خَدَلَهُ اللَّهُ^۳؛

امر به معروف و نهی از منکر دو وصف و خلق الهی هستند، پس هرکس این دو را یاری کند، خدا او را عزیز می‌دارد، و هر کس این دو فریضه را ترک کند، خدا او را ترک کرده، یاری نمی‌کند.

یکی از مؤثرترین ابزارهای دشمنان در تهاجم فرهنگی و جنگ نرم برای تغییر باورها، ارزش‌ها و مبانی دینی، ایجاد انحراف عملی و شیوع دادن انحرافات رفتاری است که به فرموده قرآن سرانجام انحراف عملی، انحراف علمی است.

ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ أَسَاؤُا السُّوَايَ أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَ كَانُوا بِهَا
يَسْتَهْزِؤْنَ (روم: ۱۰).

سپس سرانجام کسانی که اعمال بد مرتکب شدند به جایی رسید که آیات خدا را تکذیب کردند و پیوسته آن را مسخره می‌نمودند.

آنچه شیاطین را در ایجاد انحراف عملی و علمی ناکام می‌سازد، و فتنه‌ها و

۱. یکی از پیامدهای شوم ترک امر به معروف و نهی از منکر، سلطه یافتن اشرار و مستکبران بر امت و جامعه اسلامی است که جهت‌گیری جامعه را به سوی گمراهی و سقوط تغییر می‌دهد.

۲. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَ يُبَيِّتْ أَقْدَامَكُمْ؛ محمد (۴۷)، آیه ۷.

۳. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، همان، ج ۵، ص ۵۹؛ محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، همان، ج ۹۷،

نقشه‌های آنان را در استحاله فرهنگی خنثی می‌نماید، فراگیر شدن امر به معروف و نهی از منکر و مسئولیت همگانی است، که مطالبه عمومی نسبت به ارزش‌ها و مقابله با ضد ارزش‌ها را به دنبال دارد، و عزت و اقتدار و استحکام جامعه و حاکمیت دینی را تضمین می‌کند.

رهبر حکیم و فرزانه انقلاب می‌فرماید: اگر در جامعه به دستورات اسلام و فرموده قرآن عمل شود هیچکدام از ابزار و عوامل فساد نمی‌تواند کمترین اثری بکند. به معنای دقیق‌تر توجه از جوامع مختلف و امر به معروف و نهی از منکر نمی‌گذارد دشمن پیروز شود. این است که جامعه اسلامی یک جامعه ماندگار است.^۱

و در بیانی دیگر می‌فرمایند: امروز فقط جنگ نظامی نیست اما همه تهاجم‌های دیگر با شدت کم سابقه‌ای وجود دارد. در مقابل این تهاجم، این جامعه اسلامی باید زنده، هوشیار، آسیب ناپذیر، پرامید، آماده مقاومت، آماده ضربه زدن و به صورت یک موجود زنده مقاوم بماند و مقاومت کند. این چگونه ممکن است؟ این است که بنده موضوع امر به معروف و نهی از منکر را مطرح کردم... جامعه اسلامی با انجام این تکلیف زنده می‌ماند. قوام حکومت اسلامی با امر به معروف و نهی از منکر است.^۲

۱. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار با روحانیون و مبلغان در آستانه ماه محرم، ۱۳۷۵/۲/۲۶.

۲. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار با علما و روحانیون، ۱۳۷۱/۵/۷.

فصل دوم: فلسفه و آثار امر به معروف و نهی از منکر

امام خامنه‌ای: موضوع امر به معروف و نهی از منکر که موضوع جدیدی نیست، این، تکلیف همیشگی مسلمانان است. جامعه اسلامی، با انجام این تکلیف زنده می‌ماند. قوام حکومت اسلامی، با امر به معروف و نهی از منکر است، که فرمود: اگر این کار نشود، آن وقت «لَيُسَلِّطَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ شِرَارَكُمْ فَيَدْعُوا خِيَارَكُمْ فَلَا يُسْتَجَابُ لَهُمْ»، قوام حکومت اسلامی و بقای حاکمیت اختیار، به این است که در جامعه امر به معروف و نهی از منکر باشد.^۱

بزرگ‌ترین نعمت معنوی خدا، نعمت دین است که هدایت و سعادت انسان را تضمین می‌کند^۲ و مؤثرترین و کارآمدترین راه برای اقامه دین، امر به معروف و نهی از منکر است، که ماهیت رسالت همه انبیا و اولیا را تشکیل داده است. امر به معروف هم در مرحله مبارزه با نظام‌های غیرالهی، و ایجاد نظام دینی نقش اساسی دارد، و هم در استمرار حرکت در صراط مستقیم و حفاظت و صیانت از نظام ولایی کارآمدترین شیوه است.

۱. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار با علما و روحانیون، ۱۳۷۱/۵/۷.

۲. قرآن محور شریعت‌های انبیای اولوالعزم و مهم‌ترین مأموریت آنان را اقامه دین معرفی کرده، می‌فرماید: سُرِّعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَّصَّى بِهِ نُوحًا وَ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَ مَا وَّصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَ مُوسَى وَ عِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَ لَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَ يَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ (شوری: ۱۳).

بنابراین، می‌توان گفت که فلسفه و هدف غائی امر به معروف و نهی از منکر عبارت است از: «اقامه دین خدا و حاکمیت الهی و سپس صیانت و حراست از سلامت فکری، عملی و حرکت عمومی در صراط مستقیم که هدایت و تعالی معنوی و نیل به سعادت دنیوی و رستگاری اخروی انسان را تضمین می‌کند.»
 برای آشنایی بیشتر با نقش و کارکرد این فریضه الهی و فلسفه وجودی آن، برخی از آثار و برکات امر به معروف و نهی از منکر در ابعاد مختلف را به اجمال بیان می‌کنیم:^۱

الف: برکات و آثار فردی:

امر به معروف و نهی از منکر هم برای آمر به معروف و ناهی از منکر و هم برای افرادی که مورد امر و نهی قرار می‌گیرند دارای آثار و نتایج مهمی است، مانند:

۱. رسیدن به مقام خلیفه‌اللهی؛ که هدف آفرینش انسان است،^۲ چرا که امر به معروف و نهی از منکر دو وصف و خُلق الهی هستند و التزام به آن‌ها مصداق تخلق به اخلاق الله می‌باشد.

۲. تقویت روحیه دیگرگرایی و احساس مسئولیت نسبت به دیگران^۳

۱. البته بسیاری از برکات و آثار امر به معروف و نهی از منکر جنبه عمومی داشته و محدود به یک صحنه و بُعد خاصی نمی‌شود، مانند آنچه در فصل قبل ذکر شد.

۲. رسول گرامی اسلام ﷺ می‌فرماید: مَنْ أَمَرَ بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَى عَنِ الْمُنْكَرِ فَهُوَ خَلِيفَةُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ وَ خَلِيفَةُ رَسُولِهِ (میرزا حسین نوری طبرسی، مستدرک الوسائل، قم، مؤسسه آل‌البتین، لإحياء التراث، ۱۴۰۷ق، ج ۱۲، ص ۱۷۹).

۳. در فرهنگ اسلامی هر فرد نسبت به هدایت و سعادت دیگران مسئولیت دارد، و نمی‌تواند بگوید به من چه که دیگران چه می‌کنند و چه راهی را می‌پیمایند. امام محمد باقر علیه السلام می‌فرماید: وَ أَوْحَى اللَّهُ إِلَى شُعَيْبٍ النَّبِيِّ عليه السلام إِنِّي مَعَذَّبُ مِنْ قَوْمِكَ مِائَةَ أَلْفٍ أَرْبَعِينَ أَلْفًا مِنْ شِرَارِهِمْ وَ سَتِينَ أَلْفًا مِنْ خِيَارِهِمْ فَقَالَ عليه السلام: يَا رَبِّ هَؤُلَاءِ الْأَشْرَارُ فَمَا بَالُ الْأَخْيَارِ؟ فَأَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَيْهِ دَاهَنُوا أَهْلَ الْمَعَاصِي وَلَمْ يَبْغَضُوا لِعَضْبِي (محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، همان، ج ۵، ص ۵۶).

۳. جلب رضایتمندی و عنایت ویژه خدا^۱
۴. تعمیق معرفت دینی و تقویت التزام به واجبات و ترک محرمات (خودسازی)^۲
۵. افزایش روحیه انتقادپذیری و مقابله با فرهنگ چاپلوسی^۳
۶. عزّت و محبوبیت نزد خدا^۴
۷. بهره‌مندی از پاداش بزرگ الهی^۵
۸. تعالی معنوی و بهره‌مندی از صفا و نورانیت قلبی (حیات طیّبه)؛ چراکه امر به معروف موجب تثبیت فضائل و زدودن رذائل و تخلّق به اخلاق اسلامی و سبک زندگی اسلامی می‌شود.^۶
۹. شرکت در ثواب هدایت شدگان: هرگاه افرادی با امر به معروف و نهی از منکر هدایت گشته، اعمال صالح را انجام دهند، و از نافرمانی خدا اجتناب نمایند، آمر به معروف و ناهی از منکر در ثواب اعمال آنان شریک خواهد بود.^۷
۱۰. تعمیق بصیرت و تقویت روحیه جهادی و انقلابی.

۱. از برجسته‌ترین مصادیق عمل صالح که به فرموده قرآن انسان را "خیرالبریه" و مشمول رضوان الهی می‌کند امر به معروف و نهی از منکر است (بینه: ۷ و ۸).

۲. امام علی علیه السلام به امام حسن علیه السلام می‌فرماید: وَأُمِّرَ بِالْمَعْرُوفِ نَكْنَ أَهْلَهُ (محمد بن حسین، سید رضی. نهج البلاغه، همان، نامه ۳۱، بند ۱۵).

۳. امام صادق علیه السلام فرمود: أَحَبُّ إِخْوَانِي إِلَيَّ مَنْ أَهَدَىٰ التَّيَّ غُيُوبِي؛ (محمد بن یعقوب کلینی، همان، ج ۲، ص ۶۳۹).

۴. امام صادق علیه السلام فرمود: الامر بالمعروف والنهي عن المنكر خلقان من خلق الله فمن نصرهما اعزّه الله و من خذلهما خذله الله (محمد بن یعقوب کلینی، کافی، همان، ج ۵، ص ۵۹).

۵. لا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَ مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا (نساء: ۱۱۴).

۶. رک: میرزا حسین نوری طبرسی مستدرک الوسائل، همان، ج ۱۲، ص ۱۹۳.

۷. امام علی علیه السلام فرمود: وَأُمِّرَ بِالْمَعْرُوفِ نَكْنَ مِنْ أَهْلِهِ فَإِنْ إِسْتِمَامُ الْأُمُورِ عِنْدَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى الْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ (سید حسین طباطبایی بروجردی، جامع احادیث الشیعه، همان، ج ۱۴، ص ۴۱۹).

ب) آثار و برکات خانوادگی

۱. انجام وظیفه الهی نسبت به هدایت خانواده و بستگان^۱
۲. افزایش روحیه تعاون و همکاری خانوادگی در امور خیر
۳. ارتقای منزلت خانوادگی
۴. مصونیت بخشیدن به فرزندان و بستگان در برابر آسیب‌ها و ناهنجاری‌های اجتماعی
۵. تحکیم نهاد مهم خانواده با مسئولیت نسبت به یکدیگر
۶. قناعت در زندگی و معیشت و تنظیم امور اقتصادی خانواده
۷. حرکت به سمت سبک زندگی خانواده اسلامی
۸. همراهی و همبستگی خانواده در دفاع از ارزش‌ها و مقابله با ضد ارزش‌ها
۹. حاکمیت امنیت، صفا و صمیمیت و نورانیت در خانواده
۱۰. جذب و جلب رضایتمندی و عنایات ویژه خدا به خانواده.

ج) آثار اجتماعی

۱. جهت‌گیری اصلاحی جامعه و سامان یافتن امور انسان‌ها
۲. احقاق حقوق فردی و اجتماعی و ریشه‌کن شدن ظلم
۳. اقامه دین خدا و برپایی سبک زندگی اسلامی در تمام عرصه‌های اجتماعی
۴. حاکمیت ارزش‌ها و منزوی و مطرود شدن ضد ارزش‌ها
۵. دستیابی به امنیت فکری و عملی
۶. عمران و آبادانی هر چه بیشتر جامعه

۱. ابوبصیر از معنای آیه «یا ایُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا اقُوا أَنْفُسَکُمْ وَ أَهْلِکُمْ نَاراً» (تحریم: ۶) از امام صادق علیه السلام پرسید که چگونه اهل خود را از آتش حفظ کنیم؟ امام علیه السلام فرمود: تأمرهم بما امر الله و تنهائهم عما نهائهم الله... (محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، همان، ج ۵، ص ۶۲).

۷. ناکام گذاشتن دشمنان از ایجاد انحراف در جامعه
۸. تحکیم و تقویت نظام ولایی و مشارکت مردمی
۹. اصلاح امور اقتصادی و عدالت اجتماعی
۱۰. حاکمیت نظارت عمومی و مسئولیت همگانی
۱۱. ناامن شدن جامعه برای بی‌بند و باری و انحراف
۱۲. ارتقای بصیرت دینی و سیاسی امت اسلامی نسبت به واقعیات
۱۳. از بین رفتن روحیه تملق و چاپلوسی و ترویج روحیه نقدپذیری
۱۴. فراهم شدن زمینه برای امدادهای غیبی و نصرت الهی
۱۵. تحقق سنن و قوانین تغییرناپذیر الهی.

د) آثار و برکات سازمانی

احیا و اقامه امر به معروف و نهی از منکر افزون بر آثار و برکات فردی و اجتماعی، در درون نهاد مقدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی نیز دارای برکات فراوانی است که برخی از آن‌ها بدین قرارند:

۱. تحقق تدابیر و انتظارات امام و رهبری از سپاه و پاسداران
۲. پرفروغ شدن معنویت تعالی بخش در سپاه
۳. تقویت و تحکیم پیش‌روندگی و پیش‌برندگی سپاه در حرکت دائمی و پرشتاب به سمت آرمان‌های انقلاب
۴. مصون‌سازی نهاد سپاه در مقابل تهاجم فرهنگی و آسیب‌ها و آفت‌ها
۵. تبدیل شدن ارزش‌ها و معروف‌ها به گفتمان غالب در سپاه
۶. تقویت و تحکیم روابط اسلامی و اخوت دینی در عین حفظ روابط سازمانی
۷. ارتقای منزلت اجتماعی و قداست سپاه در جامعه
۸. غلبه آخرت‌گرایی و مقابله با دنیاگرایی، اشرافی‌گری و عافیت‌طلبی

۹. ارتقای روحیه مسئولیت‌پذیری در سازمان بر محور شایستگی‌ها
۱۰. تقویت بُعد الگویی سپاه برای سازمان‌های دیگر
۱۱. تحکیم و تثبیت روحیه جهادی و انقلابی و غیرت دینی و انقلابی در سنگر نشینی از انقلاب
۱۲. تقویت روحیه نقدپذیری و انتقاد سازنده به جای روحیه چاپلوسی در نهاد مقدس سپاه
۱۳. ارتقای روحیه امید، نشاط، خوش‌گمانی و تعادل سازمانی
۱۴. اصلاح نظامات و مقررات با مطالبه و همراهی پاسداران
۱۵. تقویت فرهنگی حق‌گرایی و عدالت‌طلبی و باطل‌ستیزی در سپاه
۱۶. آمادگی بیش‌تر و با انگیزه فزون‌تر برای انجام مأموریت‌های پاسداری در مقابله با تهدیدات سخت و نرم
۱۷. شتاب در حرکت به سوی سبک زندگی اسلامی در بُعد سازمانی
۱۸. تقویت و غلبه مدیریت و فرماندهی اسلامی بر مدیریت صرفاً نظامی و قراردادی
۱۹. نهادینه شدن شایسته‌سالاری و جلوگیری از خطر نفوذپذیری فکری و فیزیکی
۲۰. فراهم شدن زمینه‌ها برای نصرت، امداد و هدایت ویژه خدا.
- در یک جمله می‌توان گفت که امر به معروف و نهی از منکر روحیه ولایت محوری را در ابعاد مختلف در سپاه تقویت می‌کند، و به سپاه به عنوان بازوی پرتوان نظام و ولی امر در همه عرصه‌ها قوّت و قدرت مضاعف می‌بخشد.^۱

۱. با توجه به اهمّیت بحث "امر به معروف و نهی از منکر" در سپاه، در مباحث آینده فصلی را تحت عنوان ضرورت امر به معروف و نهی از منکر در سپاه ارائه خواهیم کرد که علاوه بر آثار فوق، ضرورت و لزوم اهتمام سپاه در موقعیت فعلی برای پرداختن به این دو فریضه را تبیین می‌کند.

فصل سوم: پیامدهای شوم ترک امر به معروف و نهی از منکر

تهدید خدا را کند مشمارید، دیر شده ندانید، خداوند نسل گذشته‌ای را که پیش روی شما بودند از رحمت خود دور نساخت مگر به خاطر آن که امر به معروف و نهی از منکر را ترک کردند... امروز اگر ما هم امر به معروف و نهی از منکر نکنیم باید بدانیم با این که انقلاب کرده‌ایم و در قدم اول پیش رفته‌ایم، عقب خواهیم ماند و دچار لعنت خدا خواهیم شد. امروز بر ما لازم است که امر کنیم به نیکی و نهی کنیم از بدی.^۱

به همان میزان که التزام و عمل نمودن به دو فریضه امر به معروف و نهی از منکر دارای برکات فراوانی می‌باشد، و آثار مهمی را در هدایت و سامان یافتن زندگی فردی و اجتماعی انسان در پی دارد، ترک این دو فریضه نیز دارای پیامدهای شوم و خطرناکی است، که برخی از مهم‌ترین آن‌ها از نگاه آیات و روایات چنین است:

۱. لعن و نفرین خدا و انبیای الهی:

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ
ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَ كَانُوا يَعْتَدُونَ* كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ
مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (مائده: ۷۸ - ۷۹)

۱. بیانات مقام معظم رهبری، تاریخ ۱۳۵۹/۲/۵

کافران بنی اسرائیل بر زبان داوود و عیسی بن مریم لعن (و نفرین) شدند. این به خاطر آن بود که گناه کردند و تجاوز می نمودند. آن‌ها از اعمال زشتی که انجام می دادند یکدیگر را نهی نمی کردند، چه بد کاری انجام می دادند.^۱

مرحوم طبرسی در تفسیر آیات فوق از ابن عباس نقل می کند که پیامبر اکرم ﷺ خطاب به مسلمانان فرمود:

لَتَأْمُرَنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَ تَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ وَ لَتَأْخُذَنَّ عَلٰی يَدِ السَّفِيهِ وَ لَتَأْطُرَنَّهُ
عَلَى الْحَقِّ أَطْرًا أَوْ لَيَضْرِبَنَّ اللَّهُ قُلُوبَ بَعْضِكُمْ عَلَى بَعْضٍ وَ يَلْعَنُكُمْ كَمَا
لَعَنَهُمْ؛^۲

امر به معروف و نهی از منکر کنید، و دست نادان را بگیرید، و به راه حق بیاورید، و گرنه خداوند دل‌های شما را به هم مرتبط می سازد و همه شما (اعم از گناهکار و ساکت) را لعنت می کند چنان که آنان (از بنی اسرائیل) را لعنت کرد.

امام علیؑ پس از سفارش به تأمل در قرآن که سرنوشت امت‌های قبل و عذاب آنان را تبیین کرده است، می فرماید:

إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَلْعَنِ الْقَرْنَ الْمَاضِيَ بَيْنَ أَيْدِيكُمْ إِلَّا لِتَرْكِهِمُ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ
وَالْتَهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ فَلَعَنَ اللَّهُ السُّفَهَاءَ لِرُكُوبِ الْمَعَاصِي وَ (الْحُلَمَاءَ)
لِتَرْكِ التَّنَاهِي؛^۳

خداوند مردم روزگاران گذشته را از رحمت خود دور نساخت، مگر برای ترک امر به معروف و نهی از منکر؛ پس خدا بی خردان را برای نافرمانی و خردمندان را برای ترک نهی از منکر لعنت کرد.

۱. در آیه اول عامل کفر و ملعون شدن آنان را عصبان و تعدی معرفی می کند و آیه بعد این عصبان و تعدی را بیان و روشن می سازد که تعدی آن‌ها این بود که نهی از منکر نمی کردند. (رک تفسیرالمیزان، ج ۶، ص ۱۱۳).

۲. فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، همان، ج ۳، ص ۲۳۱.

۳. محمد بن حسین، سید رضی، نهج البلاغه، همان، خطبه ۱۹۲، بند ۱۱۰ - ۱۱۲.

۲. محرومیت از برکات و عنایات ویژه خدا:

بی تفاوتی نسبت به منکرات و تعطیل نمودن معروف‌ها در جامعه سبب می‌شود برکات و رحمت و واسعۀ خدا از چنین جامعه و محیطی رخت بربندد. از پیامبر اکرم ﷺ روایت شده است:

لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ فَإِذَا لَمْ يَفْعَلُوا ذَلِكَ نَزَعَتْ عَنْهُمْ الْبَرَكَاتُ وَ سَلَطَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ نَاصِرٌ فِي الْأَرْضِ وَ لَا فِي السَّمَاءِ؛^۱

تا زمانی که مردم امر به معروف و نهی از منکر نموده و یکدیگر را بر نیکی یاری کنند همواره در خیر و سعادت خواهند بود، و در غیر این صورت برکت‌ها و (خیر الهی) از آنان گرفته می‌شود و برخی (اشرار) بر دیگران مسلط خواهند گردید و یاوری در زمین و آسمان نخواهند داشت.

۳. محرومیت از حیات انسانی:

قرآن پیروی و اجابت دعوت خدا و رسولش را عامل حیات و بالندگی و تأثیرگذاری در جامعه می‌داند؛^۲ حیاتی که در فرهنگ اسلامی، حیات طیبه و معنوی نامیده شده و با ایمان راسخ و عمل صالح زمینه‌های افاضه آن برای لیبیک‌گویان به دعوت دینی فراهم می‌گردد.^۳ اما هرگاه در جامعه‌ای گناه و نافرمانی خدا رواج یابد و واجبات و معروف‌ها ترک گشته، اهل ایمان نسبت به این بلیه بزرگ بی تفاوت

۱. محمد بن حسن طوسی، تهذیب الاحکام، همان، ج ۶، ص ۱۸۱، حدیث ۲۲؛ محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، همان، ج ۹۷، ص ۹۴.

۲. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ (انفال: ۲۴)

۳. مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَى وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً (نحل: ۹۷)

باشند و احساس درد و نگرانی نکنند، چنین جامعه‌ای از حیات طیبه و انسانی محروم گشته و در نشئه حیوانی و خاکی درجا خواهند زد.

امام علی علیه السلام بی تفاوتی در برابر منکرات و نافرمانی خدا را موجب محرومیت از حیات انسانی و خاموش شدن فطرت الهی دانسته، می‌فرماید: **مَنْ تَرَكَ انْكَارَ الْمُنْكَرِ بِقَلْبِهِ وَ يَدِهِ وَ لِسَانِهِ فَهُوَ مَيِّتٌ بَيْنَ الْأَحْيَاءِ**^۱ کسی که منکر را با قلب و دست و زبانش انکار و طرد نمی‌کند پس او مرده‌ای میان زندگان است.

حیات و زنده بودن یک انسان به اثرگذاری اوست و کسی که نسبت به وپروس‌های خطرناک منکرات و تعطیل شدن واجبات بی تفاوت است، و با امر به معروف و نهی از منکر جلوی ناهنجاری‌ها را نمی‌گیرد، در واقع از حیات و اثرگذاری محروم بوده، و او همچون مرده‌ای است که از حیات روحانی و انسانی بهره نمی‌برد.

۴. هلاکت و مجازات دنیوی:

عذاب و هلاکت الهی، تنها متوجه گناهکاران و فاسدان نمی‌گردد، بلکه کسانی هم که نسبت به فساد فکری و عملی دیگران بی تفاوت بوده، و امر به معروف و نهی از منکر نمی‌کنند در مجازات گناهکاران شریک می‌باشند. قرآن این گروه را نیز ظالم و مستحق عذاب شدید می‌داند، و تنها آمران به معروف و ناهیان از منکر را نجات یافته معرفی می‌کند. درباره بنی اسرائیل می‌فرماید:

وَ إِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعذِرَةٌ إِيَّايَ رَبِّكُمْ وَ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ * فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَ أَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ (اعراف: ۱۶۴-۱۶۵)

و (به یادآور) هنگامی را که گروهی از آن‌ها گفتند چرا گروهی

۱. محمد بن حسن طوسی، تهذیب الاحکام، همان، ج ۶، ص ۱۸۱.

گنجهکار) را که خداوند هلاکشان خواهد کرد یا به عذاب شدیدی گرفتار خواهد ساخت اندرز می‌دهید؟ گفتند: این اندرزها برای اعتدال (و انجام وظیفه) در پیشگاه پروردگار شما است، (به علاوه) شاید آن‌ها (بپذیرند) و تقوا پیشه کنند. اما هنگامی که تذکراتی را که به آن‌ها داده شد فراموش کردند (و لحظه عذاب فرا رسید) نهی‌کنندگان از بلا را رهایی بخشیدیم و کسانی را که ستم کردند به خاطر نافرمانیشان به عذاب سختی گرفتار ساختیم.

علامه طباطبایی در تفسیر آیات فوق می‌فرماید: این آیات به این سنت الهی راهنمایی می‌کند که بازداشتن ظالمین و یا ممانعت نکردن از آن‌ها و یا حداقل فاصله نگرفتن از ظالمان، مشارکت در ظلم آنان است، و این گروه در مجازات الهی با ظالمان همراه خواهند بود.^۱

این یک سنت الهی است که هرگاه در جامعه‌ای گناه و فساد رواج یابد و انسان‌های خردمند و مؤمن با آن مبارزه نکنند خداوند آنان را نیز گرفتار عذاب می‌کند. قرآن پس از انتقاد از گذشتگان که چرا نهی از فساد نکردند به صورت قانون کلی می‌فرماید:

وَمَا كَانَ رَبِّكَ يُهْلِكُ الْقَرْيَةَ بِظُلْمٍ وَأَهْلِهَا مُصْلِحُونَ (هود: ۱۱۷)

و این‌گونه نیست که پروردگارت آبادی‌ها را به ناحق از بین ببرد در حالی که افراد آن به دنبال اصلاح (خویش و جامعه) باشند.

۱. سید محمد حسین طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت، مؤسسه الاعمالی للمطالعات، ۱۳۹۰ق، ج ۸، ص ۲۹۶؛ ایشان در بحث روایی از امام صادق علیه السلام نقل می‌کند که درباره آیه «فَلَمَّا تَسُوا مَا دُكِّرُوا بِهِ...» فرمود: كانوا ثلاثة اصنافٍ صَف انتمرو اوامرو و نجوا و صنف انتمرو ولم يأمرؤا فمسخوا و صنف لم يأتمروا ولم يأمرؤا فهلكوا؛ بنی اسرائیل سه گروه بودند: گروهی که هم خود امرپذیر بودند، و هم دیگران را به نیکی امر و از بدی منع می‌کردند پس نجات یافتند، و گروهی که خود مرتکب منکر نمی‌شدند، لیکن نهی از منکر هم نمی‌کردند این‌ها مسخ شده و چون مورچگان شدند، و گروهی که اهل منکر و نافرمانی بودند به هلاکت رسیدند. (همان، ص ۲۹۵-۲۹۶)

یعنی هرگاه خصیصه اصلاح گری و احساس مسئولیت نسبت به جامعه و دیگران از بین برود عذاب و نابودی آن جامعه اجتناب ناپذیر خواهد بود. در روایات فراوانی نیز آمده که ساکتین در برابر انحراف، مانند منحرفین گرفتار عذاب الهی خواهند شد.^۱

۵. سلطه یافتن اشرار:

هرگاه جامعه و افراد آن نسبت به رواج ضد ارزش‌ها و تعطیلی ارزش‌ها ساکت و بی تفاوت شوند، و روحیه جهادی و دفاعی نسبت به احکام و معارف الهی از بین برود، اثر طبیعی آن این است، که نظام ولایی و حاکمیت اولیای خدا تضعیف گشته و اقتدار لازم برای اعمال ولایت و هدایت جامعه از دست برود و، در نتیجه اشرار و انسان‌های فاسد تصدّی امور مردم را در دست بگیرند.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید:

وَإِذَا لَمْ يَأْمُرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَلَمْ يَنْهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلَمْ يَتَّبِعُوا الْأَخْيَارَ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي سَلَطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ أَشْرَارَهُمْ فَيَدْعُو عِنْدَ ذَلِكَ خِيَارَهُمْ فَلَا يُسْتَجَابُ لَهُمْ^۲

۱. مانند روایتی که قبلاً از امام محمد باقر علیه السلام درباره قوم شعبی نقل کردیم (محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۵، همان ص ۵۶) و مانند روایتی که از امام علی علیه السلام نقل شده که فرمود: اَمَّا هَلِكٌ مِّنْ كَانٍ قَبْلِكُمْ حَيْثُ مَا عَمَلُوا مِنَ الْمَعَاصِي وَلَمْ يَنْهَوْا الرِّبَانِيَّ وَالْأَحْبَارَ عَنِ ذَلِكَ وَإِنَّهُمْ لَمَّا تَمَادَوْا فِي الْمَعَاصِي وَلَمْ يَنْهَوْا الرِّبَانِيَّ وَالْأَحْبَارَ عَنِ ذَلِكَ نَزَلَتْ بِهِمُ الْعُقُوبَاتُ فَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ... (همان، ص ۵۷) و یا حدیث امام صادق علیه السلام که فرمود خدا دو ملک را برای عذاب شهری مأمور کرد و یکی از آن‌ها برگشت و گفت، خدایا از بندگان تو مردی هست که مشغول دعا و تضرع به درگاه تو است (و او را چگونه هلاک کنیم)؟ خدا فرمود: آنچه را امر کردم انجام مید که آن مرد تا کنون یکبار هم برای من (نسبت به منکرات و زشتی‌هایی که در آن شهر صورت می‌گیرد) چهره‌اش تغییر نیافته، و (عکس عملی نشان نداده) است. (همان، ص ۵۸)؛ امام زین العابدین علیه السلام گناहانی را که سبب فرود آمدن بلا و مصیبت می‌شود یاری نکردن به مظلوم و ستم‌دیده و ترک امر به معروف و نهی از منکر معرفی می‌کند: و الذنوب التي تنزل البلاء: ترك إغاثة الملهوف و ترك مُعَاوَنَةِ الْمَظْلُومِ وَ تَضْيِيعُ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ (محمد بن حسن، حرعالمی، وسایل الشیعه، همان ج ۱۱، ص ۵۲۰).

۲. حسن بن علی ابن شعبه حرّانی، تحف العقول، همان، ص ۵۱.

هرگاه (مسلمانان) امر به معروف و نهی از منکر نکنند، و از خوبان خاندانم (معصومین علیهم السّلام) پیروی نکنند خداوند اشرار و بدان را بر آنان مسلط می‌نماید، و در این هنگام انسان‌های خوب دعا می‌کنند ولی دعایشان اجابت نمی‌گردد.^۱

مقام معظم رهبری با استناد به روایتی به همین مضمون از امام رضا علیه السلام، می‌فرماید:

روایتی که می‌خوانم روایت تکان‌دهنده و عجیبی است؛ می‌فرماید: لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَ لَتَنْهَيْنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيَسْتَعْمِلَنَّ عَلَيْكُمْ شِرَارَكُمْ فَيَدْعُوْكُمْ فَلَا يُسْتَجَابُ لَهُمْ؛^۲ باید امر به معروف و نهی از منکر را میان خودتان اقامه کنید، رواج دهید و نسبت به آن پایبند باشید، اگر نکردید، خدا اشرار و فاسدها و وابسته‌ها را بر شما مسلط می‌کند؛ یعنی زمام امور سیاست کشور به مرور به دست امثال حجاج بن یوسف خواهد افتاد. همان کوفه‌ای که امیرالمؤمنین علیه السلام در رأس آن قرار داشت، و در آنجا امر و نهی می‌کرد، و در مسجدش خطبه می‌خواند، به خاطر ترک امر به معروف و نهی از منکر به مرور به جایی رسید که حجاج بن یوسف ثقفی آمد، و در همان مسجد ایستاد و خطبه خواند... وقتی که امر به معروف و نهی از منکر نشود در جامعه خلاف کاری، دزدی، تقلب و خیانت رایج گردد، و به تدریج جزء فرهنگ جامعه شود زمینه برای روی کار آمدن آدم‌های ناباب فراهم خواهد شد.^۳

۱. همچنین ر.ک: محمدبن حسین، سیدرضی، نهج البلاغه، همان، نامه ۴۷؛ محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، همان، ج ۱۰۰، ص ۷۷ و ۹۰.

۲. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، همان، ج ۵، ص ۵۶، حدیث ۳.

۳. بیانات مقام معظم رهبری، در خطبه نماز جمعه تهران، ۱۳۷۹/۹/۲۵.

۶. عدم استجابت دعا:

از دیگر پیامدهای ترک امر به معروف و نهی از منکر قطع شدن توجّه و عنایت خداوند از جامعه است، و دیگر اینکه دعاهای بندگان به اجابت نمی‌رسد، که روایات قبلی به خوبی بر آن دلالت داشت.^۱

این سنت الهی است، که اگر امتی برای تحقّق نیکی‌ها مطالبه و جهاد نکند و در مقابل زشتی‌ها و فسادها مبارزه زبانی و عملی ننماید، خداوند تغییر و تحوّل در آن جامعه ایجاد نخواهد کرد.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا
فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ (رعد: ۱۱)

و خداوند سرنوشت هیچ قوم و (ملّتی) را تغییر نمی‌دهد مگر آن که آنان آنچه را در (وجود) خودشان است تغییر دهند، و هنگامی که خدا برای قومی (به خاطر اعمالشان) بدی و (عذاب) بخواهد هیچ چیز مانع آن نخواهد شد، و جز خدا (نجات دهنده) و سرپرستی نخواهند داشت.

مگر می‌شود ما در برابر بی‌بند و باری‌ها و فسادها و تعطیلی احکام خدا ساکت و بی‌تفاوت باشیم و با مفسدان و تهاجم‌کنندگان به فرهنگ و باورهای اسلامی مبارزه نکنیم و از خدا بخواهیم ما را نجات دهد؟

۱. مرحوم شهید مرتضی مطهری در تفسیر و تبیین جمله فیدعوا خیارکم فلاستجاب لهم می‌فرماید: اکثر اینطور معنی می‌کنند که بعد از آن که بدان شما مسلط شدند نیکان شما به درگاه الهی می‌نالند، و خداوند دعای آنان را مستجاب نمی‌کند، ولی غزالی معنی لطیفی برای آن کرده است او می‌گوید: معنای این جمله "فیدعوا خیارکم فلاستجاب لهم" این نیست که خداوند را می‌خوانند، و خدا دعای آنان را مستجاب نمی‌کند، بلکه معنایش این است وقتی که امر به معروف و نهی از منکر را ترک کنند آن قدر پست می‌شوند و آن قدر رعب، مهابت، عزت و کرامتشان از بین می‌رود که وقتی به درگاه همان ظلمه می‌روند هرچه ندا می‌کنند به آنان اعتنا نمی‌شود. (مرتضی مطهری، حماسه حسینی، همان، ج ۲،

۷. گسترش فساد:

از دیگر پیامدهای ترک امر به معروف و نهی از منکر آن است که به تدریج قباحات و زشتی گناهان و معاصی از بین رفته، بی‌دردی و بی‌احساسی بر جامعه حاکم می‌گردد. همچنین منکرها معروف و معروف‌ها منکر می‌شوند؛ یعنی آنچه را خدا ارزش و زیبا و خوب دانسته، منکر و ناپسند و عقب‌افتادگی قلمداد می‌کنند، و آنچه را خدا زشت و ناپسند دانسته، معروف و ارزش و افتخار می‌شناسند، و کار به جایی می‌رسد که یکدیگر را به منکر، امر، و از معروف باز می‌دارند. قرآن کریم در وصف منافقین می‌فرماید:

الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمْ الْفَاسِقُونَ
(توبه: ۶۷)

مردان و زنان منافق همه از یک گروهند، آن‌ها امر به منکر و نهی از معروف می‌کنند، و دست‌هایشان را (از انفاق) می‌بندند، خدا را فراموش کردند و خدا (نیز) آن‌ها را فراموش کرد (و از رحمتش محروم ساخت)، به یقین منافقان همان فاسقانند.

یکی از مهم‌ترین جلوه‌های تهاجم فرهنگی جبهه استکبار سلب کردن حساسیت نسبت به دگرگونی ارزش‌ها و ایجاد روحیه بی‌دردی و بی‌احساسی نسبت به رواج فساد و تعطیلی ارزش‌های دینی است تا جایی که نافرمانی خدا برای مردم قبیح و زشت دانسته نشود، و در مقابل گرایش به فرهنگ بیگانگان مطلوب و ارزش قلمداد گردد، و فساد مانند موریه از درون، نظام و جامعه اسلامی را نابود سازد، و ترک امر به معروف و نهی از منکر بهترین فرصت را برای تهاجم فرهنگی به دشمن بدهد.

مقام معظم رهبری امام خامنه‌ای با استناد به روایتی از پیامبر ﷺ می‌فرماید:

کار دنیا به جایی رسیده است که قدرت‌های زورگوی عالم، جلو چشم مردم دنیا، معروف را منکر و منکر را معروف می‌کنند به نظر من، در عالم فساد و تباهی بشریت، هیچ چیز بالاتر از این نیست، این که پیغمبر اکرم ﷺ طبق روایت^۱ فرمود: "کسانی پیدا خواهند شد که امر به منکر و نهی از معروف می‌کنند، و مردم که تعجب کردند فرمود: "منکر معروف خواهد شد." انسان احساس می‌کند که امروز هم در دنیا چنین وضعی را دست قدرت مادی استکباری لجام گسیخته متکبر متفرعن زورگوی استکبار به وجود می‌آورد، ... به مردم دروغ می‌گویند، و این دروغ را یک کار مقدّس می‌شمارند. ظلم را تشویق می‌کنند و ظالم را به خاطر این ظلم ذی‌حقّ به حساب می‌آورند؛ مظلوم را نکوهش می‌کنند و بر سر مظلوم می‌زنند و این بر سر مظلوم زدن را کاری خوب به شمار می‌آورند.^۲

۸. شرکت در گناه مجرمان و گناهکاران:

هرگاه سکوت و ترک امر به معروف و نهی از منکر نشانه رضایت از آن باشد، و انسان با این که می‌تواند امر به معروف و نهی از منکر بکند، بی‌تفاوتی پیشه کند، و نسبت به منکرات و معاصی عکس العمل نشان ندهد، چنین انسانی با مجرمان و گناهکاران شریک است، و گویا خود او، آن عمل را انجام داده است. قرآن به یهودیان زمان پیامبر اکرم ﷺ بخاطر رضایت به عمل نیاکانشان می‌فرماید: چرا انبیای پیشین را کشتید؟^۳

۱. ر.ک: محمدباقر مجلسی بحارالانوار، همان ج ۶، ص ۳۰۶؛ استاد شهید مرتضی مطهری هم منابع گوناگون به این روایت صحه گذاشته و در مورد آن تأکید کردند؛ ر.ک. مرتضی مطهری، اسلام و نیازهای زبان و بیست گفتار.

۲. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار کارگزاران نظام و قشرهای مختلف مردم در روز ولادت پیامبر اکرم ﷺ و امام صادق ﷺ، تاریخ ۱۳۷۲/۶/۱.

۳. جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (آل عمران/۱۸۳)

امام علی علیه السلام می فرماید:

إِنَّمَا يَجْمَعُ النَّاسَ الرِّضَا وَالسُّخْطُ؛

همانا خشنودی و ناخشنودی (رضا و سخط) مردم را گرد هم می آورد.

سپس حضرت به عنوان مثال داستان قوم ثمود را گوشزد کرده و می فرماید: ناچه ثمود را تنها یک نفر پی کرد (و کشت) ولی عذاب الهی همه را فراگرفت، چون همه به این عمل راضی بودند. خداوند (پی کردن ناچه را به همه آنان نسبت داد) و فرمود: آنان ناچه را پی کردند.^۱

حضرت عیسی علیه السلام می فرماید: من به حقیقت به شما می گویم همان طور که هرکس ببیند که ماری می خواهد برادرش را نیش بزند و او وی را بر حذر ندارد و او کشته شود، از شرکت در خون او ایمن نخواهد بود، همچنین اگر کسی ببیند که برادرش می خواهد گناه کند و او را بر حذر ندارد از شرکت در آن گناه ایمن نخواهد بود، و هرکس بتواند جلوی ستمگری را بگیرد و اقدام نکند، همانند مرتکب ظلم است، و چگونه ظالم بهر اسد با این که در میان شما آسوده زندگی می کند، و او را باز نمی دارید... همین بس است که یکی از شماها بگوید من خود ستم نکنم و هر که خواهد ستم کند و ستم را بنگرد و جلو آن را نگیرد اگر مطلب این است که شما می گوید چرا شما با ظالمانی که همکار آن ها نیستید در عقوبت و گرفتاری دنیایشان شریکید؟^۲

۹. ذلت و خواری در دنیا:

این یک سنت الهی است که جامعه و افراد آن با فرمانبرداری از خدا و عمل به

۱. محمد بن حسین، سید رضی، نهج البلاغه، همان، خطبه ۲۰۱ و إِنَّمَا عَقَرَ نَاقَةَ ثَمُودَ رَجُلٌ وَاحِدٌ فَعَمَّهُمُ اللَّهُ بِالْعَذَابِ لَمَّا عَمُّوهُ بِالرِّضَا فَقَالَ سُبْحَانَهُ «فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا نَادِمِينَ» (شعرا: ۱۵۷).

۲. حسن بن علی بن شعبه حرانی، تحف العقول، همان، ص ۵۳۹ و ۵۴۰.

شریعت، به عزّت و سربلندی می‌رسند و در مقابل عصیان و نافرمانی خدا موجب ذلّت و خواری می‌گردد، و هرگاه در جامعه‌ای منکر و گناه رواج یابد و معروف ترک شود، و افراد نسبت به این وضعیت ساکت و بی‌تفاوت باشند، و اقدام به امر به معروف و نهی از منکر نکنند، پلیدی و ذلّت معاصی دامن این جامعه را خواهد گرفت.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: **وَ إِذَا تَرَكَتَ [أُمَّتِي] الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ لِحَقِّهَا ذِلَّةٌ الْمَعَاصِي**^۱

هنگامی که امت من امر به معروف و نهی از منکر را ترک کنند حقارت و پستی معاصی دامن آنان را می‌گیرد.

سرچشمه و مبدأ عزّت خداست، و عزّت مؤمنان هم در پرتو عمل به دستورات الهی و تحقّق جامعه دینی و مُبرّای از معصیت به دست می‌آید،^۲ و هرگاه در جامعه دینداری و ارزش‌های دین کم فروغ و مورد مطالبه نباشند و ضد ارزش‌ها و معاصی رواج یافته، گناهکاران و هنجارشکنان برای فساد احساس امنیت کنند و کسی آن‌ها را منع و نهی نکند از سرچشمه عزّت و سربلندی فاصله گرفته و خواری و پستی و ذلّت گناه فراگیر می‌گردد، مانند؛ قوم بنی اسرائیل که با آن همه نعمت‌ها وقتی راه عصیان و نافرمانی را پیمودند خدا مهر ذلّت بر آن‌ها زد و به خشم خدا مبتلا شدند.^۳

۱. مسعود بن عیسی، ورام ابن ابی فراس، تنبیه الخواطر و نُزْهَة النواظر (مجموعه ورام)، قم، مکتبه فقیهه، ۱۴۱۰ ق، ج ۲، ص ۲۴۴.

۲. مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا (فاطر/۱۰)

۳. وَصُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ (بقره: ۶۱)؛ از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده که ذیل این آیه شریفه خطاب به مسلمانان فرمود: آن گونه که بنی اسرائیل عمل کردند، عمل نکنید، و خداوند را به خشم نیاورید... ای بندگان خدا از فروغلتیدن در گناهان و سست‌انگاری نسبت به آن‌ها پرهیز کنید، چرا که گناهان خواری را بر صاحبش فرود می‌آورد تا این‌که او را در معاصی بزرگ‌تر وارد کند. (سید

پیش‌تر، روایت امام صادق علیه السلام نقل شد که امر به معروف و نهی از منکر دو خلق الهی هستند، و هرکس این دو را یاری می‌کند خدا او را عزیز می‌دارد و هرکس آن دو را خوار سازد، خدا هم او را خوار می‌سازد.^۱

۱۰. عذاب اخروی

از همه آثار و پیامدهای شوم ترک امر به معروف و نهی از منکر شدیدتر، عذاب اخروی و مجازات در قیامت است، چرا که نافرمانی خدا و نادیده گرفتن این دو فریضه که از مهم‌ترین عوامل حیات و اقامه دین است انسان را در ردیف کافرین، ظالمین و فاسقین مستحقّ وِیل^۲ و جهنم قرار می‌دهد، و وی در قیامت در بدترین شکل محشور می‌شود.

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: **وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيُخْرِجَنَّ مِنْ أُمَّتِي أَنْاسًا قَبُورِهِمْ فِي صُورَةِ الْقَرَدَةِ وَالْحَنَازِيرِ مِمَّا دَاهَنُوا أَهْلَ الْمَعَاصِي وَ كَفُّوا عَن نَّهْيِهِمْ وَ هُمْ يَسْتَطِيعُونَ**^۳

به خدایی که جانم در دست اوست از امت من گروهی از قبر برمی‌خیزند در حالی که در قیافه بوزینه و خوک هستند این قیافه‌ها به خاطر آن است که آنان قدرت نهی از منکر داشتند ولی با گناهکاران سازش کردند.

و امام باقر علیه السلام نیز می‌فرماید: **وَيْلٌ لِّلْقَوْمِ لَا يَدِينُونَ اللَّهَ بِالْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ**^۴

وای بر مردمی که خدا را با امر به معروف و نهی از منکر اطاعت نمی‌کنند.

هاشم بحرانی، البرهان فی تفسیر القرآن، قم، مؤسسه بعثه، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۲۲۸

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، همان، ج ۵، ص ۵۹.

۲. وِیل نام چاهی در جهنم می‌باشد.

۳. الدرالمشور، جلال الدین سیوطی، همان، ج ۲، ص ۳۰۲.

۴. محمد بن حسن طوسی [شیخ الطائفه] تهذیب الاحکام، همان، ج ۶، ص ۱۷۶.

برای ترک امر به معروف و نهی از منکر پیامدهای ویران‌گر و خطرناک دیگری هم به ویژه برای مجموعه‌های انقلابی و دینی وجود دارد که برخی از آن‌ها به اجمال عبارتند از: حاکمیت یافتن روحیه چاپلوسی به جای نقد سازنده، رواج پرده‌داری و تجرّی به گناه، آسیب‌پذیری بالای خانواده و جامعه در برابر دشمنان، رواج بی‌اعتمادی و سوء ظنّ و عدم صداقت در گفتار و رفتار، کاهش منزلت و اعتبار اجتماعی، محرومیت از امدادهای الهی، ابتلا به حرام‌خواری و بی‌غیرتی.

فصل چهارم: ضرورت امر به معروف و نهی از منکر در سپاه

نباید بگذارید در درون سپاه عناصر اصلی پیروزی و موفقیت تضعیف شود؛ روحیه تعبد، روحیه دینداری، خلوص در نیت، عمل مخلصانه برای خدا انجام دادن... نگذارید مجموعه سپاه از این روحیات انقلابی و دینی دور شود... سپاه را با قدرت معنوی نگه دارید.^۱

احیا و اقامه امر به معروف و نهی از منکر علاوه بر وجوب شرعی و اهمیت و آثار فراوانی که در مجموعه نظام و جامعه اسلامی دارد، در وضعیت فعلی برای سپاه پاسداران ضرورت و وجوب مضاعف دارد. تبیین اجمالی این موضوع از این قرار است:

فلسفه وجودی و رسالت اساسی سپاه حفظ انقلاب و دستاوردهای آن است، آن هم حفظ و پاسداری غیر محافظه کارانه؛ یعنی پاسداری همراه با تعمیق و گسترش و پیش روی، نه حفظ وضع موجود انقلاب؛ زیرا در ذات انقلاب به عنوان یک موجود زنده و بالنده حرکت و پیشرفت نهفته است، و حفاظت و نگهداری از آن نیازمند

۱. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۳/۶/۲۸

پاسداری درست، به موقع و غیرمحافظه‌کارانه است، و این مطالبه مهمّ مقام معظم رهبری و فرمانده معظم کلّ قوا از فرزندان سپاهی خود می‌باشد که فرمودند:

«هویت سپاه که هویت پاسداری است به معنای یک مفهوم محافظه‌کارانه تلقی نشود. پاسداری یعنی نگه داشتن، حفظ کردن. این حفظ کردن را می‌توان یک تفسیر محافظه‌کارانه معنا کرد، یعنی بگوییم وضع موجود انقلاب را حفظ کنیم، من این را نمی‌گویم، حفظ انقلاب به معنای حفظ وضع موجود نیست.»^۱

در مراحل اولیه و مشخصاً دهه اول انقلاب اسلامی بنا بر ضرورت و تهدیدات سخت، حفظ و پاسداری از انقلاب بیش‌تر جنبه نظامی و عملیاتی داشت و سپاه پاسداران به اقتضای تهدیدات و خطراتی که متوجه انقلاب بود بیش‌تر بعد نظامی یافت، و انصافاً خدمات بی‌ظنیری به انقلاب کرد، و سنگ‌ریشینی خط مقدم انقلاب را در تمام عرصه‌های سخت به خوبی انجام داد، مانند؛ نقش بی‌بدیل آن در دوران دفاع مقدس، مبارزه با جریان تروریسم در داخل کشور، مقابله با ضد انقلاب داخلی و گروهک‌های وابسته به استکبار، حفاظت از شخصیت‌ها و مراکز حسّاس نظام. همین پاسداری و مجاهدت فرزندان انقلابی اسلام و ولایت، دشمنان انقلاب و جبهه استکبار را به این نتیجه و جمع‌بندی رساند که عملیات سخت و تهاجم نظامی در مقابله با انقلاب اسلامی جواب نمی‌دهد، بلکه فرصت‌هایی را در اختیار سنگ‌ریشینان انقلاب می‌گذارد که نسبت به تعمیق، گسترش و صدور انقلاب و بیداری ملت‌های دیگر، پیروزی‌ها و پی‌شروی‌های شگفت‌آور به دست آورند.^۲

۱. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار فرماندهان سپاه، ۱۳۹۰/۴/۱۳؛ ایشان در پیامد شوم محافظه‌کاری می‌فرماید: من معتقدم محافظه‌کاری و اکتفای به آنچه که، داریم و نداشتن همت و بلند پروازی در همه زمینه‌های فکر و فرهنگ قتلگه انقلاب است. بیانات مقام معظم رهبری، در جمع دانشجویان و اساتید دانشگاه صنعتی امیر کبیر ۱۳۷۹/۱۲/۹.

۲. حتی ورود سپاه به عرصه سازندگی و اقتصادی با هدف و انگیزه پاسداری از انقلاب و نظام برآمده از آن

در دهه دوم انقلاب نوع تهدیدات ابعاد جدیدی گرفت و دشمنِ ناکام در عملیات سخت و جنگ مستقیم، استحاله از درون و جنگ نرم را در دستور کار خود قرار داد، و با به کارگیری اتاق‌های فکر، مراکز تحقیقاتی و علمی و کارشناسان خبره خویش طرح‌ها و برنامه‌های متعددی را علیه انقلاب تهیه و در دستور کار خود قرار داد و با استفاده از ابزارها و امکاناتی که در اختیار داشت تهاجم فرهنگی، سیاسی و جنگ نرم گسترده‌ای را بر جبهه انقلاب اسلامی تحمیل نمود.

با تغییر جهت‌گیری دشمنان و تهدیدات جدید، لازم بود که سپاه پاسداران انقلاب اسلامی نیز سازماندهی و جهت‌گیری و مأموریت‌های خویش را متناسب با وضعیت انقلاب و تهدیدات پیش رو تغییر دهد، و از همین رو، ضرورت "تحول" در سپاه نمایان گردید و مورد مطالبه جدی مقام معظم رهبری علیه‌السلام قرار گرفت و دغدغه مسئولین سپاه طراحی راهبرد تحول‌بخش سپاه بود، ولی رهبر فرزانه و بصیر و مؤید به هدایت الهی به این راضی نشده و دستور تشکیل مرکز راهبردی سپاه را با مسئولیت یکی از فرماندهان با سابقه درخشان، آشنای کامل به سپاه، و دارای فکر راهبردی یعنی سردار محمدعلی جعفری صادر کردند.

مرکز راهبردی با دو سال کار عالمانه و مجاهدانه و با محوریت تدابیر فرمانده معظم کل قوا و به کارگیری کارشناسان خبره سپاه، راهبرد کلان تحول در سپاه را تهیه و به محضر معظم له تقدیم نمود. راهبردی که تحول همه‌جانبه سپاه را بر محور تعالی معنوی و افزایش اقتدار و توانمندی هرچه بیشتر برای پاسداری از انقلاب و مقابله با تهدیدات جدید در سپاه را دنبال می‌کرد.

در مرحله بعد مقام معظم رهبری با تأیید راهبرد و طرح تهیه شده، سردار

بود، نه انگیزه اقتصادی و درآمدزایی، که به اعتراف دوست و دشمن در این عرصه هم سپاه و قرارگاه خاتم الانبیاء موفقیت‌های بزرگ و بی‌نظیری داشته و به رغم کارشکنی‌ها و مشکلات فراوان به خوبی از عهده مسئولیت و انجام کارهای بزرگی که هیچ نهاد و سازمان دیگری توان انجام آن را نداشت برآمده است.

سرلشکر جعفری را به فرماندهی کل سپاه پاسداران منصوب، و ایشان را مأمور پیاده‌سازی و تحقق راهبرد تحوّل و تعالی‌بخش سپاه نمودند، و کاملاً روشن بود که ایجاد این تحوّل و تغییر در بسیاری از جهت‌گیری‌ها کاری آسان و زود بازده نبوده و بنابراین، فرمانده محترم کل سپاه با ایجاد قرارگاه تحوّل تعالی‌بخش و با فرهنگ‌سازی در سپاه برای پذیرش این تحول اقدامات شایسته‌ای را انجام دادند؛ مانند تحوّل و تغییر در ساختار سپاه، و شکل‌گیری سپاه‌های استانی با محوریت مقابله با جنگ نرم جبهه استکبار، و تهیه راهبردهای عملیاتی و طرح‌های پیاده‌سازی راهبرد کلان سپاه نظیر طرح شایستگی‌های پاسداری، پاسدار مطلوب، سپاه مطلوب و...، که همه این اقدامات و طرح‌ها به نوبه خود بسیار مفید و کارآمد بوده و الان هم ادامه دارد اما کافی نبود.

اینک که جبهه استکبار، مرگ تدریجی خود را با حیات پویا و رو به جلو انقلاب اسلامی قطعی و اجتناب ناپذیر دانسته، و حمله و تهاجم به عناصر ماندگار انقلاب، مکتب امام و رهبری، ارکان و اصول انقلاب اسلامی مانند ولایت محوری، جهاد کبیر و روحیه استکبار ستیزی، تعبد به شریعت و تکلیف گرایی، حضور و مشارکت مردمی را از طریق فتنه‌ها، نفوذ و جنگ نرم و شیخون فرهنگی با قدرت بیش‌تر در دستور کار خود قرار داده است، ضرورت دارد که سپاه گام بلندتر و مهم‌تری را برای تحقق و اجرایی شدن راهبرد تحوّل تعالی‌بخش بردارد، و این نهاد اسلامی و انقلابی و به تبع آن بسیج مردمی را در پاسداری غیرمحافظه کارانه و پیش‌برنده، استحکام و اقتدار بیش‌تری ببخشد، و از آن‌جا که شرط اساسی پیش‌برندگی سپاه، پیش‌روندگی و پیش‌رو بودن است مسئولین سپاه با اجماع فکری به این جمع‌بندی رسیده‌اند که با احیا و اقامه دو فریضه امر به معروف و نهی از منکر و مسئولیت و نظارت همگانی می‌توان به این مقصود نائل شد.

احیای این دو فریضه در سپاه، هم ارزش‌ها را سکهٔ رایج و مطالبه همگانی می‌سازد، و هم اقتدار معنوی را که اولین و محوری‌ترین عامل اقتدار سپاه و پاسداری از انقلاب اسلامی است، تضمین می‌نماید، و هم پیش‌برندگی و انجام مأموریت‌ها و پاسداری از انقلاب در تمام عرصه‌های جنگ نرم و فرهنگی را سرعت می‌بخشد، و تهدیدات جبهه استکبار را به فرصت‌هایی برای گسترش و عمق‌بخشی به انقلاب در درون نظام و عرصه جهانی تبدیل می‌سازد، و در یک جمله انتظار و توقع رهبری عزیز را برآورده می‌نماید، که این موارد جز با فرهنگ شدن امر به معروف و نهی از منکر و مطالبهٔ عمومی نسبت به ارزش‌ها و احکام اسلامی و مقابله با ضد ارزش‌ها و عوامل بازدارنده و ایستا امکان ندارد.

از این رو، نهضت احیای امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یک ضرورت برای پاسداری از انقلاب به عنوان بزرگ‌ترین دستور کار مجموعه مسئولین سپاه در همه حوزه‌ها قرار گرفت، و پس از جلسات کارشناسانه و مطالعه واقعیات موجود، مقدمات اجرای آن در مراحل متعدد و مرتبط با هم فراهم گردید. آموزش کاربردی همه پاسداران انقلاب اسلامی نخستین گام اجرای این طرح در مرحله اول یعنی احیای این دو فریضه اسلامی و انقلابی [امر به معروف و نهی از منکر] در درون خانواده سپاه می‌باشد، که اگر ان شاء الله به خوبی و با اقدام جهادی و انقلابی همه مسئولان، فرماندهان، مربیان و بویژه پاسداران عزیز انجام گیرد اقدامات بعدی می‌تواند مؤثرتر و مفیدتر باشد.

انتظار از این برنامه آموزشی آن است، که اولاً انگیزه و شوق اسلامی و انقلابی پاسداران مؤمن، ولایتمدار، انقلابی، بصیر و سنگر‌نشین انقلاب را نسبت به این دو واجب مانند نماز و دیگر واجبات بالا برده و تمام پاسداران بعد از این دوره آموزشی مطالبه ارزش‌ها و دستورات دینی و مقابله با ضد ارزش‌ها و منکرات را تکلیف اسلامی، انقلابی و سازمانی خود قرار دهند، و ثانیاً نسبت به احکام،

مراتب، شرایط و به ویژه شیوه‌ها و روش‌های انجام این دو فریضه بزرگ آگاهی کامل بیابند، و با توانایی علمی و عملی، رسالت و مأموریت بزرگ خود را در دفاع از اسلام و انقلاب انجام دهند. ان شاء الله.

فصل پنجم:

عوامل فراموشی و بی‌رونق شدن امر به معروف و نهی از منکر

مسلمانان خصوصیتی دارند که می‌توانند اراده خود را در حرکت عالم مؤثر کنند، به خاطر چه؟ به خاطر احکام نورانی اسلام؛ بلکه به خاطر روحيات و خلقیاتی که اسلام به مسلمانان می‌دهد، مثل، ظلم ستیزی و کنار نیامدن با بدی و فساد، مثل امر به معروف و نهی از منکر و جهاد فی سبیل الله... این خصوصیت مسلمانان است. استعمارگران از چنین خصوصیتی ناراحتند... برای این که مسلمان بی‌خطر شود دو کار باید با او بکنند، یکی این که او را از احکام اسلامی دور کنند، و دوم این که روحیه او را بشکنند و تحقیرش کنند.^۱

این سؤال برای بسیاری از مؤمنان و جوانان مطرح است که با وجود جایگاه ویژه و اهمیت فوق‌العاده و وجوب قطعی این دو فریضه، و همین‌طور آثار و برکات بی‌نظیر و تأکیدات فراوان قرآن و روایات و نیز پیامدهای شوم و مهلک ترک امر به معروف و نهی از منکر، چرا این دو فریضه بی‌فروغ و به حالت فراموش شده

۱. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار با ائمه‌مختلف مردم و مهمانان خارجی شرکت کننده در مراسم سالگرد امام، ۱۳۷۵/۳/۱۳.

درآمده و حتی بین اهل ایمان و متدینان مانند واجباتی چون نماز و روزه، سکه رایج و پرفروغ نمی‌باشد؟

در پاسخ به این سؤال، تنها به برخی از مهم‌ترین عوامل تعطیلی نسبی و کم فروغ شدن فریضه امر به معروف و نهی از منکر به اجمال اشاره می‌شود:

۱. تحریف دین

طاغوت‌ها و ستمگران همواره اسلام و احکام آن را مزاحم سلطه و حاکمیت ظالمانه خود یافته و هرگاه از نابودی اسلام مأیوس شده‌اند، تحریف دین را در دستور کار خود قرار داده‌اند. آنان با محدود ساختن دین به یک سلسله امور عبادی و فردی و دور نمودن مسلمانان از احکام و دستورات تحرک‌آفرین و جهادی و انقلابی، مانع جنبش و قیام مسلمانان گردیده‌اند. یکی از بزرگ‌ترین احکام و دستورات اسلامی که دشمنان نسبت به آن احساس خطر زیادی نموده و آن را عامل حرکت و بیداری مسلمانان می‌دانند، موضوع امر به معروف و نهی از منکر می‌باشد، از این رو، آنان با تمام توان و با به کارگیری همه ابزار قدرت، کوشیده‌اند تا این دو فریضه بزرگ را از فرهنگ دینداران پاک کنند و مسلمانان به همان امور عبادی و فردی که برای استعمارگران و ستمگران خطری ندارند، مشغول باشند.

تلاش مشترک بنی امیه و بنی عباس و بسیاری از حاکمان ستمگر، تحریف دین و تعطیل کردن بخش‌هایی از احکام اسلام، نظیر امر به معروف و نهی از منکر و جهاد بوده که روحیه انقلابی، جهادی و دشمن ستیزی مسلمانان را تقویت و تحریک می‌کرده است. فراموش نکرده‌ایم که داشتن رساله عملیه حضرت امام خمینی علیه السلام به سبب آن‌که بر خلاف روال معمول، همراه واجبات و احکام دیگر به موضوع امر به معروف و نهی از منکر و دفاع هم پرداخته بود، از نظر رژیم ظالم پهلوی و دستگاه‌های امنیتی آن جرمی بزرگ قلمداد می‌شد.

امید است حوزه‌های علمیه و مراکز تحقیقاتی همانند سایر واجبات، موضوع

امر به معروف و نهی از منکر و عرصه‌های مختلف و اهمّیت و ضرورت آن را بیش از گذشته مورد تبیین و تحلیل قرار دهند.

۲. تعطیلی امر به معروف و نهی از منکر، ارمغان غرب

عملکرد زشت، خردستیزانه و خشونت‌طلبانه ارباب کلیسا در قرون وسطی، سبب شد که پس از رنسانس غرب، دین از حضور و دخالت در امور اجتماعی، سیاسی و زندگی مردم بیرون، و به امور فردی و شخصی محدود و محصور گردد. همچنین فرهنگ سکولاریسم و دین بی‌خاصیت و بی‌تحرك جایگزین دین تحرك‌آفرین و انقلابی شود، و با تأسف فراوان آنان همین فرهنگ تجربه شخصی بودن دین و تفکر سکولاریسم را به عنوان برجسته‌ترین عامل تمدن و پیشرفت غرب به کشورهای اسلامی صادر کردند. با تأسف فراوان روشنفکران منفعل و عموم مسلمانان نیز بدون توجه به تفاوت ماهوی و اساسی اسلام با مسیحیت قرون وسطی، به تدریج در اندیشه و عمل سکولار گشته، و حتی متدینان، دینداری را به امور عبادی فردی محدود کرده، و مفاهیمی مانند امر به معروف و نهی از منکر را از قاموس دینداری حذف نمودند.

۳. عدم آگاهی

سومین عامل بی‌فروغی این دو فریضه در جوامع اسلامی (که تحت تأثیر دو عامل قبلی می‌باشد)، آن است که عموم مسلمانان نسبت به وجوب، جایگاه و اهمّیت امر به معروف و نهی از منکر آگاهی و شناخت لازم را نداشته، و نمی‌دانند که ترک این دو فریضه و تعطیلی آن‌ها چه پیامدهای خطرناک و شومی را متوجّه آنان خواهد کرد و دنیا و آخرت آنان را تباه می‌سازد، بنابراین، انگیزه لازم را در خود برای انجام این فریضه ایجاد نکرده‌اند.

۴. تسلط نداشتن بر چگونگی انجام این دو فریضه (عدم مهارت)

برخی از مؤمنان هم که اهمّیت و وجوب این دو فریضه را تا حدودی دریافته‌اند نسبت به شیوه‌ها و مهارت‌های لازم و چگونگی انجام آن‌ها آگاهی لازم را نداشته و نمی‌دانند در شرایط مختلف چگونه باید وظیفه خود را انجام دهند تا تأثیرگذاری مفید را به همراه داشته باشد، و به جای آن‌که به دنبال کسب مهارت و شناخت احکام، شیوه‌ها و مراتب امر به معروف و نهی از منکر باشند، حذف و ترک این دو واجب را انتخاب می‌کنند.

۵. هزینه بر بودن امر به معروف و نهی از منکر

بسیاری از ما مسلمانان عادت کرده‌ایم به بخش‌هایی از دین که زحمت زیادی نداشته و نیاز به هزینه کردن مال و جان نداشته باشد، عمل کنیم، و اگر دینداری نیازمند تحمل رنج و زحمت و یا گذشتن از دنیا باشد با بهانه‌های مختلف از آن‌ها شانه خالی می‌کنیم. امر به معروف و نهی از منکر نیز در بسیاری از موارد با گرایش‌های دنیوی ما قابل جمع نبوده، و گاهی ممکن است نیاز به هزینه کردن وقت، مال و یا حتی جان باشد که جز انسان‌هایی که ایمان راسخ دارند به آن ملتزم نمی‌شوند.

امام حسین علیه السلام در اولین خطبه در کربلا، در تحلیل این‌که چگونه مردم کوفه با آن همه دعوت و طومار و وقتی برق شمشیر عبیدالله بن زیاد را دیدند از یاری امام حسین علیه السلام دست کشیده و حتی به جبهه مقابل پیوستند، می‌فرماید:

إِنَّ النَّاسَ عَبِيدُ الدُّنْيَا وَالِدِّينُ لَعَقَى عَلَى السِّنِّيْتِهِمْ يَحُوطُونَهُ مَادَرَتْ مَعَايِشُهُمْ
فَإِذَا مَحْصُوا بِالْبَلَاءِ قَلَّ الدِّيَانُونَ^۱

همانا مردم بندگان دنیا هستند (و دنیا را می‌پرستند) و دین تنها بر

۱. حسن بن علی بن الحسین ابن شعبه حرانی، تحف العقول، همان، ص ۲۴۵؛ همچنین رجوع شود به خطبه آن حضرت که با بحث امر به معروف و نهی از منکر شروع شده است؛ همان، ص ۲۳۷.

سر زبان آنهاست، و این دین مادامی که معیشت و دنیای آن‌ها آباد باشد، آن‌ها را احاطه کرده (و عمل می‌کنند) اما وقتی با بلا آزموده شوند دینداران کم می‌شوند.

۶. معرفی نادرست و نامناسب معروف‌ها و منکرها

امر به معروف و نهی از منکر متوقف بر آن است، که خوبی‌ها، ارزش‌ها و معروف‌ها و همین‌طور زشتی‌ها، ضد ارزش‌ها و منکرات به خوبی برای مردم روشن تبیین شوند تا مردم بدانند به چه چیزی امر کنند و از چه چیزی نهی نمایند، اما وقتی مرز بین معروف‌ها و منکرها برداشته شود و قدرت تشخیص خیر از شر، حق از باطل و معروف از منکر وجود نداشته باشد، نمی‌توان انتظار داشت که امر به معروف و نهی از منکر شکل بگیرد. از این رو، لازم است معروف‌ها و منکرها در همه عرصه‌های فردی، اجتماعی، سیاسی و غیر آن تبیین و معرفی شوند تا جامعه بدانند به چه چیزی دعوت و از چه اموری منع نماید. به تعبیر دیگر، بهترین راه اقامه امر به معروف و نهی از منکر، آن است که واجبات و ارزش‌ها بین مردم معروف و پسندیده شوند، و محرّمات و ضد ارزش‌ها بین مردم منکر و زشت و مورد نفرت دانسته شوند.

۷. القای شبهاتی درباره امر به معروف و نهی از منکر

گاهی شبهاتی به جامعه القا می‌شود که نتیجه آن ترک امر به معروف و نهی از منکر است. مثل این‌که گفته می‌شود انسان‌ها آزاد و مسئول عمل خویش اند، و دخالت دیگران و امر و نهی آن‌ها محدود کردن آزادی است، در حالی که اسلام آزادی جامعه دینی و مؤمنان را در چارچوب قوانین و احکام الهی و عقل و فطرت می‌پذیرد،^۱ و مخصوصاً آن‌جا که آزادی موجب افساد و گمراهی دیگران باشد چون

۱. وَ مَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ

تعرض به حقوق و امنیت فکری و دینی دیگران است، حرمتی ندارد و باید جلوی آن گرفته شود. امر به معروف و نهی از منکر عمدتاً مربوط به گناهان پنهانی مردم نیست، بلکه در جایی است که تظاهر به نافرمانی خدا شده و آزادی دیگران را نیز به خطر می‌اندازد. آیا اگر شما به کسی بگویید در محیط بسته سیگار نکشد تا دیگران آزار و اذیت نینند این خلاف آزادی است؟! همین طور اگر به کسی گفته شود که با روزه‌خواری علنی حرمت جامعه اسلامی را در ماه رمضان مخدوش نکند و یا اگر به خانمی گفته شود که با بدحجابی، امنیت فکری و روانی جوانان را به خطر نیندازد این خلاف آزادی است!؟

شبهه دیگر این که گفته می‌شود، اگر خدا می‌خواست خودش جلوی منکرات را می‌گرفت و معروف‌ها را احیا می‌کرد، و ما نباید دخالت کنیم در حالی که عالم تشریح غیر از عالم تکوین است و خداوند انسان را آزاد گذاشته تا به اختیار خویش احیاگر ارزش‌ها و مقابله‌کننده با ضد ارزش‌ها باشد و همگان امتحان شوند. برخی هم امر به معروف و نهی از منکر را مخالف مفهوم انتظار دانسته، و می‌گویند باید جلوی گناه و فساد را باز گذاشت تا مقدمات ظهور فراهم شود. اینان گویا مفهوم انتظار را با احتضار خلط کرده و توجه ندارند که انتظار یعنی آماده باش و ایجاد عطش در جامعه برای ظهور خورشید عالم تاب الهی، و انتظار عامل سازنده و حرکت‌آفرین است نه عامل بازدارنده.

۸. بهانه تراشی‌های غلط

برخی برای فرار از زیر بار مسئولیت امر به معروف و نهی از منکر به دنبال بهانه‌های غلط و توجیه‌کننده رفته و به خیال خویش تکلیف و مسئولیت را از خود سلب می‌کنند. بهانه‌هایی مثل ترس از عواقب آن یا نگران اثر نکردن یا خجالت کشیدن

و ملاحظه کاری یا این که با تذکر من و یک گل بهار نمی شود، یا این که دیگران هستند و آن ها اقدام می کنند و یا این که بعداً اقدام خواهیم کرد یا این که دیگر کار از کار گذشته و فایده ای ندارد و یا این که من فرصت ندارم،^۱ و گاهی هم با استفاده نادرست از ضرب المثل ها می گویند عیسی به دین خود، موسی به دین خود، یا من و گناهکار را در یک قبر نمی گذارند، یا سری را که درد نمی کند دستمال نمی بندند و... در حالی که همه این بهانه ها نشئت گرفته از ضعف ایمان انقلابی است، و رافع تکلیف نمی باشد. جرم و گناه در جامعه فقط گناهکار را هلاک نمی کند بلکه دیگران را نیز به سقوط کشانده و زمینه انحراف آنان را هم فراهم می سازد.

بنابراین، احیا و اقامه دو فریضه بزرگ و مهم اسلامی نیازمند نهضتی عظیم و فراگیر است، که در بُعد علمی و معرفتی مؤمنان باید به وظایف و تکالیف خود در این زمینه آشنایی کامل داشته باشند، و با آگاهی از اهمیت، قلمرو، روش ها و مهارت های امر به معروف و نهی از منکر، توانایی و انگیزه لازم را برای انجام این فریضه کسب کنند و هم در بُعد عملی گرفتار شبهات، بهانه ها و دسیسه های دشمن نگشته، با قدرت و قوت مسئولیت همگانی و نظارت عمومی خویش را اعمال نمایند، و جامعه را در مسیر هدایت و تعالی سوق دهند، نگذارند دشمنان با تهاجم فرهنگی و نفوذ در افکار و قلوب، انحراف را در بین مردم نهادینه و معروف ها را منکر و منکرها را معروف جلوه دهند، و این، همان مطالبه جدی رهبری است که می فرماید:

یکی از عواملی که در جامعه از بدی ها جلوگیری می کند نهی از منکر و منکر ساختن منکر است، نگذاریم منکر، معروف و معروف، منکر شود.^۲
و در بیان دیگری خطاب به علما و روحانیون می فرماید:

۱. ر.ک. محسن قرآنی، امر به معروف و نهی از منکر، همان، ص ۷۵ تا ۸۲.

۲. بیانات مقام معظم رهبری در جلسه پاسخ به پرسش مدیران مسئول و سردبیران نشریات دانشجویی ۱۳۷۷/۱۲/۴.

باید خطر را بشناسیم، باید نقاطی را که خطر از آن نقاط جامعه اسلامی را تهدید می‌کند درست بشناسیم. آن عبرت‌های قضایای صدر اسلام را برای مردم و خودمان باز کنیم. مهم‌ترین وظیفه‌ای که در صراط امر به معروف و نهی از منکر وجود دارد، این است که نیروهای مؤمن و آمر به معروف و ناهی از منکر و آن‌هایی که در نظام اسلامی انگیزه دارند باید در صحنه باشند، همه جا باید حضور داشته باشند، حزب الهی بودن یعنی آماده کار بودن، برای انجام تکالیف الهی، این یک ارزش است، یک ارزش انقلابی است.^۱

---

۱. بیانات مقام عظم رهبری، در دیدار با علما و روحانیون ۱۳۷۱/۵/۷.

بخش سوم: چگونگی امر به معروف و نهی از منکر

بعد از شناخت مفهوم و مقصود از امر به معروف و نهی از منکر و گستردگی حوزه و قلمرو آن‌ها و همین‌طور پس از آگاهی از اهمیت و آثار فراوانی که بر این دو فریضه و واجب همگانی مترتب است، و نیز پیامدهای شومی که ترک آن‌ها در پی دارد، اینک این مسئله مطرح می‌شود که سازوکار، شیوه و روش مناسب امر به معروف و نهی از منکر چگونه است و چطور می‌توان این دو واجب بزرگ الهی را در شرایط و موقعیت‌های مختلف و در عرصه‌های متفاوت امثال نموده و عملی ساخت؟

در این بخش (چگونگی امر به معروف و نهی از منکر) در پنج فصل ارائه خواهد شد.

فصل اول: شرایط امر به معروف و نهی از منکر

فصل دوم: مراتب امر به معروف و نهی از منکر

فصل سوم: آداب امر به معروف و نهی از منکر

فصل چهارم: آمرین به معروف و ناهیان از منکر

فصل پنجم: شیوه‌ها و روش‌های امر به معروف و نهی از منکر

فصل اول: شرایط امر به معروف و نهی از منکر

مسئله امر به معروف و نهی از منکر مثل نماز است یاد گرفتنی است باید بروید یاد بگیرید مسئله دارد که کجا و چگونه باید امر به معروف و نهی از منکر کرد.^۱

از آن جا که امر به معروف و نهی از منکر، دو فریضه‌ای هستند که در تعامل و ارتباط با دیگران، و با هدف اصلاح جامعه و خیرخواهی برای افراد آن شکل می‌گیرد، برای این که جهت‌گیری اصلاحی و خیرخواهانه آن حفظ شود، و در عین حال شخصیت و حرمت انسان‌ها نیز بی‌جهت آسیب نبیند، دارای احکام و دستوراتی است که نخستین آن‌ها شرایط و الزامات انجام این دو فریضه الهی هستند؛ شرایط و الزاماتی که بدون آن‌ها نمی‌توان دعوت‌کننده به نیکی‌ها و بازدارنده از زشتی‌ها بود.

شرایط وجوب یا واجب؟

قبل از ورود به شرایط امر به معروف و نهی از منکر، به یک سؤال مهم باید پاسخ دهیم که آیا این شرایط، شرایط وجوب امر به معروف و نهی از منکر هستند که

۱. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار فرماندهان گردان‌ها، گروهان‌ها و دسته‌های عاشورایی نیروهای مقاومت

بدون آن‌ها اولاً امر به معروف و نهی از منکر وجوب نداشته و ما تکلیفی نداریم؟ و ثانیاً تحصیل و تلاش برای تحقق این شرایط لازم نیست، و باید منتظر ماند و هرگاه این شرایط خود به خود و به صورت طبیعی فراهم شد، تکلیف می‌آید و امثال آن لازم است، مثل، استطاعت نسبت به حج که تحصیل آن لازم نیست و تا استطاعت خود به خود نیاید حج وجوب نخواهد داشت، یا این‌که این شرایط، شرایط واجب‌اند و تحصیل آن‌ها به عنوان مقدمه واجب، واجب است و وجوب این دو فریضه متوقف بر تحقق این شرایط نیست؟

در پاسخ باید بین وجوب و اقامه این دو فریضه، و بین پیاده‌سازی آن در مصادیق معروف و منکر تفاوت قائل شد، به این معنا که نسبت به مصادیق معروف و منکر و آن‌جا که مکلف می‌خواهد امر به نیکی یا نهی از زشتی کند، بدون این شرایط وجوبی تحقق ندارد و در واقع این شرایط، شرایط وجوب‌اند، و تا کسی این شرایط را نداشته باشد، نباید و چه بسا جایز نیست که اقدام امر به معروف و نهی از منکر نماید، چون به خطا خواهد رفت و خود عمل او منکر است، ولی این‌گونه نیست که اصل وجوب این دو فریضه و اقامه آن معلق و مشروط باشد به وجود این شرایط، به این معنا که تا این شرایط به صورت طبیعی به وجود نیامده ما وظیفه‌ای نسبت به امر به معروف و نهی از منکر نداشته باشیم، بلکه در این مرحله، تحصیل این شرایط و مقدمات برای انجام این دو فریضه به عنوان مقدمه واجب، وجوب یافته و باید آن‌ها را کسب نمود.^۱

بنابراین، کسی نمی‌تواند با این ادعا که امر به معروف و نهی از منکر وجوبش

۱. به تعبیر دیگر اصل ابلاغ و وجوب امر به معروف و نهی از منکر مانند حج نیست که در اصل تشریحش معلق و متوقف بر استطاعت باشد، بلکه شارع به طور مطلق مؤمنان را مأمور به امر به معروف و نهی از منکر کرده است. بنابراین، باید کوشید تا مقدمات و شرایط این دو فریضه را فراهم نمود، اما در مرحله عمل اگر مثلاً در معروف بودن چیزی شک داشتیم به خاطر حفظ حرمت دیگران امر به آن واجب نیست، و یا اگر در منکر بودن چیزی تردید نمودیم، نهی از آن واجب نمی‌باشد.

متوقف بر این شرایط است، و تحصیل شرایط و جوب هم که لازم نیست پس من شرایط را فراهم نمی‌کنم، تا امر به معروف و نهی از منکر اصلاً بر من واجب نباشد، چرا که اولاً در بسیاری از موارد، شرایط خود به خود وجود دارد، و ثانیاً چنان که بیان شد در تطبیق بر مصادیق و اجرا کردن امر به معروف و نهی از منکر، این شرایط، شرایط و جوبند، اما اصل تشریح و ابلاغ امر به معروف و نهی از منکر به عنوان دو وظیفه مقید و مشروط نمی‌باشد، و تحصیل مقدمات و شرایط آن واجب است و از این رو فقها در عین آن که غالباً شرایط امر به معروف و نهی از منکر را شرایط و جوب می‌دانند، اما یاد گرفتن و تحصیل شرایط را لازم می‌دانند.^۱ مثلاً شناخت معروف‌ها و منکرهای دینی را به عنوان موضوعات مورد ابتلا واجب دانسته و می‌گویند راه‌های تأثیرگذاری امر به معروف و نهی از منکر را باید دنبال کرد و راهی یافت که اثر بگذارد (یعنی شخص نمی‌تواند بگوید که چون شناخت معروف و منکر و اثربخشی آن، شرط و جوب است من به دنبال تحصیل آن‌ها نمی‌روم).

شرایطی را که فقها بیان کرده‌اند از این قرارند:

شرط اول: علم به معروف و منکر

نخستین شرط که در عین حال بسیار روشن و بدیهی به نظر می‌رسد، اما در تطبیق بر مصادیق دارای ظرافت و اهمیت فوق‌العاده‌ای می‌باشد، آن است که آمر در هر موردی بداند که آنچه بدان امر می‌کند واقعاً معروف، و از نظر شرع یا عقل یا عرف متشرعه دارای حسن و مطلوبیت می‌باشد. ناهی از منکر نیز باید آگاهی کامل به منکر و مذموم بودن آن از طرف منابع ذکر شده داشته باشد، نه این که بر اساس

۱. یَجِبُ تَعَلُّمُ شَرَايِطِ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ مَوَارِدِ الْوُجُوبِ وَ عَدَمِهِ وَ الْحَوَازِ وَ عَدَمِهِ حَتَّى لَا يَتَّبِعَ فِي الْمُنْكَرِ فِي أَمْرِهِ وَ نَهْيِهِ (سید روح الله موسوی خمینی، تحریر الوسیله، همان، ج ۱، ص ۴۲۸ القول فی شرائط و جوبهما، مسئله ۸).

وهم، خیال یا تحت تأثیر اغراض شخصی و عوامل دیگر اقدام کند و به علاوه در نهی از منکر و امر به معروف به همان مورد و چیزی که شرع و عقل، معروف و منکر دانسته‌اند، اقدام کند، مثلاً اگر دید کسی در ماه مبارک رمضان تظاهر به روزه خواری می‌کند و احتمال بدهد او عذر شرعی دارد به جای این که به او بگوید چرا روزه نمی‌گیری، بگوید: تظاهر به روزه خواری نکن، و حرمت ماه خدا و مؤمنان روزه دار را حفظ نما.

امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

صَاحِبُ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ يَحْتَاجُ أَنْ يَكُونَ عَالِمًا بِالْحَلَالِ وَالْحَرَامِ
 آمر به معروف (و ناهی از منکر) نیازمند آن است که حلال و حرام را بشناسد.

امام خامنه‌ای می‌فرماید: البته به شما بگویم عزیزان من منکر را باید بشناسید چیزهایی ممکن است به نظر بعضی منکر بیاید در حالی که منکر نباشد، باید معروف و منکر را بشناسید واقعاً باید بدانید این منکر است.^۲
 معظم له در پاسخ پرسش‌هایی که در باره امر به معروف و نهی از منکر شده بارها به این شرط تصریح نموده‌اند:

امر و نهی کننده باید معروف و منکر را بشناسد، و در غیر این صورت موظف نیست امر به معروف و نهی از منکر کند، بلکه نباید چنین کاری بکند، زیرا ممکن است در اثر جهل و نادانی امر به منکر و نهی از معروف کند، بنابراین نهی از منکر کردن کسی که نمی‌دانیم کارش حرام است یا نه (مثلاً معلوم نیست موسیقی‌ای که گوش می‌دهد از نوع مبتذل و حرام است یا حلال)، واجب بلکه جایز نیست.^۳

۱. منسوب به امام صادق علیه السلام مصباح الشریعه، بیروت، منشورات الاعلمی للمطبوعات، ۱۴۰۰ ق/ ۱۹۸۰م، ص ۱۹.

۲. مقام معظم رهبری در جلسه پرسش و پاسخ با دانشجویان، دانشگاه تهران، ۱۳۸۲/۲/۲۲
 ۳. حسین خادمی و حمید رضا محمود خانی، واجب فراموش شده، تهران، خیزش نو، ۱۳۹۴، ص ۷۳ به نقل

چند مسأله در مورد علم به معروف و منکر:

۱. شناخت معروف و منکر محدود به علم تفصیلی و برهانی نیست، بلکه اگر چیزی با صراحت در منابع دینی یا فتوای مراجع تقلید یا حکم رهبری و یا قانون نظام اسلامی معروف یا منکر شمرده شد یا از آن مدح یا مذمت شد همه این‌ها مصادیق معروف و منکر شناخته شده می‌باشند و امر و نهی به آن‌ها واجب است، بنابراین، اگر کسی مقررات راهنمایی را رعایت نکرد باید امر به معروف و نهی از منکر، شود و نمی‌توان بهانه آورد و ادعا کرد که از کجا این مقررات، معروف باشد و من علم به معروف بودن آن‌ها را ندارم که دیگران را به آن امر و نهی کنم.^۱
۲. امر به معروف و نهی از منکر، در جایی است که بدانیم کسی عالمانه و عامدانه مرتکب منکر یا ترک معروف می‌شود، اما اگر از روی نسیان، (مانند کسی که فراموش کرده روزه است و چیزی می‌خورد) یا از روی جهل به موضوع (نه حکم) عملی را انجام می‌دهد^۲ (مثلاً مایعی را بدون این‌که بداند مسکر است بنوشد) امر به معروف و نهی از منکر او واجب نیست،^۳ بلکه اگر عاصی، جهل به حکم داشت باید او را متوجه حکم و قانون شرعی نمود، مخصوصاً در جایی که جهل به حکم پذیرفتنی نباشد و جاهل مقصر باشد.^۴
۳. امر به معروف و نهی از منکر متوقف بر این نیست که امر و ناهی تفصیلاً

از سید علی حسینی خامنه‌ای، اجوبة الاستفتانات، س ۱۰۵۷-۱۰۵۹ و ۱۰۶۷.

۱. لا فَرْقَ فِي الْمَعْرِفَةِ بَيْنَ الْقَطْعِ أَوْ الطَّرْقِ الْمُعْتَبَرَةِ الاجتهاديه أوالتقليد... (سید روح‌الله موسوی خمینی، تحریر الوسیله، همان، ج ۱، ص ۱۴۲۷).

۲. ر.ک: تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۴۲۰، مسئله ۴.

۳. امر به معروف و نهی کننده از منکر باید عالم به معروف و منکر باشد و همچنین بداند که فاعل منکر عمدتاً و بدون عذر شرعی مرتکب آن می‌شود (سید علی حسینی خامنه‌ای، اجوبة الاستفتانات، همان، س ۱۰۵۷).

۴. لو كانت المسئلة غير خلافية واحتمل ان يكون المرتكب جاهلاً بالحكم فالظاهر وجوب أمره ونهيه سيما إذا كان مقصراً والا حوط إرشاده الى الحكم أولاً ثم إنكاره إذا اصّر سيما إذا كان قاصراً (سید روح‌الله موسوی خمینی، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۴۲۰ مسئله ۳).

تمام معروف‌ها و منکرات را بشناسد، و سپس اقدام کند (که این شناخت برای غالب افراد آسان و مقدور نمی‌باشد)، بلکه در هر موردی که می‌خواهد اقدام کند باید نسبت به همان مورد علم به معروف و منکر بودنش داشته باشد. مثلاً اگر دید واجبی عالمانه و عامدانه ترک می‌شود، یا حرامی انجام می‌گیرد که او علم به وجوب یا حرمت آن دارد، باید اقدام به امر به معروف و نهی از منکر بنماید [گرچه همهٔ واجبات و محرمات را نشناسد] و در مصداقی که علم به وجوب و حرمت ندارد نباید اقدام کند.^۱

شرط دوم: احتمال تأثیر

فلسفهٔ امر به معروف و نهی از منکر احیای خوبی‌ها، ارزش‌ها و واجبات شرعی و نیز جلوگیری از زشتی‌ها، ضد ارزش‌ها و محرمات است. از این رو، شرط دوم در امر به معروف و نهی از منکر، اثربخشی و تأثیرگذاری آن است، و اگر در موردی آمر یا ناهی علم قطعی و یقینی داشته باشد که هیچ‌گونه اثری بر عملش مترتب نیست^۲ [اگر چنین قطعی واقعاً حاصل شود] امر به معروف و نهی از منکر مصداق نداشته، و واجب نمی‌باشد. البته در همین موارد نادر هم نباید بی‌تفاوت بود و باید به دنبال راه‌های اثرگذاری رفت، مثلاً اگر دید امر و نهی خود او اثر ندارد ولی اگر دیگری بگوید اثر می‌کند باید از آن فرد بخواهد که او امر به معروف و نهی از منکر کند^۳ یا اگر دید گفتن اثر ندارد، اما با نوشتن اثر می‌کند، باید به صورت کتبی امر به معروف و نهی از منکر نماید، و یا اگر دید با گزارش به مسئولان می‌تواند جلوی منکری را بگیرد و یا معرفی را احیا کند باید اقدام نماید، و یا اگر دید امر

۱. برای آگاهی از دیگر مسائل مربوط به فریضه امر به معروف و نهی از منکر: ر.ک. به اجوبه الاستفتانات مقام معظم رهبری و تحریرالوسیله امام خمینی باب‌های امر به معروف و نهی از منکر.

۲. زمانی اقدام به امر و نهی واجب می‌شود که احتمال تأثیر امر به معروف و نهی از منکر در مورد آن شخص داده شود؛ سید علی حسینی خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، همان، ص ۱۰۵۷.

۳. سید روح‌الله موسوی خمینی تحریرالوسیله، همان، ج ۱، ص ۴۳۰، م ۱۰.

به معروف و نهی از منکر او در شخص معینی اثر ندارد اما در دیگران اثر دارد باید اقدام کند.^۱

نسبت به این شرط توجه به چند نکته لازم است:

۱. در وجوب امر به معروف و نهی از منکر اندک احتمال تأثیر کافی است، و لازم نیست که قطع و یا حتی ظنّ به تأثیر داشته باشد و به تعبیر دیگر تنها در صورتی وجوب امر به معروف و نهی از منکر ساقط می‌شود که یقین و علم قطعی داشته باشد، که هیچ‌گونه اثری بر آن مترتب نبوده و لغو می‌باشد.

۲. تأثیر لازم نیست فوری باشد، بلکه اگر امر به معروف و نهی از منکر احتمال تأثیر در آینده هم داشته باشد واجب می‌باشد، زیرا گاهی ممکن است عاصی در زمان امر به معروف و نهی از منکر از روی لجابت نپذیرد، اما این تذکار در اعماق جان او قرار گرفته، و ممکن است در آینده متنبه شود، و همین برای امر به معروف و نهی از منکر کفایت می‌کند.

۳. اگر امر به معروف در عاصی اثر نداشته باشد اما در جامعه مؤثر باشد، مثل این‌که فضا را ارزشی و برای مرتکبین منکر ناامن کند، و یا در افراد دیگر اثر کند باز هم واجب است، و خود این‌که فرهنگ مسئولیت همگانی و نظارت عمومی به وسیله امر به معروف و نهی از منکر احیا شود یک اثر بزرگ است.

۴. کمترین و کوچکترین اثری که بر امر به معروف و نهی از منکر مترتب است، این است که حجّت و راه عذر را بر تارکین واجب و مرتکبین حرامّ تمام کرده و همین برای آمر به معروف و ناهی از منکر نزد خدا عذر شرعی می‌باشد. در آیات سوره اعراف می‌خوانیم که برخی از بنی اسرائیل نسبت به آمرین به معروف و ناهیان از منکر معترض بوده و می‌گفتند که امر و نهی شما در قومی که خدا آنان را عذاب و هلاک

۱. لو عَلِمَ أَنَّ أَمْرَهُ وَ نَهْيَهُ بِالنَّسْبَةِ إِلَى التَّارِكِ وَ الْفَاعِلِ لَا يُؤْتِرُ لَكِنْ يُؤْتِرُ بِالنَّسْبَةِ إِلَى غَيْرِهِ بِشَرْطِ عَدَمِ تَوَجُّهِ الْخُطَابِ إِلَيْهِ وَ جِبْ تَوَجُّهِهُ إِلَى الشَّخْصِ الْأَوَّلِ بِدَعَايِ تَأْتِيهِ فِي غَيْرِهِ (سید روح‌الله موسوی خمینی تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۴۳۰، ۹م).

می‌کند بی تاثیر است، پس چرا اقدام می‌کنید؟ آنان در جواب گفتند: ما با این اقدام اولاً وظیفه شرعی خود را انجام داده، و در پیشگاه الهی معذور خواهیم بود، ثانیاً شاید در آن‌ها اثر کند، (و نمی‌توان یقین داشت که هیچ‌گونه اثری ندارد) سپس خدا تارکین امر به معروف و نهی از منکر را با گناهکاران، در ظالم بودن و عذاب شریک می‌کند.^۱ با توجه به این نکات، می‌توان نتیجه گرفت که همیشه امر به معروف و نهی از منکر دارای اثر می‌باشد و حتی اگر در شخص عاصی مؤثر نباشد در جامعه و نسبت به افراد دیگر و دستکم برای خود آمر و ناهی دارای اثر بوده، و روحیه مسئولیت و هدایتگری را در او تقویت می‌نماید، و تکلیف شرعی را از گردن او بر می‌دارد..

رهبر حکیم و فرزانه انقلاب، حضرت امام خامنه‌ای می‌فرماید:

بعضی گفته‌اند که باید احتمال تأثیر وجود داشته باشد، من می‌گویم احتمال تأثیر همه جا قطعی است، مگر در نزد حکومت‌های قلدر، قدرتمندان و سلاطین. آن‌ها ایند که البته حرف حساب به گوششان فرو نمی‌رود و اثر نمی‌کند، اما برای مردم چرا برای مردم حرف اثر دارد.^۲

به علاوه مؤمن دلسوز و اصلاح‌گر دینی همواره باید بکوشد به دنبال یافتن و ارائه راهکارها و شیوه‌هایی باشد که امر و نهی او اثرپذیر باشد، نه این‌که وقتی دید یک روش اثر نمی‌کند این دو فریضه بزرگ را ترک نماید.^۳

۱. «وَ إِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَى رَبِّكُمْ وَ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ* فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَبْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَ أَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَدَابٍ نَبِيِّسَ بِمَا كَانُوا يُفْسِقُونَ (اعراف: ۱۶۴ و ۱۶۵).

۲. بیانات مقام معظم رهبری، دانشگاه تهران پاسخ به پرسش‌های دانشجویان ۱۳۷۰/۲/۲۲.

۳. برای شرط تأثیرگذاری و موارد آن، مسائل متعددی وجود دارد که می‌توان به تحریرالوسیله امام خمینی و اجوبة الاستفتانات یا رساله آموزشی امام خامنه‌ای مراجعه کنید.

شرط سوم: اصرار و استمرار عمل

امر به معروف و نهی از منکر برای جلوگیری از وقوع منکر یا ترک معروف در زمان حال و یا آینده است، تا با حکم خدا مخالفت نشود؛ اما اگر کسی در گذشته خلافی کرده و اصرار بر مسیر انحرافی خود ندارد و در آینده بنا ندارد آن را تکرار کند در این جا دیگر نیازی به امر به معروف و نهی از منکر وجود ندارد.

امام خمینی علیه السلام می فرماید:

شرط سوم این است که عاصی مصر بر استمرار باشد، پس اگر از حال او دانسته شود که معصیت را ترک خواهد کرد، و جوب ساقط است. حتی اطمینان و یا وجود بینة یا توبه فرد کفایت می کند بر این که امر به معروف و نهی از منکر واجب نباشد.^۱

امام خامنه ای می فرماید:

شرط سوم امر به معروف و نهی از منکر اصرار بر گناه است؛ یعنی باید شخص گناهکار بر استمرار گناه اصرار و سماجت داشته باشد و چنانچه معلوم شود که وی بدون این که امر و نهی شود خود از خطا دست برمی دارد یعنی معروف را به جا می آورد و منکر را ترک می کند امر و نهی او واجب نیست.^۲

البته نباید فراموش کرد نسبت به کسی که قبلاً گناهی کرده و اصرار به ادامه آن ندارد گرچه نسبت به آن معصیت نهی او واجب نیست، لکن اگر از آن گناه و نافرمانی توبه نکرده است، باید امر به توبه شود، زیرا خود توبه از گناه، یک واجب الهی می باشد که امر به آن هم واجب است.^۳

چنانچه برای گناهکار امکان تکرار گناه نباشد، ولی بدانیم که بنا دارد در

۱. رک. سید روح الله موسوی خمینی، تحریر الوسیله، همان، ج ۱، ص ۴۳۱.

۲. حسین خادمی و حمید رضا محمود خانی، واجب فراموش شده، همان، ص ۷۴ به نقل از: سید علی حسینی حسینی خامنه ای، اجوبه الاستفتانات، همان، ص ۱۰۵۷.

۳. سید روح الله الموسوی خمینی، تحریر الوسیله، همان، ج ۱، ص ۴۳۲، م ۵.

صورت توان آن را تکرار کند، باید او را از عزم و تصمیم بر گناه نهی کرد، گرچه نهی او از عمل غیر مقدر واجب نیست.^۱

بنابراین، امر به معروف و نهی از منکر بیشتر متوجه زمان حال یا آینده است، اما نسبت به گناهی که در گذشته انجام گرفته، و عاصی بنای بر استمرار و تکرار ندارد یا امکان انجام آن برایش مقدر نمی‌باشد، موضوعیت ندارد.^۲

شرط چهارم: نداشتن مفسده

امر به معروف واجب توصلی است و هدف از آن اصلاح و هدایت دیگران است و اگر خود آن منشأ مفسده دیگری گردد یا ضرر مهمی بر آن مترتب باشد موضوعیت نداشتن و واجب نمی‌باشد؛ مثلاً اگر امر به معروف و نهی از منکر به یک واجب فردی، موجب قتل نفس شود نباید اقدام کرد.

امام رضا علیه السلام می‌فرماید:

وَالْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاجِبَانِ إِذَا امْكُنْ وَلَمْ يَكُنْ خِيفَةٌ عَلَى النَّفْسِ^۳

امر به معروف و نهی از منکر زمانی واجب است که امکان داشته باشد و ترسی بر جان نباشد.

امام خمینی علیه السلام می‌فرماید: اگر علم یا گمان (عقلانی) داشته باشد که انکار منکر موجب ضرر جانی یا آبرویی یا ضرر مالی قابل توجه برای خود او یا یکی از بستگان و یاران او می‌شود، پس نهی از منکر واجب نیست، و از او ساقط می‌شود.^۴ امام خامنه‌ای می‌فرماید: زمانی اقدام به امر و نهی واجب می‌شود که احتمال تأثیر امر به معروف و نهی از منکر در مورد آن شخص داده شود، و ضرری برای

۱. همان، ص ۴۲۵، مسئله ۸.

۲. برای آگاهی از مسائل این شرط ر.ک. سید روح‌الله موسوی خمینی تحریر الوسیله، همان، ص ۴۳۱-۴۳۳، الشرط الثالث من الشروط الامر بالمعروف والنهي عن المنکر

۳. محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، همان، ج ۶، ص ۱۲۹ کتاب امر به معروف و نهی از منکر.

۴. سید روح‌الله موسوی خمینی، تحریر الوسیله، همان، ج ۱، ص ۴۳۳، م ۱ "من الشرط الرابع".

خود او نداشته باشد، و در غیر این مورد باید تناسب بین ضرر احتمالی و اهمّیتِ معروفی را که به آن امر می‌نماید یا منکری که از آن نهی می‌کند، ملاحظه نماید.^۱ و نیز می‌فرماید: اگر ترس از ضرر منشأ عقلایی داشته باشد، مبادرت به امر به معروف و نهی از منکر واجب نیست... ولی سزاور نیست کسی به مجرد ملاحظه مقام کسی که واجب را ترک کرده و یا مرتکب فعل حرام شده و یا به مجرد احتمال ضرر کمی از طرف او، تذکر و موعظه به برادر مؤمن خود را ترک کند.^۲ در مورد این شرط هم مسائل و نکات مهمی وجود دارد^۳ که به چهار مورد آن اشاره می‌کنیم:

۱. علم به مفسده و ضرر باید عقلایی باشد نه احتمالی که قابل اعتنا و پذیرفتنی نزد عرف و عقلا نمی‌باشد، و ثانیاً ضرر و مفسده باید زیانش قابل توجه و از ترک واجب و انجام منکر بیش‌تر باشد، اما ضرر اندک و کوچک مانع انجام این دو فریضه بزرگ نمی‌گردد.

۲. در آن‌جا که حفظ و دفاع از اساس دین و اصول مذهب، متوقف بر امر به معروف و نهی از منکر باشد، بذل جان و مال واجب است، و به خاطر اهمّیتی که بر آن مترتب است تحمل ضرر مانع آن نمی‌شود، چنان‌که امام حسین علیه السلام با علم به این‌که زنده نگه داشتن این فرضیه الهی اسلامی موجب شهادت خود و فرزندان و اهل بیت و یاران و دوستان با وفای خویش و همچنین اسارت خانواده‌اش می‌گشت، برای دفاع از دین خدا قیام نمود. در واقع، پیام نهضت امام حسین علیه السلام این بود که من جان می‌دهم و عزیزانم را فدا می‌کنم تا دین خدا بماند، و حیات اسلام تضمین گردد.

۱. سید لی حسینی خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۱۰۵۷.

۲. همان، س ۱۰۶۱.

۳. رک. سید روح‌الله موسوی خمینی، تحریر الوسیله، همان، ج ۱، ص ۴۳۳.

بنابراین، نسبت به ضرر مترتب بر امر به معروف و نهی از منکر باید ملاحظه اهم و مهم و اهمیت آنچه به آن امر یا نهی می‌شود را نمود، و اگر اهمیت آن آن قدر زیاد بود که تحمل مشقت مانند: زندان رفتن، آزار و اذیت دیدن و حتی بذل جان و مال نسبت به آن کم‌تر باشد، باید اقدام نمود.

۳. احتمال‌های ضعیف و کوچک نباید بهانه و مانع ترک این دو فریضه بزرگ گردد، چنان‌که در روایات ما آمده، که امر به معروف و نهی از منکر کنید و بدانید که امر به معروف و نهی از منکر آجلی را نزدیک و روزی را کم نمی‌کند.^۱

۴. مؤمن باید تلاش کند تا راه‌هایی را بیابد که بدون مفسده و ضرر جلوی عصیان و نافرمانی خدا گرفته شود، نه این‌که تنها با علم به ضرر، این دو واجب را ترک کند؛ مثلاً اگر می‌داند که امر و نهی خودش ضرر دارد اما گزارش آن به کسانی که قدرت دارند، می‌تواند جلوی معصیت را بدون ضرر بگیرد، باید اقدام کند.

۱. محمد بن الحسین، سید رضی، نهج البلاغه، همان، حکمت ۳۷۴.

فصل دوم: مراتب امر به معروف و نهی از منکر

خودتان را مجهز کنید، مسلح به سلاح معرفت و استدلال کنید، بعد به این کانون‌های فرهنگی و هنری روید و پذیرای جوانان‌ها باشید، با روی خوش هم پذیرا باشید، با سماحت، با مدارا...؛ با این نگاه و با این روحیه برخورد کنید. البته انسان نهی از منکر هم می‌کند؛ نهی از منکر با زبان خوش، نه با ایجاد نفرت!

امر به معروف و نهی از منکر، مسئولیت همگانی و طبابت و درمان است که هر کدام از مؤمنان نسبت به بیماری‌ها و ویروس‌هایی که هدایت، سعادت و سلامت جامعه و انسان‌های دیگر را به خطر می‌اندازد و تهدید می‌کند، انجام می‌دهد، و بدیهی است که انجام این مسئولیت و معالجهٔ دلسوزانه بدون درک صحیح از شرایط و موقعیت‌ها و معاینه صحیح از بیماری، که سلامت او، مورد هدف قرار گرفته امکان ندارد. امر به معروف و ناهی از منکر باید با شناخت دقیق از مخاطب و میزان بیماری و مرحله‌ای که در آن قرار دارد، نسخه درمان آن را در همان مرحله تجویز کند تا به نتیجه برسد، و اگر انحراف و لغزش او با یک نسخه ساده درمان می‌شود به سراغ جراحی و اقدام سخت نرود.

از این رو، فقها و مراجع عظام تقلید با الهام از روایات معصومین علیهم السلام^۱ برای امر به معروف و نهی از منکر سه مرحله و مرتبه کلی را ذکر کرده‌اند، البته هرکدام از این مراتب درجات فراوانی دارد. آنان تأکید دارند، که این مراتب باید متناسب با دستورها و نسخه‌های هدایت بخش شرع و عقل کاملاً رعایت گردیده تا این دو فرضیه عظیم الهی هم اثربخش و هم تأمین کننده سلامت و سعادت امت اسلامی گردد و هم عوارض مضرت نداشته باشد.^۲

امام خامنه‌ای می‌فرماید: رعایت مراحل و مراتب امر به معروف و نهی از منکر واجب است، یعنی تا به مرحله پایین‌تر مقصود حاصل می‌شود، نباید وارد مرحله بالاتر شود.^۳

مرتبه اول: اظهار محبت و انزجار قلبی

از ویژگی‌های مؤمن‌گرایش و عشق به ارزش‌ها و خوبی‌ها و انجام معروف‌ها و تنفر و انزجار قلبی نسبت به پلیدی‌ها و ضد ارزش‌هایی است که سعادت و تعالی انسان‌ها را تهدید می‌کند.^۴ کمترین انتظار از هر انسان با ایمان آن است، که از

۱. امام محمد باقر علیه السلام می‌فرماید: فَأَنْكِرُوا بِقُلُوبِكُمْ وَالْفُطُورِ بِالسِّنِّيَّتِكُمْ وَصَكُّوا بِهَا جِبَاهَهُمْ؛ (محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، همان، ج ۵، ص ۵۶).

۲. امام خمینی: برای امر به معروف و نهی از منکر مراتبی هست که تعدی از یک مرتبه به مرتبه بعد با حصول مطلوب و حتی احتمال حصول آن جایز نیست؛ (سیدروح‌الله الموسوی خمینی، تحریرالوسیله، همان، ج ۱، ص ۴۳۷).

۳. حسین خادمی و حمید رضا محمود خانی، واجب فراموش شده، همان، ص ۷۵، به نقل از: محمد رضا مشققی پور، رساله آموزشی، همان، ج ۱، ص ۲۳۵.

۴. عشق به خوبی‌ها و سرچشمه آن‌ها و تنفر و بغض به زشتی‌ها و عامل آن‌ها آن قدر اهمیت دارد که در روایات ما حقیقت ایمان همین حبّ و بغض معرفی شده است. امام صادق علیه السلام در پاسخ فضیل بن یسار که از رابطه حبّ و بغض با ایمان پرسید، فرمود: وَ هَلِ الْإِيمَانُ إِلَّا الْحُبُّ وَالْبُغْضُ؛ (محمد بن یعقوب کلینی، همان، الکافی، ج ۲، ص ۱۲۵).

این که بندگی خدا و اطاعت او می کند خرسند، و از وجود منکرات و محرّمات قلباً ناراحت و منزجر باشد،^۱ اما این کفایت نمی کند، و باید وارد اولین مرحله امر به معروف و نهی از منکر شود؛ یعنی این خرسندی و رضایت از معروف‌ها و انکار و تنفّر قلبی از منکرها را به مخاطب خود یا افراد خطاکار نشان دهد، و در عمل و رفتار خودش خوشنودی از انجام معروف و ناراحتی قلبی از انجام منکر یا ترک معروف را آشکار سازد، تا مخاطب به انجام معروف و ترک منکر ترغیب شود.

بنابراین منظور از امر به معروف و نهی از منکر، در مرتبه قلبی آن است که آمر و ناهی، رضایت و خشنودی خود را نسبت به معروف، و تنفّر و عدم رضایت خویش را از منکر به هر وسیله‌ای که ممکن و مؤثر است ظهور و بروز دهد تا در مخاطب اثر کند.

امام خامنه‌ای می فرماید: مقصود از امر و نهی قلبی، اظهار رضایت یا کراهت قلبی است؛ یعنی مکلف باید رضایت قلبی خود را نسبت به معروف و تنفّر و انزجار درونی خود را نسبت به منکر آشکار سازد، و از این راه، فردی که معرفی را ترک می کند یا منکری را به جا می آورد را به انجام معروف و ترک منکر وادار سازد.^۲

هرگاه شما در محیط خانواده و ارتباط با خویشاوندان، یا در محیط کار و ارتباط با همکاران، یا در محیط جامعه، نسبت به معروف‌ها و منکرها، بی تفاوت نباشید و عملاً مشوّق خوبی‌ها و ارزش‌ها باشید، و هر جا ترک معروف یا انجام منکری را شاهد بودید نارضایتی و تنفّر خود را در رفتار خویش آشکار ساخته و دیگران را متوجّه خطایشان کردید این خود مصداق امر به معروف و نهی از منکر

۱. امام خمینی می فرماید: يُحْرَمُ الرِّضَا بِفِعْلِ الْمُنْكَرِ وَ تَرْكِ الْمَعْرُوفِ، بَلْ لَا يَتَعَدُّ وَجُوبَ كِرَاهَتِهِمَا قَلْبًا وَ هِيَ غَيْرُ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ؛ (سید روح الله موسوی خمینی، تحریر الوسیله، همان، ج ۱، ص ۴۳۸، م ۷ بحث "القول فی مراتب الأمر بالمعروف و النهی عن المنکر").

۲. حسین خادمی و حمید رضا محمود خانی، واجب فراموش شده، همان، ص ۷۵-۷۶ به نقل از محمد رضا مشفق پور، رساله آموزشی، همان، ج ۱، ص ۳۳۵..

است و بسیار اثربخش می‌باشد. چنان که حضور در مجالس بندگی و اطاعت خدا و تشویق عملی برگزارکنندگان و حاضرین از موارد امر به معروف بوده، و حاضر نشدن در مجالس گناه و معصیتی که نمی‌توانید جلوی آن را بگیرید، به عنوان اعتراض و رساندن ناخشنودی خویش از مصادیق نهی از منکر است.

البته چنان‌که فقها و مراجع عظام تقلید فرموده‌اند در اظهار خشنودی یا انکار قلبی باید رعایت درجات و شدت و ضعف (الایسر فالایسر) بشود،^۱ مثلاً درجایی که نهی از منکر با غمض عین (چشم بستن) تحقق می‌یابد نباید به سراغ اخم کردن یا ترک مجالست رفت. (توضیح این درجات و شیوه‌ها در بحث روش‌ها و شیوه‌ها می‌آید.)

امام خامنه‌ای می‌فرماید: امر و نهی قلبی (اظهار رضایت و تنفر) درجاتی دارد، که تا با پایین‌ترین درجه و سبک‌ترین راه می‌توان امر و نهی کرد و به مقصود دست یافت، نباید متوسط به درجه‌ی بالاتر شد. این درجات بر حسب شدت و ضعف و بر حسب انواعی که دارند بسیارند، برخی از آن‌ها عبارتند از: با تبسم و لبخند و روی گشاده برخورد کردن، چشم فرو بستن، خیره شدن، به روی دست زدن، دندان بر لب گرفتن، با دست یا سر اشاره کردن، سلام نکردن، و روگرداندن، پشت کردن، صحبت را قطع کردن، قهر و ترک معاشرت کردن^۲.

هرگاه مؤمن به مجالس میهمانی خانوادگی یا مجالس جشن و یازدواج و امثال آن دعوت می‌شود که می‌داند در آن منکرانجام می‌گیرد، پس اگر بداند که حضور او مانع انجام منکر یا ترک معروف می‌شود، باید شرکت کند و اگر با عدم حضور ناخشنودی خود را آشکار می‌سازد و نهی از منکر می‌کند، نباید شرکت نماید.

۱. سید روح‌الله موسوی خمینی، تحریر الوسیله، همان، ج ۱، ص ۴۳۷، م ۱.

۲. حسین خادمی و حمید رضا محمود خانی، واجب فراموش شده، همان، ص ۷۶ به نقل از محمد رضا

مشفق‌ی پور، رساله آموزشی، همان، ج ۱، ص ۳۳۵.

امام خامنه‌ای در پاسخ رابطه با اقوامی که به ارتکاب معصیت می‌پردازند، می‌فرماید:

اگر احتمال بدهید که ترک معاشرت با او موقتاً موجب خودداری او از معصیت می‌شود، به عنوان امر به معروف و نهی از منکر واجب است، و در غیر این صورت، قطع رحم جایز نیست.^۱

حتی در معاشرت با حاکمان جور و ظالمان و قبول هدایای آن‌ها فرموده‌اند ملاک بازداشتن آن‌ها از ظلم و ستم است. اگر دوری از آن‌ها و برگرداندن هدایای آنان موجب می‌شود از ظلم و ستم آن‌ها کاسته شود، و حداقل مشروعیت آن‌ها زیرسؤال برود باید حضور نیافت، و هدیه را نپذیرفت، و برعکس اگر حضور و پذیرش هدیه بدون هیچ‌گونه عوارض و سوء استفاده‌ای بود و جلوی ظلم و ستم آن‌ها به بندگان خدا را می‌گرفت، این‌جا حضور و پذیرفتن واجب است.^۲

مرتبه دوم: امر و نهی زبانی

اگر اظهار و انکار قلبی نسبت به منکر یا ترک معروف، نتیجه نداد، بر مؤمن مکلف واجب است که با گفتن و زبان امر به معروف و نهی از منکر کند و ساکت و بی‌تفاوت نباشد، بنابراین اگر چنین نکرد واجب الهی و تکلیف شرعی خود را انجام نداده و خود او هم مرتکب منکر گردیده است.

شایع‌ترین، پرکاربردترین و در عین حال اثربخش‌ترین مصداق امر به معروف و نهی از منکر، امر و نهی زبانی است که اهمیت و آثار فراوانی دارد و یک وظیفه عمومی و همگانی است.

۱. سید علی حسینی خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، همان، س ۱۰۵۸.

۲. ر.ک. سید روح‌الله موسوی خمینی، تحریر الوسیله، همان، ج ۱، ص ۴۳۸، م ۳ تا ۶؛ سیدعلی حسینی

خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، همان، س ۱۰۷۸.

امام خامنه‌ای خطاب به جوانان دانشجو و دانش آموز می‌فرماید:

جوانان در محیط خودشان، امر به معروف و نهی از منکر، کنند چرا این واجب، امر به معروف، امر به کارهای خوب در جامعه اسلامی هنوز اقامه نشده است؟ نگویید به من چه؛ او هم نمی‌تواند بگوید به تو چه؛ اگر هم گفت، شما اعتنا نکنید؛ بعضی خیال می‌کنند تا منکری دیده شد، باید با مشت به سراغش بروند، نه، ما سلاحی داریم که از مشت کارگتر است. آن چیست؟! سلاح زبان، زبان از مشت خیلی کارگتر و نافذتر و مؤثرتر است.^۱

در عصر ما که به لطف الهی نظام اسلامی و ولایی وجود دارد و امر و نهی با اعمال قدرت و یدی از وظایف و مأموریت‌های نهادها و سازمان‌های حکومتی است، امر به معروف و نهی از منکر زبانی از اهمیت بیشتری برخوردار است و به عنوان وظیفه بزرگ عموم مردم و به ویژه حافظان و سنگر نشینان اسلامیت نظام می‌باشد که هیچ‌گونه محدودیتی نداشته و هیچ عذری برای ترک آن وجود ندارد.

امام خامنه‌ای خطاب به فرماندهان بسیج در سراسر کشور می‌فرماید:

امر به معروف، یک مرحله گفتن و یک مرحله عمل دارد. مرحله عمل، یعنی اقدام با دست و با زور. این مرحله، امروز به عهده حکومت است و باید با اجازه حکومت انجام بگیرد و لاغیر، اما گفتن با زبان، بر همه واجب است و همه باید آن را بدون ملاحظه انجام بدهند.^۲

در انجام زبانی امر به معروف و نهی از منکر، جایگاه‌ها و مناصب و زیردست و بالادست بودن مطرح نیست، و همگان باید عرصه را بر منکر تنگ و معروف را

۱. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار با گروه کثیری از دانشجویان و دانش آموزان، به مناسبت سیزدهم آبان ماه، ۱۳۷۰/۰۸/۱۵.

۲. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار با گروه کثیری از ائمه‌مختلف مردم قم، به مناسبت فرارسیدن ۱۹ دی ماه، ۱۳۷۱/۰۴/۲۲.

رواج دهند، و نمی‌توان با ملاحظه مقام و منصب کسی از امر و نهی او خودداری کرد. (البته با رعایت اصول و آداب امر به معروف که عوارض مضّر نداشته باشد.) امام خامنه‌ای می‌فرماید: سزاوار نیست کسی به مجرد ملاحظه مقام کسی که واجب را ترک کرده و یا مرتکب فعل حرام شده و یا به مجرد احتمال وارد شدن ضرر کمی از طرف او، تذکر و موعظه به برادر مؤمن خود را ترک کند.^۱ بلکه، نهی از منکر در سازمان‌ها و ادارات و نهادها به وسیله کارکنان همان سازمان اولویت بیشتری داشته، و افراد مجاز نیستند نسبت به ترک معروف یا انجام منکر بی تفاوت باشند.

امام خامنه‌ای در این باره می‌فرماید:

یک وقت دو نفر تاجر و کاسبند و با هم همکاری و رفاقت می‌کنند، آن یک حکم دارد. یک وقت [هم] است که آن کسی که مسئول دولتی است و قدرت و اجازه و امضا در دست اوست، با یک نفر رابطه ویژه برقرار می‌کند؛ این آن چیزی است که ممنوع و گناه و حرام است و نهی از آن بر همه کسانی که این چیزها را فهمیده‌اند در خود آن اداره، در خود آن بخش، بر مافوق او، بر زیر دست او واجب است، تا فضا برای کسی که اهل سوء استفاده است تنگ شود.^۲

مطلب مهمی که باید به آن توجه داشته باشیم، این است که امر به معروف و نهی از منکر زبانی، درجات و ابعاد زیادی داشته، و متناسب با عظمت معروف ترک شده، و شدت و ضعف منکری که انجام گرفته است می‌باشد و همینطور متناسب با فرد عاصی و محیط دارای روش‌ها و شیوه‌های فراوان و متنوعی است که حتماً باید این درجات و روش‌ها هرکدام در جای خود شناخته و به کار گرفته

۱. سیدعلی حسینی خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، همان، س ۱۰۶۱.

۲. بیانات مقام معظم رهبری، خطبه‌های نماز جمعه تهران ۱۳۷۹/۹/۲۵.

شوند،^۱ مثلاً درجایی که می‌توان با موعظه و بیان نرم، فاعل منکر یا تارک معروف را به انجام وظیفه، هدایت و از لغزش و گناه باز داشت نباید از ادبیات تند و عتاب آمیز و سخنان درشت استفاده نمود.^۲

در امر به معروف و نهی از منکر، همواره باید به حداقل‌ها اکتفا نمود، و اگر نتیجه موثر حاصل نشد سراغ مرتبه بعد رفت، و از آن‌جا که حال و وضعیت اشخاص و محیط‌ها متفاوت است، آمر و ناهی باید رعایت همه این جزئیات را بنمایند و از هر مرتبهٔ زبانی که اثر مثبت بیش‌تر و عوارض منفی کم‌تری دارد استفاده کند، مثلاً برای برخی افراد نهی از منکر زبانی قابل تحمّل‌تر و شدت آن از برخورد با چهرهٔ عبوس کم‌تر است. در این‌جا با این‌که برخورد با چهرهٔ عبوس و تند در مرتبهٔ قلبی قرار دارد و مقدم بر مرتبه زبانی بود اما چون برای این مخاطب از امر و نهی زبانی بدتر و ناراحت‌کننده‌تر است در مرتبه بعد از تذکر زبانی قرار دارد.

رهبر حکیم و فرزانه انقلاب می‌فرمایند: امر و نهی لسانی، درجاتی دارد که تا با پایین‌ترین درجه و آرام‌ترین لحن می‌توان به مقصود رسید، نباید اقدام به درجهٔ بالاتر کرد. این درجات بر حسب شدت و ضعف و برحسب انواعی که دارند بسیارند، برخی از آن‌ها عبارتند از: ارشاد کردن، تذکر دادن، موعظه کردن، پند و اندرز دادن، مصالح و مفاسد و سود و زیان‌ها را بر شمردن، بحث و مناظره کردن، استدلالی سخن گفتن، با غلظت و درشتی حرف زدن، با تهدید صحبت کردن.^۳

باید تلاش کنیم امر به معروف و نهی از منکر زبانی که بیش‌ترین بازده را دارد

۱. توضیح این درجات و شیوه‌ها در فصل شیوه‌های امر به معروف و نهی از منکر بیان خواهد شد.

۲. رک. سید روح‌الله موسوی خمینی، تحریر الوسیله، همان ج ۱، ص ۴۳۸-۴۳۹، م ۲ تا ۸ مسائل مربوط به «الامر والنهی لساناً».

۳. واجب فراموش شده، همان، ص ۷۶ به نقل از: محمد رضا مشفق پور، رساله آموزشی، همان، ج ۱، ص ۳۳۶.

اولاً: به صورت فرهنگ عمومی و فراگیر درآید، و ثانیاً: آمر و ناهی آستانه تحمّل و آمادگی خود را بالا برده و به بهانه‌های واهی مثل خجالت و ترس، گرفتار ضعف نفس نگردد، و از این که ممکن است با او برخورد نامناسبی هم بشود خسته و مأیوس نگردد.

آن حکیم فرزانه در همین رابطه می‌فرماید: من همین امر به معروف و نهی از منکر زبانی را ولو به شکل خیلی راحت و آرام و بدون هیچ خشونت و دعوایی واقعاً یکی از معجزات اسلام می‌دانم، مثلاً یک نفر کار خلافی می‌کند، می‌گویند آقا شما این کار را نباید می‌کردی. این مطلب را بگو و برو. می‌گوید او برمی‌گردد و دو تا فحش به من هم می‌دهد. خیلی خوب؛ حالا دو تا فحش هم به شما بدهد، برای خاطر امر خدا تحمّل کنید، اگر نفر دوم هم بگوید آقا شما باید این کار را نمی‌کردی. بدانید اگر دعوا هم بکند دعوایش کم‌تر از آنی است؛ که با نفر اول کرده است نفر سوم و نفر دهم و نفر بیستم هم همین‌طور. بنابراین، اگر نهی از منکر باب شد و تا نفر بیستم رسید، شما خیال می‌کنید آن آدم دیگر آن کار را تکرار خواهد کرد؟!۱

مرتبه سوم امر و نهی یدی (با قدرت و اجبار)

مقابله با منکر و احیای معروف به ویژه آن‌جا که آثارش متوجّه جامعه می‌شود آنقدر اهمیت دارد که اگر با دو مرتبه قبلی به نتیجه نرسید باید با اعمال قدرت، فاعل منکر و تارک معروف را وادار کرد که قانون الهی و مصلحت عامّه را رعایت کند و جلوی تظاهر او به فسق و گناه گرفته شود.^۲ لذا در ادبیات دینی ما مرتبه و

۱. بیانات مقام معظم رهبری، در جلسه پرسش و پاسخ با مدیران مسئول و سردبیران نشریات دانشجویی،

۱۳۷۷/۱۲/۰۴

۲. بنابراین، آنچه از برخی فقها مثل شیخ طوسی در النهایه، ص ۲۹۹ نقل شده، که منظور از امر به معروف و نهی از منکر با "ید" این است که انسان خودش معروف را انجام دهد، و از منکر اجتناب ورزد، به‌گونه‌ای

مرحله سوم امر به معروف و نهی از منکر، امر و نهی عملی یا یدی (به دست) تعبیر شده که کنایه از اِعمال قدرت و زور است.

امام خامنه‌ای می‌فرماید: مرحله سوم امر به معروف و نهی از منکر، امر و نهی با دست (کنایه از اِعمال قدرت و به کار بردن جبر و زور) است. مقصود از امر و نهی عملی این است که مکلف باید با اِعمال قدرت و به کار بردن جبر و زور، طرف را از انجام منکر و ترک معروف بازدارد.^۱

سه مطلب مهم در مورد این مرتبه از امر به معروف و نهی از منکر، باید مورد توجه باشد:

۱. جایی باید سراغ اِعمال قدرت برای مقابله با منکرها و ناهنجاری‌های افراد رفت، که امر به معروف زبانی به هیچ وجه نتیجه‌بخش نبوده، و فرد یا افراد خاطی با وجود راهنمایی و دعوت، رعایت احکام و ضوابط شرعی و قانونی را نکنند، و چه بسا عامل ترویج منکرها و ترک معروف‌ها گردند، که در این مرحله به حکم عقل و شرع باید با اِعمال قدرت جلوی آنان گرفته شود.

۲. امر به معروف و نهی از منکر، عملی است [با اِعمال قدرت] که دارای درجات فراوانی است، و باید از آسان‌ترین آن‌ها شروع شود، و اگر جواب نداد به سراغ درجه بعدی رفت [وَهِيَ اِعمالُ الْقُدْرَةِ مُراعِيًّا بِلاَ تيسِرِ فا لاَ تيسِرُ]^۲ امر به معروف و ناهی از منکر در این مرتبه باید سراغ درجه‌ای برود که عوارض و

که مردم به او تأسی کنند، این بیان خلاف ظاهر روایات و تعبیر فقها است، و در مرتبه اول که اظهار خشنودی قلبی، است قرار دارد.

۱. حسین خادمی و حمید رضا محمود خانی، واجب فراموش شده، همان، ص ۷۷ به نقل از: محمد رضا مشفق پور، رساله آموزشی، همان، ج ۱، ص ۳۳۶؛ سید روح‌الله موسوی خمینی، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۴۳۹.

۲. سید روح‌الله موسوی خمینی، تحریر الوسیله، همان، ج ۱، ص ۴۴۰ م، بحث المرتبه الثالثة (الانکار بالید).

محدود آن کم‌تر است و رعایت درجات را بنماید. برخی از مصادیق درجات امر به معروف و نهی از منکر یدی عبارتند از:

- بین عمل منکر و کننده آن حائل و مانع ایجاد کند، که نتواند منکر را انجام دهد.

- آلت و ابزار منکر را از او بگیرد.

- دست او را بگیرد، و با ایجاد محدودیت نگذارد مرتکب منکر شود.

- ابزار و آلات، و مقدمات انجام منکر را خراب و یا پرتاب کند و از بین ببرد.

- برای ارتکاب منکر یا ترک معروف، مجازات قرار دهد (مانند مجازات تخلف از قوانین راهنمایی و رانندگی، یا قوانین دیگر، یا حدود و تعزیراتی که در فقه برای متظاهر به فسق و وضع شده است).

- فاعل منکر را مورد ضرب و شتم قرار دهد، که این خود دارای درجاتی است که باید رعایت شود.

۳. گرچه برخی موارد ضعیف اعمال قدرت برای برخی از کسانی که نسبت به هدایت و راهنمایی افراد تحت تکفل و مدیریت خود دارند، قابل اجرا می‌باشد (مانند پدر و مادر نسبت به فرزندان) اما در عرصه اجتماعی و عمومی، این وظیفه زمانی متوجه عامه مؤمنین می‌شود که حکومت و حاکمیت در دست اسلام و حاکمان اسلامی نباشد، بنابراین در نظام ولایی و حکومت اسلامی، این مرتبه امر به معروف و نهی از منکر، از وظایف حکومت و نهادها و سازمان‌های حکومتی است، و مردم باید به همان دو مرتبه قبلی اکتفا نمایند، تا اولاً حاکمیت با اقتدار و سازماندهی صحیح نسبت به احیای این دو فریضه و مقابله با هنجارشکنی و تعرض به احکام شرعی و قوانین ابلاغی اقدام کند و ثانیاً نظام اجتماعی مختل نگردد و امکان سوء استفاده برای کسی وجود نداشته باشد.

امام خامنه‌ای در این باره می‌فرماید:

با توجه به این که در زمان حاکمیت و اقتدار حکومت اسلامی می‌توان مراتب بعد از مرحله امر و نهی زبانی را به نیروهای امنیتی داخل (مثل پلیس) و قوه قضاییه واگذار کرد، به خصوص در مواردی که برای جلوگیری از ارتکاب معصیت چاره‌ای جز اعمال قدرت از طریق تصرف در اموال کسی که فعل حرام انجام می‌دهد، یا تعزیر و حبس او و مانند آن نیست، در چنین زمانی با حاکمیت و اقتدار چنین حکومت اسلامی، واجب است مکلفین در امر به معروف و نهی از منکر به امر و نهی (قلبی و) زبانی اکتفا کنند، و در صورت نیاز به توسل به زور، موضوع را به مسئولین ذیربط در نیروی انتظامی و قوه قضاییه ارجاع دهند.^۱

همچنین خطاب به مردم می‌فرماید: در جامعه اسلامی تکلیف عامه مردم امر به معروف و نهی از منکر با لسان است، اما اگر کار به برخورد بکشد، آن دیگر تکلیف مسئولین است.^۲

اگر مسئولان حکومتی به وظایف خود در مقابله با منکرات عمل نکنند، باز مردم نمی‌توانند و نباید خود وارد عمل شده، و نظام اجتماعی را مختل نمایند، مگر در جایی که مسئولین نظام و مشخصاً رهبری و ولی امر مسلمین در موضوعی از مردم بخواهد حضور یابند و اقدام عملی نمایند، که در این صورت به عنوان امثال امر ولایت و در همان حدودی که اذن داده شده می‌توانند، و باید ورود پیدا کنند ولی بدون مجوز هرگز نباید اقدام کنند.

امام خامنه‌ای می‌فرماید: آن جایی که نوبت اجرا و عمل برسد، همه باید طبق قوانین عمل کنند. هیچ چیزی مجوز این نیست که بگویند چون نیروی انتظامی

۱. حسین خادمی و حمید رضا محمود خانی، واجب فراموش شده، همان، ص ۷۷، به نقل از: محمد رضا

مشفق پور رساله آموزشی، همان، ج ۱، ص ۳۳۶.

۲. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار فرماندهان گردانهای ودسته های عاشورایی نیروهای مقاومت بسیج

سراسر کشور، در سالروز شهادت امام سجاد (ع)، ۱۳۷۱/۰۴/۲۳.

و قوه قضاییه عمل نکردند، خودمان وارد میدان شدیم؛ نخیر، آن روزی که لازم باشد مردم برای حائهای خودشان وارد عمل شوند رهبری صریحاً به آنها خواهد گفت.^۱

بله مردم می‌توانند بلکه وظیفه دارند با روش منطقی عمل به قانون و اجرای آن را از مسئولین مطالبه کنند که این خود مصداق امر به معروف و نهی از منکر زبانی است و اختصاص به حوزه خاص یا مسئولیت معینی ندارد و در همه موارد صادق است.

امام خامنه‌ای خطاب به مردم می‌فرماید: البته امر به معروف و نهی از منکر حوزه‌های گوناگون دارد، که باز مهم‌ترینش، حوزه مسئولان است، یعنی شما باید ما را به معروف امر، و از منکر نهی کنید، مردم باید از مسئولان، کار خوب را بخواهند، آن هم نه به صورت خواهش و تقاضا. بلکه باید از آنها بخواهند، این مهم‌ترین حوزه است، البته فقط این حوزه نیست حوزه‌های گوناگونی وجود دارد.^۲ مسئولین نیز موظفند افزون بر انجام وظایف خود، حامی آمران به معروف و ناهیان از منکر باشند، و میدان و زمینه را برای تحقق این دو فریضه بزرگ الهی فراهم سازند.

امام خامنه‌ای می‌فرماید: بنابراین، وظیفه ما مسئولین، قانونگذاران و مجریان است که راه و زمینه را برای اجرای این واجب الهی هموار و فراهم کنیم.^۳ و نیز می‌فرماید: مأمورین رسمی چه مأمورین انتظامی و چه مأمورین قضایی حق ندارند از مجرم دفاع کنند. باید از آمر و ناهی شرعی دفاع کنند، همه دستگاه حکومت ما باید از آمر به معروف و ناهی از منکر دفاع کند این، وظیفه است.

۱. بیانات مقام معظم رهبری، مراسم تنفیذ حکم رئیس جمهور وقت ۱۳۸۰/۰۵/۱۱.

۲. بیانات مقام معظم رهبری در خطبه‌های نماز جمعه تهران ۱۳۷۹/۰۹/۲۵.

۳. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با ائمه‌مختلف مردم ۱۳۷۱/۰۷/۲۹.

اگر کسی نماز بخواند و کس دیگری به نمازگزار حمله کند، دستگاه‌های ما از کدام یک باید دفاع کنند؟ از نمازگزار یا آن کسی که سجاده را از زیر پای نمازگزار می‌کشد؟

امر به معروف و نهی از منکر نیز همینطور است، امر به معروف هم مثل نماز واجب است... مگر مأمورین و مسئولین ما می‌توانند امر به معروف و نهی از منکر را با دیگران مساوی قرار دهند؟ چه رسد به این‌که نقطه مقابل او را تایید کنند.^۱

و بالاخره با قاطعیت، حمایت رهبری از آمران به معروف و ناهیان از منکر را این‌گونه بیان فرمودند:

مبادا در گوشه و کنار، یا در دستگاه انتظامی یا قضایی، کسانی باشند که راه را جلوی آمر به معروف و ناهی از منکر سد کنند، مبادا کسانی باشند که اگر کسی امر به معروف و نهی از منکر کرد، از او حمایت نکنند، بلکه از مجرم حمایت کنند. البته خبرهایی از گوشه و کنار کشور، در بعضی از موارد به گوش من می‌رسد، هر جا که بدانم و احساس کنم و خبر اطمینان بخشی پیدا کنم که آمر به معروف و ناهی از منکر خدای نکرده مورد جفای مأمور و مسئولی قرار گرفته خودم وارد قضیه خواهم شد.^۲

بنابراین، در جامعه اسلامی و نظام ولایی مردم باید با قوت و قدرت مرتبه اول امر به معروف و نهی از منکر یعنی اظهار و انکار قلبی، و مرتبه دوم آن را که مرحله زبانی است انجام دهند، و مسئولان نسبت به مرحله سوم (اعمال قدرت) و همچنین حمایت و زمینه‌سازی برای مؤمنان وظیفه شناس و آمران به معروف و ناهیان از منکر فرصت را فراهم نمایند، و البته مردم نباید وارد مرحله سوم شوند.

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با فرماندهان بسیج سراسر کشور ۱۳۷۱/۰۴/۲۲.

۲. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با اقشار مختلف مردم ۱۳۷۱/۰۷/۲۹.

فصل سوم: آداب امر به معروف و نهی از منکر

تذکر، خوب است؛ امر به معروف، خوب است، نصیحت، خوب است، اما با خیر خواهی، با روش عقلایی، بدون این که موجب تضعیف یک مجموعه خدمتگذار شود^۱.

همانگونه که بیان شده امر به معروف و نهی از منکر، عامل اقامه دین و تمام فرائض و ارزش‌ها، ضامن اقتدار و استقامت جامعه اسلامی، و نظام ولایی، ارتقا دهنده افراد به مقام خلیفه اللهی، و رهنمون جامعه اسلامی، به سوی حیات طیبه، ناکام کننده مهاجم نرم و فرهنگی دشمنان، تضمین کننده دستیابی به سبک جامعه دینی و اسلامی، مصونیت بخش امت اسلامی از قهر و عذاب الهی، رهایی بخش از سلطه اشزار و ضامن حرکت مستمر در صراط مستقیم بدون تأثیرپذیری از توطئه‌ها، وسوسه‌ها و راهزنی شیاطین می‌باشد. البته زمانی آثار یاد شده در عرصه‌های مختلف زندگی فردی و اجتماعی و در سبک زندگی اسلامی محقق می‌گردد و این زمانی است که علاوه بر رعایت شرایط و مراتب ذکر شده، از سه

۱. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام به مناسبت عید سعید غدیر، ۱۳۷۷/۱/۲۷.

جهت دیگر نیز این فریضه مورد توجه قرار گیرد. نخست آداب امر به معروف و نهی از منکر، که در فصل فرارو به آن پرداخته می شود و سپس ویژگی های امر و ناهی، و شیوه های امر به معروف و نهی از منکر که در دو فصل آتی به آن ها پرداخته خواهد شد.

آداب امر به معروف و نهی از منکر

منظور از آداب امر به معروف، اصول و چهارچوب های کلی است که در همه موارد و موقعیت ها ظرفیت اثربخشی و سازندگی این دو فریضه را بالا می برد.^۱ برخی از مهم ترین این آداب عبارتند از:

۱. اصل اول: پیشگامی در عمل به معروف و ترک منکر

برای مصلح و هادی بودن، باید صالح بود تا دعوت و امر و نهی در دیگران اثرگذار باشد. امام علی علیه السلام می فرماید: **مَنْ لَمْ يُصْلِحْ نَفْسَهُ لَمْ يُصْلِحْ غَيْرَهُ**؛^۲ کسی که خود را اصلاح نکرده باشد، نمی تواند دیگری را اصلاح کند.

امر به معروف و نهی از منکر برای هدایت و پیشبرد دیگران است، و این پیش روندگی بدون توفیق کسی که امر و نهی می کند در عمل کردن خود به این فرایض الهی چندان توفیق نخواهد داشت. کسی که امر و نهی اش نسبت به نفس خود کارساز نباشد چگونه انتظار دارد در دیگران مؤثر واقع شود، و کسی که در درمان خود ناکام است، چگونه می تواند طبیب شفابخش دیگران باشد؟ از این رو به ما دستور داده شده که قبل از هر اقدامی با رفتار شایسته خود، امر به معروف و ناهی از منکر باشیم.

۱. بنابراین، مراد ما از آداب نه معنای عام و مجموعه برنامه ها و احکام چگونگی امر به معروف و نهی از منکر است، و نه خصوص شیوه ها، که هر کدام به مرتبه ای خاص اختصاص دارد.

۲. عبدالواحدین محمد تمیمی آمدی، غررالحکم و دررالکلم، محقق و مصحح سیدمهدی رجایی. قم، دارالکتاب الاسلامی، ۱۴۱۰ق، ص ۶۵۳.

امام صادق علیه السلام می فرماید:

كُونُوا دُعَاةَ لِلنَّاسِ بِغَيْرِ السِّتِّكُمْ لِيُرُوا مِنْكُمْ الْوَرَعَ وَالْاجْتِهَادَ وَالصَّلَاةَ
وَالْخَيْرَ فَإِنَّ ذَلِكَ دَاعِيَةٌ^۱

دعوت کننده مردم (به خوبی‌ها و ترک بدی‌ها) با غیر زبانتان باشید
تا ورع و اجتهاد و اقامه نماز و کار خیر را از شما ببینند همانا این
سازنده دیگران می باشد.

امر و نهی بدون التزام عملی به آن - از سوی امر و نهی کننده - نه تنها بر دیگران
تأثیر ندارد، بلکه به تدریج انسان را مبتلا به بیماری نفاق و دوگانگی شخصیت
می کند. امام علی علیه السلام می فرماید:

أَظْهَرَ النَّاسِ نِفَاقًا مَنْ أَمَرَ بِالطَّاعَةِ وَلَمْ يَعْمَلْ بِهَا وَ نَهَى عَنِ الْمَعْصِيَةِ وَلَمْ
يَنْتَهَ عَنْهَا^۲

آشکارترین مردم از نظر نفاق کسی است که امر به طاعت کرده،
خود عمل نمی کند، و نهی از معصیت نموده، خود از آن اجتناب
نمی ورزد.^۳

یکی از بزرگ ترین انتقادات خداوند متعال به بنی اسرائیل بویژه علمای آنان این
است که چرا دیگران را به نیکویی دعوت می کنید در حالی که خودتان را فراموش
کرده اید:

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَ أَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ
(بقره: ۴۴)

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، همان، ج ۲، ص ۷۸، و ۱۰۵.

۲. میرزا حسین نوری طبرسی، مستدرک الوسائل، همان، ج ۱۲، ص ۲۰۶.

۳. در بیان دیگر می فرماید کُنْ أَمِيرًا بِالْمَعْرُوفِ وَ عَامِلًا بِهِ وَ لَا تَكُنْ مَمَّنْ يَأْمُرُ بِهِ وَ يَنْأَى عَنْهُ فَيَبُوءُ بِإِثْمِهِ وَ
يَتَعَرَّضُ لِمَقْتِ رَبِّهِ؛ امر به معروف کن، و خود به آن عمل کن، و از کسانی نباش که امر به معروف
می کنند و خود آن را انجام نمی دهند، که گناه ترک معروف به خود این امر کننده بر می گردد، و در معرض
خشم خدا قرار می گیرد؛ همان.

آیا مردم را به نیکی دعوت می‌کنید، اما خودتان را فراموش می‌نمایید؟ با این‌که شما کتاب آسمانی (تورات) را می‌خوانید! آیا نمی‌اندیشید؟^۱

کسی که دعوت به خوبی و نهی از بدی می‌کند، ولی خود ملتزم به آن نیست، گویا دین خدا را به استهزا گرفته است. چنین انسانی از رحمت و اسعه خدا محروم بوده، و مورد لعن قرار می‌گیرد. امام علی علیه السلام پس از انتقاد از کسانی که بدون مقابله با معصیت، انتظار دارند در دار قدس و مجاور و عزیز خدا باشند، می‌فرماید:

لَعَنَ اللَّهُ الْأَمْرِينَ بِالْمَعْرُوفِ الثَّارِكِينَ لَهُ وَ النَّاهِيْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ الْأَعْمَلِينَ بِهِ^۲
لعنت بر آنان که به معروف فرمان دهند، و خود آن را واگذارند، و از منکر نهی کنند، و خود آن را بجا آورند.

امام خامنه‌ای می‌فرماید:

هر کس باید واعظ خود باشد، خود را مراقبت کند، از تخطی خود مانع شود، امر به معروف و نهی از منکر هم بکند که آن امر خود به معروف و نهی خود از منکر و موعظه کردن خود، بر امر و نهی و موعظه دیگران مقدم است، این، همان تقوای الهی است که از ما خواسته‌اند، تقوا را مراقبت کنیم و به یکدیگر توصیه نماییم.^۳

اما، این‌که فقها گفته‌اند عامل بودن، شرط امر به معروف و نهی از منکر نیست، بدین معناست، که وجوب امر به معروف و نهی از منکر متوقف بر عمل خود او نیست، بلکه چنان‌که بر خود فرد، عمل به معروف و ترک آن واجب است، امر و نهی هم واجب است و اگر هر دو را ترک کرد دو مجازات برای او وجود دارد، یکی این‌که چرا خود ملتزم نبوده و دیگری این‌که چرا امر و نهی نکرده است، نه این‌که عامل نبودن بهانه‌ای باشد برای ترک امر به معروف و نهی از منکر.

۱. همچنین ر.ک. صف (۶۱)، آیات ۲ و ۳.

۲. محمد بن حسین، سید رضی، نهج البلاغه، همان، خطبه ۱۲۹، قسمت پایانی.

۳. بیانات مقام معظم رهبری در خطبه‌های نماز عید فطر، ۱۳۷۴/۱۲/۱.

امام خامنه‌ای می‌فرماید:

در امر به معروف و نهی از منکر، شرط نیست که امر و نهی کننده به آنچه امر می‌کند عمل نماید و از آنچه نهی می‌کند اجتناب ورزد، یعنی امر و نهی بر شخص گناهکار هم واجب است و او نمی‌تواند به عذر این که گناه می‌کند خود را از این وظیفه بزرگ تبرئه سازد (این که در منابع دینی از افرادی که خود عمل نمی‌کنند و دیگران را به عمل وامی‌دارند و یا خود گناه می‌کنند و دیگران را از گناه باز می‌دارند مذمت و نکوهش بسیار شده، برای این است که چرا خود عمل به وظیفه نکرده‌اند نه برای این که چرا امر و نهی کرده‌اند).^۱

بنابراین، دعوت به خوبی‌ها و نهی از بدی‌ها به همراه عمل، برای همگان لازم است و این موضوع برای کسانی که عنوان و لباسشان بُعد دینی دارد مانند روحانیون، پاسداران و مسئولان و خواص، اهمیت مضاعف و بیش‌تری دارد، و عمل آنان نباید موجب بدبینی مردم گردد، که مجازات مضاعف در پی دارد، مانند آنچه قرآن درباره زنان پیامبر به سبب انتسابشان به آن حضرت بیان کرده است.^۲

۲. اصل دوم: رعایت اخلاق اسلامی در امر و نهی دیگران

امر به معروف و نهی از منکر، برای تأمین سلامت و صلاح جامعه و افراد است، و این در صورتی است که ضوابط و دستورات اخلاقی کاملاً رعایت شود. برخی از این ضوابط عبارتند از:

الف) قلمرو امر به معروف و نهی از منکر، امور آشکار و علنی است. و

۱. حسین خادمی و حمید رضا محمود خانی، واجب فراموش شده، همان، ص ۷۸ به نقل از: محمدرضا

مشفق‌ی پور، رساله آموزشی، همان، ج ۱، ص ۳۳۲.

۲. ر.ک. احزاب (۳۳)، آیات ۳۰ تا ۳۲.

تجسس در امور شخصی و پنهان دیگران^۱ و به دنبال عیب یابی بودن ممنوع است، و این خود عمل نمودن به منکر است که خدا از آن نهی نموده^۲ و در روایات نیز مذمت فراوان شده است. امام علی علیه السلام می فرماید:

تَتَّبِعُ الْعُيُوبِ مِنْ أَقْبَحِ الْعُيُوبِ وَ شَرِّ السَّيِّئَاتِ^۳

جست‌وجو کردن از عیب دیگران از زشت‌ترین عیوب و بدترین گناهان است.

ب) رعایت حرمت و شخصیت انسانی؛ برای اصلاح دیگران و جلوگیری از انحراف تا آن‌جا که ضرورتی پیش نیامده باید شخصیت و حرمت فرد عاصی شکسته نشود، و از پرده‌داری، رسوا کردن، افشای عیوب و ریختن آبروی وی اجتناب شود، مخصوصاً نسبت به مؤمنان باید مراقبت داشت که گناه ضربه زدن به حرمت آنان از شکستن حرمت کعبه بیش‌تر است، چرا که به فرموده امام صادق علیه السلام: الْمُؤْمِنُ أَعْظَمُ حُرْمَتِهِ مِنَ الْكَعْبَةِ.^۴

امام خامنه‌ای می‌فرماید: افشا نکردن معنایش این نیست که نهی از منکر نکنید؛ چرا، به خود آن کسی که به کارش اشکالی وارد است باید ایراد گرفته شود، گفته بشود؛ اما افشا کردن این چیزها مصلحت نیست.^۵

ج) اعتدال در امر و نهی؛ در امر و نهی دیگران باید متناسب با واجبی که ترک شده یا حرامی که انجام گرفته و متناسب با موقعیت عاصی، و به دور از هرگونه افراط و تفریط عمل نمود.

۱. تجسس در امور فردی و شخصی جایز نیست، اما در مسائل سیاسی و امنیتی که مصالح و منافع عمومی در کار باشد، این منع وجود ندارد.

۲. حجرات، (آیه ۱۲).

۳. جمال الدین محمد خوانساری، شرح غررالحکم، درر الکلم، همان، ج ۳، ص ۱۳۸۶.

۴. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۶۵، ص ۱۶.

۵. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار با مسئولان نظام، ۱۳۹۰/۵/۱۶.

د) تقدم دادن جذب بر دفع و مدارا بر طرد؛ جز در موارد خاصی که عاصی لجاجت و عناد دارد برخورد با مهربانی و جذب کننده بسیار توفیق آورتر از برخورد تند و دفع کننده است، مانند اقدام امام حسن مجتبی علیه السلام نسبت به مرد شامی.^۶

۳. اصل سوم: رعایت اولویت‌ها

همه گناهان، زشت و منکر، و همه واجبات، معروف و مطلوب هستند، اما اهمیت همه آن‌ها در یک سطح نیست. در امر به معروف و نهی از منکر، توجه به میزان زشتی هر منکر و مصلحت هر معروف، و از آن مهم‌تر، اهتمام و اولویت دادن به معروف‌های بزرگ‌تر و منکرهای خطرناک‌تر، یکی از اصول حتمی موفقیت است. باید توجه داشت، که از نیرنگ‌های شیاطین آن است که جامعه اسلامی را به مبارزه با منکرهای کوچک مشغول کنند، تا از منکرهای بزرگ و نقشه‌های شیطانی و استعماری آن‌ها غافل گردند. به عنوان مثال بدحجابی منکر است، اما آیا آنقدر اهمیت دارد که ما تمام همّت و سرمایه خود را مشغول آن سازیم و از منکر بزرگ‌تری مثل بی‌عدالتی و سلطه‌پذیری در برابر استکبار غافل باشیم؟ آزادی فردی معروف و محترم است اما آیا باید آن قدر به آن مشغول باشیم که از استقلال و آزادی امت و جامعه از سلطه استکبار غافل شویم؟ بنابراین، مصلحان و هادیان امر به معروف و نهی از منکر باید نسبت به درک صحیح اولویت‌ها و پرداختن به هر معروف و منکری به میزان اهمیت و جایگاهش شناخت و تسلط کامل داشته باشند.

یکی از بهترین راه‌ها برای درک اولویت‌ها در سطح‌بندی معروف‌ها و منکرها، مواضع و رهنمودهای رهبری جامعه اسلامی است. ولایت امر و رهبری با اشراف کاملی که هم نسبت به مبانی دینی و هم نسبت به شرایط و موقعیت‌ها دارد، بهترین

۶. علی بن عیسی اربلی، کشف الغمه فی معرفة الانمه، همان، ج ۲، ص ۱۳۵ - ۱۳۶.

و محوری‌ترین طیبی است، که می‌تواند تشخیص دهد چه بیماری ای و منکری امروز اولویت داشته و برای جامعه اسلامی خطرناک‌تر است، و نیز چه معروفی اهمیت و ضرورت بیش‌تری دارد.

اگر امروز، امام مسلمین مقام معظم رهبری بزرگ‌ترین منکرات را، خطر نفوذ، تغییر عناصر ماندگاری انقلاب، تحریف مکتب امام، تضعیف روحیه انقلابی و جهادی، فتنه اختلاف و اسلام ستیزی دانسته و معرفی می‌نماید و برای مقابله با آن‌ها نسخه ارائه می‌دهد، آیا سزاوار است مسائل جزئی مذهبی یا گناهان شخصی افراد، تمام همت و تلاش برخی را به خود مشغول و معطوف دارد؟ و آیا این بازی خوردن ابزار و اسبابی نو توسط دشمن نمی‌باشد تا بتواند اذهان و افکار را منحرف سازد؟

۴. اصل چهارم: محبت و موضع خیرخواهانه

اساس و مبنای امر به معروف و نهی از منکر، محبت، خیرخواهی و دلسوزی نسبت به مؤمنان و سعادت و سلامت آنان و احساس نگرانی و دغدغه نسبت به ابتلای آن‌ها به بیماری‌های روحی است. امر به معروف و نهی از منکر، یعنی اقدام از سر لطف و خیرخواهی برای کمک و نجات کسانی که در منجلاب گناه در حال غرق شدن هستند، و این جز با محور قرار دادن مصلحت، خیر و سعادت فرد و جامعه عاصی با نیت مصلحانه و خیرخواهانه امکان ندارد. از این رو، در امر به معروف، اجتناب از هرگونه غرض‌ورزی شخصی، گروهی و جناحی و انگیزه‌های غیر خیرخواهانه مثل انتقام‌گیری، عیب‌جویی و ضربه زدن به دیگران و خود را برتر نشان دادن ممنوع می‌باشد، و محور همه اقدامات باید صلاح، هدایت، کمک و درمان مخاطب باشد.

امام خمینی می‌فرماید:

سزاوار است، امر به معروف و ناهی از منکر، در چگونگی امر و نهی

کردن و مراتب آن همانند پزشک معالج مهربان و پدر دلسوز مهربان باشد و تنها مراعات حال و وضعیت شخص مبتلا به آلودگی را بکند به گونه‌ای که انکار و نهی او هم لطف و رحمت خاص و ویژه‌ای برای خود مرتکب باشد، و هم لطف و رحمت عمومی برای جامعه و امت باشد، و آمر و ناهی شایسته نیست که قصد و نیتی غیر خدا و رضایت او داشته باشد، و سزاوار است عمل خود را از هرگونه آمیخته شدن به هواهای نفسانی و خود برتری بینی خالص و منزه نماید، و خود را بی‌عیب و نقص و بالاتر از مرتکب (خلاف) نداند.^۱

رمز موفقیت همه انبیاء علیهم‌السلام به ویژه خاتم و افضل آنان رسول گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و ائمه اطهار علیهم‌السلام در جذب و هدایت انسان‌های غیر معاند همین موضع خیرخواهانه و محبت آنان نسبت به مردم بوده است.

آنچه باجود همه موانع، توطئه‌ها و فتنه‌های مشرکین، یهود و منافقین، پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم را در هدایت امت و بزرگ‌ترین امر به معروف و نهی از منکر موفق نمود، ویژگی‌هایی است که قرآن برای آن حضرت بیان کرده است؛ مانند برخورداری از فضایل اخلاقی،^۲ دلسوزی و حریص بودن در هدایت امت،^۳ و رحمت برای همه انسان‌ها.^۴ آن حضرت قلبی سرشار از محبت و مهربانی داشت.^۵ او آن قدر دلسوز هدایت و نجات امت بود که از اندوه ایمان نیاوردن آنان نزدیک بود که جان به جان آفرین تسلیم نماید.^۶

۱. سید روح‌الله موسوی خمینی، تحریرالوسیله، همان، ج ۱، ص ۴۴۲، ۱۴، المرتبه الثالثه النکار بالید "القول فی مراتب الامر بالمعروف والنهی از منکر".

۲. وَ اِنَّكَ لَعَلِي خُلِقَ عَظِيمٌ (قلم: ۴).

۳. لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ (توبه: ۱۲۸).

۴. وَ مَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ (انبیاء: ۱۰۷)

۵. فَمَا رَحْمَةً مِنَ اللّٰهِ لَبِثَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْتَفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ (آل عمران: ۱۵۹).

۶. لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ اَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ (شعراء: ۳).

۵. اصل پنجم: موقعیت شناسی

امر به معروف و نهی از منکر بدون درک جامع از واقعیت‌های خارجی و تحلیل منطقی آن‌ها، و بدون ملاحظه موقعیت فاعل منکر یا تارک معروف، مانند نسخه پیچیدن بدون معاینه و تشخیص عامل بیماری است، که نه تنها اثر مطلوب ندارد بلکه نتیجه عکس داده و مخاطب را در عصیان و نافرمانی جسورتر می‌سازد.

انتخاب شیوه‌ها و روش‌های فراوان و متنوعی که برای امر به معروف و نهی از منکر وجود دارد، و این که نمی‌شود برای همه موارد شیوه‌ای یکسان را تجویز نمود متوقف و مبتنی است بر همین اصل موقعیت‌شناسی و درک صحیح از اقتضانات موجود، مثلاً این که آیا از روش آشکار استفاده شود یا تذکر پنهانی؟ با نرمی و ادبیات عاطفی اقدام شود یا با روش استدلالی؟ یا با برخورد تند و تحکمی؟ با صراحت باشد یا با کنایه؟ خود شخص اقدام کند یا دیگری مأمور به انجام نماید؟ همه این‌ها مبتنی هستند بر تحلیل صحیح از صحنه عمل و واقعیت‌های موجود. بنابراین، باید تشخیص اصولی و صحیح راه مبارزه و مقابله با نوع منکر را دریافت که در بین منکرهای موجود، مقابله و نهی از کدامیک اولویت دارد، و راهکار مقابله با هر منکر چگونه باید باشد، که هم اثربخش بوده، و هم عوارض مخرب نداشته باشد که مهم به دست نخواهد آمد مگر با بصیرت و درک عمیق و تحلیل درست از شرایط زمانی و مکانی، محیطی و اجتماعی.

بنابراین، ملاحظه و مشاهده می‌شود که لغزش و انحراف بسیاری از خواص در هدایت فکری و امر به معروف و نهی از منکر، نداشتن بصیرت و درک صحیح و به موقع از واقعیت‌هاست، که سبب می‌شود آنان به وسیله دشمنان بازی خورده، و در جامعه آن گونه که دشمن می‌خواهد ایفای نقش نمایند. و نه تنها نجات دهنده دیگران نیستند، بلکه خودشان هم از صراط مستقیم خارج شده و عامل گمراهی دیگران می‌شوند.

البته موقعیت‌شناسی و درک درست از خطرها، آفت‌ها و چگونگی مقابله با آن‌ها، نیازمند آن است، که انسان در صحنه، حضور فکری و عملی داشته و تنها از دریچه چشم و تحلیل دیگران - که بعضاً بی‌غرض هم نیستند- به واقعیات خارجی نگاه نکند تا بتواند بر توطئه شوم دشمنان فائق بیاید.

رهبر حکیم و اندیشمند دنیای اسلام در این زمینه می‌فرماید:

باید خطر را بشناسیم، باید نقاطی را که خطر از آن نقاط جامعه اسلامی را تهدید می‌کند درست بشناسیم، آن عبرت‌های صدر اسلام را برای مردم و برای خودمان باز کنیم. مهم‌ترین وظیفه‌ای که در صراط امر به معروف و نهی از منکر وجود دارد این است که نیروهای مؤمن و آمر به معروف و ناهی از منکر و آن‌هایی که در نظام اسلامی انگیزه دارند باید در صحنه باشند و همه جا حضور داشته باشند.^۱

۶. اصل ششم: اصل استمرار و تکرار

اسلام به ما آموخته، که مهم‌تر از حضور در صراط مستقیم، استقامت و استمرار در حرکت بر این صراط است. استقامت در موضوع امر به معروف و نهی از منکر، -یک امر تربیتی می‌باشد- آن است که آمر و ناهی تا جایی که کار خود استمرار بخشند که کارشان به نتیجه برسد. نباید انتظار داشت که با یکبار یا چند بار امر و نهی، مخاطبی، که عمری به گناه آلوده و به انحراف خو گرفته، متوجه انحرافش گردیده و توصیه دلسوزانه آمر و ناهی را پذیرفته و در مقابل فریضه الهی گردن نهد. بلکه باید آن قدر تکرار کرد و نسبت به امر به معروف و نهی از منکر استمرار ورزید تا در عاصی احساس درد ایجاد کند، مانند هشدارهای پزشکی که به تدریج در بیمار اثر گذاشته، ایجاد انگیزه می‌نماید تا به فکر درمان خود باشد.

استمرار و دوام امر به معروف و نهی از منکر، مخصوصاً اگر با مشارکت دیگران

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با علما و روحانیون، ۱۳۷۱/۵/۷.

و توسط افراد متعدد باشد، قطعاً کارسازتر خواهد بود و تلاش فراوان می‌طلبد تا با ظرافت و حساسیت خاصی آن را به یک فرهنگ عمومی تبدیل نمود.

امام خامنه‌ای می‌فرماید:

نهی از منکر کردن مثل این است که بگوید؛ آقا! چرا این کار را می‌کنی؟ این چه حرکت بدی است که انجام می‌دهی؟ یک نفر بگوید، دو نفر بگویند، ده نفر بگویند؛ بالاخره طرف مجبور می‌شود ترک کند، یعنی اگر بارها گفته شد روحاً مغلوب می‌گردد.^۱

۷. اصل هفتم: رعایت آداب سخن گفتن

در امر به معروف و نهی از منکر زبانی که بیش‌ترین کاربرد را برای عموم مردم دارد، لازم است آداب سخن گفتن و آنچه در ارتباط کلامی سفارش شده رعایت گردد، تا اثربخشی آن بیش‌تر باشد. همچنین در انتخاب کلمات و الفاظ باید دقت نمود که تأثیرگذار و بدون عوارض باشد. در چگونگی القا و ادای آن‌ها نیز باید به اصول خطابه و تبلیغ توجه نمود.

برخی از آداب سخن گفتن، که رعایت آن‌ها در تبلیغ و هدایت و امر و نهی دیگران ضروری است، و در منابع دینی ما به آن‌ها سفارش شده عبارتند از: سخن گفتن ساده و در عین حال مستدل و منطقی، استفاده از الفاظ و تعابیر نیکو و جذاب با بار ارزشی، تعابیری که عواطف و احساسات طرف را برانگیزد، مختصر و به میزان لزوم سخن گفتن (همین که مخاطب متوجه اشتباهش شود دیگر ادامه ندهد)، و پرهیز از الفاظ و تعابیر تند، تحقیرآمیز و نیش‌دار.

۸. اصل هشتم: فرصت‌سازی و تهیه مقدمات

امر به معروف و نهی از منکر نسبت به انحراف‌ها و گناہانی که در جامعه شیوع

۱. بیانات مقام معظم رهبری، در پرسش و پاسخ با مسئولان نشریات دانشجویی، ۱۳۷۷/۱۲/۴.

یافته، بدون فراهم کردن مقدمات و استفاده از تمام ظرفیت‌ها و فرصت‌ها امکان ندارد، و باید همه زمینه‌های تأثیرگذاری امر به معروف و نهی از منکر و پذیرش آن در مخاطب را فراهم آورد، مثلاً برای این که امر به معروف و نهی از منکر زبانی نافذ و اثربخش باشد ابتدا باید راه‌های نفوذ کلام و مقبولیت در مخاطب مانند اثبات موضع خیرخواهانه و طبیبانه را به وجود آورد تا مخاطب تصور نکند شما به دنبال عیب‌جویی و تحقیر او هستید.

در امر به معروف و نهی از منکر، یافتن راه‌های تأثیرگذاری و فراهم نمودن زمینه و مقدمات آن به لحاظ شرایط عاطفی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بر عهده آمرین به معروف و ناهین از منکر است. گاهی راهکارهایی مانند دادن یک هدیه، دیداری محبت‌آمیز و رفتن به عیادت خاطی و امثال آن می‌تواند در تأثیرگذاری بسیار مؤثر باشد.

گاهی باید با جایگزینی راه‌های مشروع، جلوی منکر را گرفت. حضرت لوط برای نهی اُمّت خویش از عمل زشتِ همجنس‌بازی، ازدواج با دختران خود را مطرح می‌کند. اسلام در عین تحریم ربا، و برای جلوگیری از این منکر در جامعه اسلامی، سفارش به معروف، بیع و مضاربه و امثال آن را مطرح می‌کند تا بانکداری در جامعه گرفتار بن بست نشود.

بنابراین، باید به‌گونه‌ای امر و نهی نمود که مخاطب احساس دخالت بی‌مورد در امور خود را نکرده و موضع امر و نهی‌کننده را دلسوزانه و در راستای کمک و تعالی خود بداند.

۹. اصل نهم: جلوگیری از سوءاستفاده دشمنان

نباید فراموش کرد که دشمنان از احیا و اقامه این دو فریضه الهی که ارزش‌ها و روحیه جهادی و انقلابی را تضمین می‌کند سخت احساس خطر می‌کنند، و هرچند نتوانند آن را از بین ببرند، تلاش می‌کنند با تحریف آن، روحیه مسئولیت

همگانی و ساکت نبودن در برابر مفساد و انحرافات را تفسیر غلط نموده، و آن را مخدوش نمودن کرامت انسانی و محدود کننده آزادی و تعرض به حقوق اجتماعی معرفی کنند. دشمنان در این راستا، بارها از اقدامات نسنجیده و غلط برخی نیروهای انقلابی، بیشترین سوء استفاده و بهره برداری را نموده‌اند.

نباید در امر به معروف و نهی از منکر، به گونه‌ای عمل کرد که اصل نظام آسیب دیده و موجب تضعیف نهادهای حکومتی شود، و دشمن این‌گونه القا کند که مردم و نخبگان از نظام فاصله گرفته‌اند. برای نهی از بعضی خطاهای مسئولان نباید آن را به همه مسئولین سرایت داد، و کلیت نظام را زیر سؤال برد و به دشمن فرصت سوء استفاده داد. امر به معروف و نهی از منکر، نباید انسجام و امید و نشاط را در مردم تضعیف و محیط محبت و دوستی و برادری را مخدوش سازد.

امام خامنه‌ای می‌فرماید:

مواظب باشید کسانی از این واجب الهی سوء استفاده نکنند. حساب صاف کردن‌ها، به خرده حساب‌های گذشته رسیدن، پرده دری، آبرو ریزی، تعرض به نوامیس و عرض و مال این و آن به بهانه این واجب الهی، این‌ها نباید باشد. مردم باید هوشیار باشند... خود مردم با تیز هوشی نباید بگذارند این واجب الهی و این فریضه بزرگ زمین بماند یا خدای ناکرده مورد سوء استفاده قرار گیرد.^۱

در امر به معروف و نهی از منکر نباید بزرگ نمایی کرد و وجود خطاهای موجود را مرادف و به معنای از بین رفتن اسلام و ناتوانی نظام معرفی کرد.

امام خامنه‌ای می‌فرماید:

کدام کشور است که هیچ مشکلی نداشته باشد؟ نباید مشکلات را بزرگ کرد، نباید در زمینه‌های گوناگون درشت نمایی کرد، البته تذکر، خوب است، امر به معروف، خوب است، نصیحت، خوب است

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار قشرهای مختلف، ۱۳۷۱/۷/۲۹.

اما با خیرخواهی، با روش عقلایی، بدون این که موجب تضعیف یک مجموعه خدمتگذار شود.^۱

۱۰. اصل دهم: اهتمام به علت‌ها و ریشه‌ها

در امر به معروف و نهی از منکر، این اصل نیز باید مورد اهتمام باشد که ریشه‌های انحراف و لغزش از بین برود، و عوامل معروف تقویت گردد؛ مثلاً اگر ایمان به خدا، ایمان به معاد و پاداش و مجازات اُخروی و اعتقاد به کرامت انسانی و حقوق اجتماعی تقویت گردد خود به خود فضای جامعه ارزشی می‌شود، چنان‌که نهی از وابستگی و دلبستگی به زخارف دنیوی و نهی از اعتماد به دشمنان و شیاطین، بهترین راهکار برای مقابله و جلوگیری از ناهنجاری‌های اجتماعی است و نمی‌گذارد منکر معروف و معروف منکر شود و ریشه‌های منکرات از بین می‌رود.

امام خامنه‌ای می‌فرماید:

امر به معروف و نهی از منکر در شکل کامل و جامع‌اش، عبارت است از این که جامعه اسلامی کمر به ریشه‌کن ساختن بدی‌ها ببندد، کمر به برقراری خوبی‌ها و نیکی‌ها و فضیلت‌ها ببندد، و امروز همه بدی‌های ما خلاصه می‌شود در باقیمانده‌های اسارت فکری و مادی ما در دست قدرت‌های بزرگ، باید همه ملت یکپارچه دست به دست هم داده یکصدا و یک‌گام حرکت کنند تا این وابستگی‌هایی را که هنوز ما به فرهنگ گذشته داریم بپریم و بگسلیم و کوشش کنیم که ندا و پیام انسانی خود را به همه جا بگسترانیم.^۲

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مسئولان نظان در عید سعید غدیر. ۱۳۷۷/۱/۲۷.

۲. بیانات در تاریخ ۱۳۵۹/۲/۵.

فصل چهارم: آمرین به معروف و ناهین از منکر

امر به معروف فقط این نیست که ما، برای اسقاط تکلیف، دو کلمه بگوییم، آن هم در مقابل منکراتی که معلوم نیست از مهم‌ترین منکرات باشند... چه وقت ممکن است آحاد یک ملت امر به معروف و نهی از منکر باشند؟ وقتی که همه، به معنای واقعی در متن مسائل کشور حضور داشته باشند، همه کار داشته باشند به کارهای جامعه، همه اهتمام داشته باشند، همه آگاه باشند، همه معروف شناس و منکر شناس باشند، این به معنای یک نظارت عمومی است، یک حضور عمومی است، یک همکاری عمومی است، یک معرفت بالادر همه است^۱.

آمرین و ناهین خاص و عام:

جایگاه ممتاز و نقش بی‌بدیل امر به معروف و نهی از منکر در هدایت جامعه اقتضا کرده است که اسلام متصدیان و مأموران امر به معروف و نهی از منکر را در دو بخش متمایز از هم اما در عین حال مرتبط و مکمل هم طراحی و سامان بدهد؛ یکی بخش اختصاصی و خاص، و دیگری عموم مؤمنین و تمام آحاد جامعه اسلامی. قرآن ابتدا بخش خاص و متصدیان سازماندهی شده برای امر به معروف و نهی از منکر را مطرح کرده، می‌فرماید:

۱. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار با علما و روحانیون، ۱۳۷۱/۵/۷

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (آل عمران: ۱۰۴)

و باید از میان شما جمعی دعوت به نیکی و امر به معروف و نهی از منکر کنند و رستگاران آنها هستند.^۱

سپس در چند آیه بعد امر به معروف و نهی از منکر را یک وظیفه عام و فراگیر برای همه مؤمنین معرفی کرده، می‌فرماید:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ (آل عمران: ۱۱۰)

شما بهترین امتی بودید که به سود انسان‌ها آفریده شده‌اید (چه آن که) امر به معروف و نهی از منکر می‌کنید و به خدا ایمان دارید.

از این رو، باید آمرین به معروف و ناهین از منکر را در دو بخش تعریف و معنا کنیم:

الف) بخش خاص: بخش‌ها و مجموعه‌های خاص که دارای سازماندهی خاص و مأموریت ویژه در امر به معروف و نهی از منکر هستند. اینان هر یک به تناسب خود دارای وظایف خاص و معینی می‌باشند؛ مانند

۱) تبیین احکام الهی و تفسیر صحیح از همه ابعاد دین از جمله، امر به معروف و نهی از منکر

۲) فرهنگ‌سازی و ترویج امر به معروف و نهی از منکر

۳) فراهم نمودن زمینه‌ها و مقدمات امر به معروف و نهی از منکر در جامعه

۴) حمایت از آمرین به معروف و ناهین از منکر

۵) تصدی امر به معروف و نهی از منکر یدی و همراه با اعمال قدرت.

۱. «امت» در اصل از ماده «ام» به معنای هر چیزی است که اشیای دیگری به آن ضمیمه گردد. به همین جهت امت به جماعتی که جنبه وحدتی در میان آنها باش، دگفته می‌شود، خواه وحدت از نظر زمان، یا از نظر مکان، و یا از نظر هدف و مرام باشد. بنابراین به اشخاص متفرق و پراکنده امت گفته نمی‌شود. ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، همان، ج ۳، ص ۳۴.

این بخش باید توسط نهادها و مجموعه‌های حکومتی یا اداری که در جامعه اسلامی وجود دارند انجام گیرد، نظیر نهاد روحانیت و علما که رسالت تبیین معارف و احکام دین را برعهده دارد، ستاد احیای امر به معروف و نهی از منکر، که مأموریت مدیریت و هدایت اقامه این دو فریضه را باید انجام دهد، مسئولان فرهنگی مانند سازمان تبلیغات، وزارت ارشاد اسلامی و کانون‌های فرهنگی که ترویج ارزش‌ها و معروف‌های دینی و بازدارندگی از منکرات و ضد ارزش‌ها را باید انجام دهند، رسانه‌های گفتاری و نوشتاری که باید تبیین‌کننده معارف دینی و خوبی‌ها و معروف‌ها و نیز بیانگر پیامدهای مخرب منکرات و زشتی‌ها باشند، نیروی انتظامی و قوه قضائیه که علاوه بر حمایت از آمرین و ناهین، مأموریت مرحله سوم امر به معروف و نهی از منکر را برعهده دارند، و باید با اقتدار با ناهنجارهای اجتماعی که امنیت فرهنگی جامعه را تهدید می‌کند برخورد نمایند.^۱

ب) بخش عام: امر به معروف و نهی از منکر قلبی و زبانی دو واجب بزرگ برعهده همه آحاد جامعه اسلامی و عموم مؤمنین است، که باید همواره مشوق و احیا کننده خوبی‌ها و معروف‌ها و بازدارنده از زشتی‌ها باشند، و هرگز وجود نهادها و سازمان‌های حکومتی رافع تکلیف عمومی نمی‌باشد.

مقام معظم رهبری با اشاره به این دو بخش می‌فرماید:

امر به معروف یک مرحله گفتن و یک مرحله عمل دارد؛ مرحله عمل یعنی اقدام با دست و زور، این مرحله امروز به عهده حکومت است، و باید با اجازه حکومت انجام بگیرد و لاغیر؛ اما گفتن با زبان بر همه واجب است، و همه باید آن را بدون ملاحظه انجام بدهند.^۲

۱. نهادهای سپاه و بسیج به اقتضای رسالت خویش مبنی بر حفظ انقلاب و دستاوردهای آن، هر وقت رهبری و نهادهای ذکر شده نیاز داشته باشند به عنوان معین و مکمل در این بخش مسئولیت یافته و باید وارد میدان عمل گردند...

۲. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مردم قم، ۱۳۶۸/۱۰/۱۹.

و نیز می‌فرماید:

همه جا، جای نهی از منکر است، یک دانشجو هم در محیط درس می‌تواند نهی از منکر کند، یک کارمند شریف در محیط کار می‌تواند نهی از منکر کند، یک کاسب مؤمن هم در محیط کار خود می‌تواند نهی از منکر کند، یک هنرمند هم با وسایل هنری می‌تواند نهی از منکر کند، روحانیون در محیط‌های مختلف یکی از مهم‌ترین عوامل نهی از منکر و امر به معروفند، نمی‌شود این واجب بزرگ الهی را در دایره‌های کوچک محدود کرد. کار هم، کار همه است، این طور نیست که مخصوص عده خاصی باشد، البته هرکس وظیفه‌ای دارد.^۱

ویژگی‌های آمرین به معروف و ناهین از منکر

همه آمران و ناهیان از منکر، برای این‌که این دو فریضه را به خوبی انجام دهند و اثربخشی لازم را داشته باشند، باید واجد ویژگی‌ها و توانمندی‌های علمی و عملی باشند، تا این مسئولیت همگانی را کارآمدتر، و در رسیدن به اهداف بلند و تعالی بخش خود تحکیم بخشند.

البته باید یادآور شویم که این ویژگی‌ها به عنوان مقدمات انجام واجب باید تحصیل شود، و کسی نمی‌تواند به بهانه این‌که برخی از این ویژگی‌ها را ندارد از زیر بار وظیفه و واجب الهی شانه خالی کند، بلکه بیان این ویژگی‌ها برای این است که با تحصیل و کسب آن‌ها بهتر و مؤثرتر انجام این دو فریضه همگانی را انجام داده و راهنمایی باشد برای ادای تکلیفی که نسبت به خدا و امت اسلامی و نظام ولایی متوجه تمام افراد و مؤمنین می‌باشد.

قبل از برشمردن ویژگی‌های آمرین و ناهین شایسته است به یکی از روایات

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با علما و روحانیون ۱۳۷۱/۵/۷.

این باب که از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده، و بسیاری از ویژگی‌های مورد نیاز آمر به معروف و ناهی از منکر را بیان کرده اشاره کنیم، که فرمود:

(۱) آمر به معروف نیاز دارد که به موارد حلال و حرام دانا باشد. (۲) خودش عامل باشد. (۳) خیر خواه و اهل رفق و مدارا باشد. (۴) با لطف و بیان نیکو دعوت کننده به خوبی‌ها باشد. (۵) مخاطب را بشناسد و به تفاوت خلقیات آگاه باشد. (۶) نسبت به نیرنگ‌های نفس و شیطان بصیرت داشته باشد. (۷) اهل صبر و تحمل باشد. (۸) شاکی از مخاطبان نباشد. (۹) از خودپسندی و تندخویی اجتناب کند. (۱۰) نیت او خالص و برای خدا باشد. (۱۱) از خدا استمداد طلبد. (۱۲) در مقابل مخالفت‌ها استقامت ورزد. (۱۳) اگر امر و نهی او را پذیرفتند قدرشناس و سپاسگزار باشد. (۱۴) برای توفیق خود در این کار شاکر خدا باشد. (۱۵) وظیفه خود را انجام دهد و نتیجه را به خدا واگذارد. (۱۶) نسبت به عیوب و نواقص خویش غفلت ننموده و آگاه باشد.^۱

۱. اخلاص و قصد قربت:

گرچه فقها فرموده‌اند؛ که امر به معروف و نهی از منکر از واجبات توصلی است که در آن قصد قربت شرط نشده، اما رسیدن به اجر و پاداش در این عمل، منوط به قصد قربت است.^۲ به علاوه اثربخشی امر و نهی وقتی است که با نیت پاک و

۱. صَاحِبُ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ يَحْتَاجُ إِلَى أَنْ يَكُونَ عَالِمًا بِالْحَلَالِ وَالْحَرَامِ، فَارِعَا مِنْ خَاصَّةِ نَفْسِهِ عَمَّا يَأْمُرُهُمْ بِهِ، وَيُنْهَاهُمْ عَنْهُ، نَاصِحًا لِلْخَلْقِ، رَحِيمًا زَفِيمًا بِهِمْ، دَاعِيًا لَهُمْ بِاللُّطْفِ وَ حُسْنِ الْبَيَانِ، عَارِفًا بِتَفَاوُتِ أَخْلَاقِهِمْ، لِيُنَزِّلَ كُلًّا مَنزِلَتَهُ، بَصِيرًا بِمَكْرِ النَّفْسِ، وَ مَكَايِدِ الشَّيْطَانِ، صَابِرًا عَلَى مَا يَلْحَقُهُ لَا يَكْفِيهِمْ بِهَا وَلَا يَشْكُرُ مِنْهُمْ، وَلَا يَسْتَعْمِلُ الْحَمِيَّةَ وَلَا يَغْتَاظُ لِنَفْسِهِ، مُجْرَدًا نِيَّةً لِلَّهِ مُسْتَعِينًا بِهِ وَ مُبْتَغِيًا لِرُوحِهِ، فَإِنْ خَالَفُوهُ وَ جَفَوْهُ صَبْرًا، وَإِنْ وَافَقُوهُ وَ قَبَلُوا مِنْهُ شُكْرًا، مُفَوِّضًا أَمْرَهُ إِلَى اللَّهِ نَاطِرًا إِلَى عَيْبِهِ (محمد باقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۹۷، ص ۸۳ و ۸۴).

۲. سیدروح‌الله موسوی خمینی، تحریرالوسیله، همان، ج ۱، ص ۴۱۹، م ۱۳.

برای جلب رضایت الهی باشد، و از دل برآید تا بر دل‌ها نشیند^۱، نه این‌که اغراض دیگری مانند خودنمایی، حب و بغض‌ها و سلیقه‌های شخصی، عقده‌گشایی و انتقام را در امر و نهی دخالت دهد.

جوهر و قیمت هر عملی به نیت آن است^۲، و وقتی قصد و نیت از امر به معروف و نهی از منکر، فقط جلب خشنودی و رضایت خدا باشد، هم این عمل قیمت می‌یابد، و هم در دل‌های دیگران اثر می‌گذارد. انسان با خدامحوری قیمت پیدا کرده و تعالی می‌یابد، و نتیجه هرچه شود برای او تفاوت ندارد، چرا که او امثال امر مولی نموده، و به سوی خدا تقرب جسته است.

از نشانه‌های اخلاص در امر به معروف و نهی از منکر آن است که نه پذیرش آن از سوی مخاطب موجب غرور آمر و ناهی می‌شود و نه وی از پذیرفتن آن مأیوس و سرخورده می‌گردد.

۲. آگاهی نسبت به احکام امر به معروف و نهی از منکر:

امر به معروف و ناهی از منکر باید نسبت به شرایط، مراتب، آداب و اصول، شیوه‌ها و احکام امر به معروف و نهی از منکر تسلط داشته باشد، تا در عمل گرفتار خطا نگشته و امر نهی او کارساز و نتیجه‌بخش باشد.

امر به معروف و نهی از منکر مانند واجبات دیگر دارای احکام و مسائلی است، که یاد گرفتن آن‌ها به عنوان مقدمه واجب بر مکلفین و مؤمنین واجب است.^۳ قبلاً

۱. سخن کز دل برون آید نشیند لاجرم بردل "شرف‌الدین مصلح بن عبدالله، سعدی شیرازی، کلیات

سعدی، نسخه تصحیح شده محمد علی فروغی، تهران، آگاه، ۱۳۷۳، ص ۵۷۳، غزل ۳۴۵

۲. قال رسول الله ﷺ: الاعمال بالنیات؛ محمد بن حسن حر عاملی، وسایل الشیعه، همان، ج ۱، ص ۳۴.

۳. یجب تعلم شرایط الامر بالمعروف والنهی عن المنکر و موارد الوجوب و عدمه و الجواز و عدمه حتی

لا یقع فی المنکر فی امره و نهیه؛ (سید روح‌الله موسوی خمینی، تحریر الوسیله، همان، ج ۱، ص ۴۲۸،

از مقام معظم رهبری نقل کردیم که می‌فرمایند: مسئله امر به معروف و نهی از منکر مثل مسئله نماز است، یاد گرفتنی است و باید بروید یاد بگیرید، مسئله دارد که کجا و چگونه باید امر به معروف و نهی از منکر کرد.^۱ و نیز می‌فرماید: بر هر مکلفی واجب است شرایط و مراتب امر به معروف و نهی از منکر و موارد و وجوب و عدم وجوب آن را یاد بگیرد تا مبادا در امر و نهی خود دچار عمل خلاف و منکر شود.^۲

۳. سعه صدر و بردباری

دعوت به خیر و مصلح بودن و امر و نهی دیگران ممکن است با واکنش‌های مختلفی مواجه شود، و آمر و ناهی برای این‌که از مسیر هدایتگری و اصلاح خارج نشود، نیازمند داشتن روحیه‌ای مقاوم و سینه‌ای گشاده است. او باید آمادگی هر نوع برخورد و عکس‌العملی را داشته باشد، و با مخالفت و احياناً تقابل و برخورد فرد خاطی صبوری و مقاومت خود را از دست ندهد و نگران نباشد که ممکن است ناسزایی بشنود و یا با او برخورد منفی شود.

حضرت موسی علیه السلام وقتی از طرف خداوند مأموریت یافت که حاکم مستبد و ستمگری مثل فرعون را امر به معروف و نهی از منکر نماید، و جلوی طغیان او را بگیرد^۳ اولین درخواستش از خدا این بود که برای انجام این دستور به من شرح صدر و سینه گشاه و قدرت تحمل بده! قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي (طه: ۲۵)

حضرت لقمان نیز پس از سفارش فرزندش به امر به معروف و نهی از منکر، او

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با فرماندهان بسیج سراسر کشور، ۱۳۷۱/۴/۲۲.

۲. ر.ک. سید علی حسینی خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، همان، س ۱۰۷۴.

۳. اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى (طه: آیه ۲۴)

را به صبر و مقاومت بر آنچه بر او وارد می‌شود توصیه می‌کند، یعنی امر به معروف بدون روحیه‌ای مقاوم و صبور امکان ندارد. امام علی علیه السلام می‌فرماید: این جمله آیه که می‌فرماید بر آنچه بر تو می‌رسد صبر کن، یعنی از ناراحتی‌ها و آزارها در راه امر به معروف و نهی از منکر صابر باش.^۲ بنابراین، امر به معروف و نهی از منکر، باید خود را برای سخت‌ترین شرایط آماده نماید تا در برخورد فرد خاطی با او از کوره در نرود و میدان عمل را ترک ننماید.

رهبر حکیم و فرزانه جهان اسلام امام خامنه‌ای می‌فرماید: من همین امر به معروف و نهی از منکر زبانی را - ولو به شکل خیلی راحت و آرام بدون هیچ خشونت و دعوی - واقعاً یکی از معجزات اسلام می‌دانم، مثلاً یک نفر کار خلافی می‌کند، می‌گویند آقا شما این کار را نباید می‌کردی، این مطلب را بگو و برو، می‌گوید و برمی‌گردد دو تا فحش به من می‌دهد، خیلی خوب، حالا دو تا فحش هم به شما بدهد؛ برای خاطر خدا تحمل کنید.^۳

۴. حسن خلق و برخورد کریمانه

علاوه بر محبت قلبی و خیرخواهی که از اصول و آداب امر به معروف و نهی از منکر، و از مبانی تشریح آن می‌باشد، در کیفیت عمل و مواجهه با فاعل منکر و معروف، نرم خویی و معاشرت نیکو، اظهار محبت، و برخورد مهربانانه و با عطف، بهترین زمینه‌ها و فرصت‌ها را برای تأثیرگذاری فراهم نموده، و امر و نهی با مقبولیت یافتن نزد مخاطب ابتدا دل و قلب او را تصرف می‌کند، و سپس رفتار او را اصلاح می‌نماید.

۱. يَا بَنِي آدِمِ الصَّلَاةَ وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ (لقمان: ۱۷).

۲. "وَأَصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ" من المشقة والاذى فى الامر بالمعروف والنهى عن المنكر؛ (فضل بن حسن

طبرسی مجمع البیان، همان، ج ۸، ص ۳۱۶).

۳. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مسئولان تشریحات دانشجویی، ۱۳۷۷/۱۲/۴.

حسن خلق و معاشرت نیکو، علاوه بر این که خودش یکی از فضائل بزرگ است که در روایات فراوان از آن ستایش شده،^۱ برای مصلحان و آمران به خوبی و بازدارندگان از زشتی، یک ضرورت و شرط اساسی و از عوامل موفقیت می باشد، که هم در کیفیت هدایت و امر و نهی اثر می گذارد، و آن را در اعماق جان و فطرت مخاطب قرار می دهد، و هم بعد از عمل موجب می شود با برخورد کریمانه و عفو و عطوفت، مانع تجری و جسارت و پرده دری فرد خاطی شود.

آمر به معروف و ناهی از منکر، مانند پدر مهربانی است که با عمل زشت فرزند خود مخالفت می کند، اما در همان حال فرزندش را نیز بسیار دوست می دارد و در فکر نجات اوست. نگاه آمر به معروف و ناهی از منکر به خطاکار، نگاه یک انسان به دشمن و شیطان نیست، بلکه، همانند نگاه یک منجی به غریق، نگاه پدر و مادر به فرزند، و نگاه پزشک به بیمار است، و هرچه با نرم خویی، تواضع و مهرورزی بیش تری انجام گیرد امکان نجات و هدایت او بیش تر می باشد.

امام خامنه ای می فرماید: در خصوص امر به معروف و نهی از منکر، حدیثی دیدم که از جمله چیزهایی که برای آمر به معروف و ناهی از منکر ذکر می کند «رفیق فیما یأمر و رفیق فیما ینهی» بود، آن جایی که جای رفیق است که غالب جاها هم از این قبیل است انسان باید با رفیق عمل کند برای این که بتواند با محبت آن حقایق را در دل ها و ذهن ها جا بدهد و جایگزین کند.^۲

۵. شجاعت و قاطعی

آمر به معروف و ناهی از منکر در عین حسن خلق و برخورد کریمانه، در جایی که

۱. تعابیری مانند خیر دنیا و آخرت، نصف دین، نیکوترین و بهترین و نخستین چیزی که در قیامت در ترازوی اعمال قرار می گیرد، سرآمد همه خوبی ها، کمال ایمان و حقیقت آن؛ ر.ک. محمد باقر مجلسی، بحارالانوار، همان، ج ۶۸، ص ۳۷۲ تا ۳۹۶.

۲. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با روحانیون و علما و مبلغان در آستانه ماه محرم الحرام، ۱۳۷۸/۱/۲۳.

پای ارزش‌های دینی و انقلابی، اصول و مبانی، باورها و مصالح جامعه اسلامی در میان باشد با قاطعیت و صلابت و عزت نفس ایستادگی کرده، و جوسازی‌ها، شماتت‌ها و تطمیع و تهدیدها نمی‌تواند در عزم راسخ و روحیه انقلابی و جهادی او کوچک‌ترین خدشه‌ای وارد سازد، زیرا وقتی راه حق را شناخته و امر به معروف و نهی از منکر را تکلیف شرعی و عامل تقرب به خدا یافته، دلیلی ندارد که کوتاه بیاید و فضا سازی‌ها او را متوقف سازد.^۱

آمر و ناهی در برابر توقعات خودی‌ها، در برابر خجالت‌ها و رودربایستی کردن‌ها، در مورد ترس از دست دادن موقعیت‌ها، در برابر روابط خانوادگی و فشار خویشاوندان و در برابر جناح‌بندی‌های سیاسی و گروهی بسیار شجاعت دارد. نمونه بارز و تاریخی این شجاعت، ایستادگی امام علی علیه السلام در برابر توقعات برادر نیازمندش عقیل بود.

آمر به معروف و ناهی از منکر توهین به شخص خودش را تحمل می‌کند، اما توهین به مقدسات و ارزش‌ها و اصول را هرگز بی‌پاسخ نمی‌گذارد، و با عزت نفس و قاطعیت و صلابت و با توجه به شرایط محیطی، از مواضع دینی و انقلابی و نظام دفاع می‌کند، و از این رو موضع آمر به معروف و ناهی از منکر، موضع خواهش و درخواست ساده نیست، بلکه او دارای موضع آمرانه می‌باشد.

امام خامنه‌ای می‌فرماید:

طرف امر به معروف و نهی از منکر فقط طبقه عامه مردم نیستند، حتی اگر در سطوح بالا هم هستند، شما باید به او امر کنید، نه این‌که از او خواهش کنید، باید بگویید: آقا نکن، این کار یا این حرف درست نیست، امر و نهی باحالت استعلا باشد، البته این استعلا معنایش این نیست که آمران حتماً باید بالاتر از مأموران و

۱. الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

(آل عمران: ۱۷۳)

ناهیان بالاتر از منهیان باشند، نه، روح و مدل امر به معروف، مدل امر و نهی است، مدل خواهش و تقاضا و تضرع نیست، نمی‌شود گفت، که خواهش می‌کنم شما این اشتباه را نکنید، نه باید گفت آقا این اشتباه را نکن، چرا اشتباه می‌کنی؟ طرف هرکسی هست بنده که طلبه حقیری هستم از بنده مهم‌تر هم باشد، او هم مخاطب امر به معروف و نهی از منکر قرار می‌گیرد.^۱

۶. بصیرت

از مهم‌ترین الزامات مصلحان و هادیان و از جمله آمرین به معروف و ناهین از منکر، داشتن درک عمیق، صحیح و به هنگام در عرصه‌های مختلف مانند؛ انتخاب هدف و راه، استفاده از ابزار و راهبرد و روش، شناخت خطر و تهدید دشمنان، اقتضائات زمانی و مکانی، و شناخت تکلیف و وظیفه و اولیت‌ها می‌باشد.^۲ قرآن اساس دعوت پیامبر اکرم ﷺ و پیروان او را بصیرت معرفی کرده، می‌فرماید:

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ
وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (یوسف: ۱۰۸)

بگو راه من این است و من و پیروانم با بصیرت کامل به سوی خدا دعوت می‌کنیم.

برخی از افراد عالم بوده و مفاهیم ذهنی و نظری را به خوبی می‌دانند، اما چون بصیرت نداشته، و نسبت به واقعیات خارجی و در صحنه عمل قدرت تشخیص

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مسئولان نظام، ۱۳۷۹/۴/۱۹.

۲. امام خامنه‌ای در بیان متعلقات و عرصه‌های بصیرت می‌فرماید: ... بصیرت در هدف، بصیرت در وسیله، بصیرت در شناخت دشمن، بصیرت در شناخت موانع، بصیرت در شناخت راه‌های جلوگیری از این موانع و برداشتن این موانع، این بصیرت‌ها لازم است، وقتی بصیرت بود آن وقت شما می‌دانید با کی طرفید، ابزار لازم را با خودتان برمی‌دارید. (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مردم چالوس و نوشهر ۱۳۸۸/۷/۱۵).

و انتخاب را ندارند، به جای آن که دعوت کننده به حق و معروف باشند، عامل گمراهی دیگران گشته و به عنوان پیاده نظام شیاطین و دشمنان عمل می کنند. امام خامنه ای می فرماید:

اگر بصیرت نداشته باشید، دوست را نشناسید، دشمن را نشناسید، یک وقت می بینید آتش توپخانه تبلیغات شما و گفت و شنود شما و عمل شما به طرف قسمتی است که آن جا دوستان مجتمع اند، نه دشمنان.^۱

بصیرت و تسلط بر واقعیات، موجب می شود آمر به معروف و ناهی از منکر در تشخیص معروف از منکر و چگونگی احیا و دعوت به معروف و بازدارندگی از منکر، با ایمانی راسخ و بدون تردید و شبهه و با هوشیاری و صلابت به موقع بهترین تصمیم و راهکار را برگزیده و گرفتار جهل مرکب و مشغول شدن به فرعیات و بازماندن از اصول و قضاوت عجولانه و احساسی و نیز دچار بی برنامه گی و تحیر نگردد، و در شرایط و موقعیت های مختلف بتواند وظیفه امر به معروف و نهی از منکر خود را به خوبی و بدون عوارض مخرب انجام دهد.

۷. تقوای فردی و اجتماعی

از دیگر الزامات و ویژگی های آمر به معروف و ناهی از منکر مقید بودن به رعایت ضوابط شرعی و دستورات اخلاقی و فقهی در همه ابعاد و عرصه های زندگی فردی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و کاری و سازمانی می باشد تا اولاً مقبولیت و موقعیت اجتماعی برای آمریت و دعوت دیگران را داشته باشد، و ثانیاً امر و نهی و دعوت او در قلوب و فطرت پاک انسان ها اثر بگذارد، و عمل او را به استهزا و سخره نگیرند، " که تو گر طیب بودی خودت را درمان و مداوا می نمودی. امام

۱. بیانات مقام معظم رهبری، در دومین سالگرد رحلت حضرت امام خمینی (ره)، ۱۳۷۰/۳/۱۴.

علی علیه السلام می فرماید: «من نفس خود را بالاتر از این می دانم که مردم را از چیزی نهی کنم که خودم از آن اجتناب نکرده باشم، یا آنان را به چیزی امر کنم که خودم قبل از آن‌ها به آن عمل نکرده باشم و یا به کاری از آنان راضی نمی شوم که خداوند از آن رضایت نداشته باشد.»^۱

تقوا ملکه نفسانی است که نفس اماره انسان را کنترل می کند، و او را در میدان جهاد اکبر و مبارزه با طغیانگری نفس به پیروزی می رساند. هرگونه دعوت و توصیه و یا امر و نهی بدون تقوا و خودسازی نه تنها اثربخشی لازم را ندارد بلکه نشانه بی خردی و به استهزا گرفتن ارزش‌ها و فضائل است.

امام علی علیه السلام می فرماید:

«أَحْمَقُ النَّاسِ مَنْ أَنْكَرَ عَلَى غَيْرِهِ رَذِيلَةً وَ هُوَ مُقِيمٌ عَلَيْهَا»^۲

نادان‌ترین و سبک‌عقل‌ترین مردم کسی است که دیگران را از وصف ناپسندی بازمی دارد در حالی که خود واجد آن می باشد.

مقام معظم رهبری خودسازی و عدم دلبستگی را شرط دفاع از فضیلت‌ها و مقابله با تهاجم فرهنگی و اشاعه فساد و فحشا دانسته، می فرماید:

دشمن از راه اشاعه فرهنگ غلط، فرهنگ فساد و فحشا سعی می کند جوان‌های ما را از ما بگیرد. کاری که دشمن از لحاظ فرهنگی می کند یک تهاجم فرهنگی بلکه باید گفت یک "شبیخون فرهنگی" یک "غارت فرهنگی" و یک "قتل عام فرهنگی" است. امروز دشمن این کار را با ما می کند، چه کسی می تواند از این فضیلت‌ها دفاع کند؟ آن جوان مؤمنی که دل به دنیا نبسته، دل به منافع شخصی

۱. إني لأرْفَعُ نَفْسِي أَنْ أَنْهِيَ النَّاسَ عَمَّا لَسْتُ أَنْتَهِي عَنْهُ أَوْ أَمُرُهُمْ بِمَا لَا اسْتِيقُومُ إِلَيْهِ بِعَمَلِي أَوْ أَرْضَى مِنْهُمْ بِمَا لَا يَرْضَى رَبِّي؛ عبدالواحدین محمدتمیمی آمدی، تصنیف غررالحکم و درر الکلم، محقق: مصطفی درایتی، قم، مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۳۶۶، ص ۱۱۹، حدیث ۲۰۷۷.

۲. جمال الدین محمد خوانساری، شرح غررالحکم و درر الکلم، همان، ج ۲، ص ۴۷۴.

ن بسته و می تواند بایستد و از فضیلت‌ها دفاع کند، کسی که خودش آلوده و گرفتار است که نمی تواند از فضیلت‌ها دفاع کند. این جوان با اخلاص می تواند دفاع کند، این جوان از انقلاب از اسلام از فضایل و ارزش‌های اسلامی می تواند دفاع کند.^۱

و با توصیه به فرزندان پاسدار خود به سرمشق گرفتن از الگوی بزرگ آمرین به معروف و ناهین از منکر حضرت اب‌عبدالله الحسین علیه السلام می فرماید: ببینید یک انسان، [امام حسین علیه السلام] هم در تلاش نفسانی و شخصی - تهذیب نفس - آن حرکت عظیم را می کند؛ هم در صحنه و عرصه فرهنگی، که مبارزه با تحریف، اشاعه احکام الهی و تربیت شاگرد و انسان‌های بزرگ است، و هم در عرصه سیاسی که امر به معروف و نهی از منکر است. بعد هم مجاهدت عظیم ایشان، که مربوط به عرصه سیاسی است، این انسان، در سه عرصه مشغول خودسازی و پیشرفت است، عزیزان من، این انسان الگوست... لحظه‌ای نباید متوقف شد.^۲

۸. روحیه جهادی و انقلابی

سنگر نشینی در دفاع از اسلام و انقلاب و ترویج ارزش‌ها و معروف‌ها و بازدارندگی از زشتی‌ها و منکرات به‌ویژه در عصر و دورانی که دشمنان، باورها، اصول و ارزش‌های دینی را مورد تهاجم گسترده قرار داده‌اند، و می‌خواهند با ترویج لاابالی‌گری و فساد و انفعال، جبهه انقلاب اسلامی را تضعیف و تهدید کنند، جز با روحیه جهادی و گذشتن از جان و مال امکان ندارد، و امر به معروف و ناهی از منکر با چنین روحیه و موضعی باید به دنبال حاکمیت بخشیدن معارف و تعالیم و ارزش‌های اسلامی و انقلابی و نجات جوانان از خطر نفوذ فکری و فرهنگی باشد.

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با فرماندهان بسیج سراسر کشور در سالروز شهادت امام سجاد علیه السلام، ۱۳۷۱/۴/۲۲.

۲. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با پاسداران انقلاب اسلامی به مناسبت روز پاسدار، ۱۳۷۵/۹/۲۴.

وی باید در این راه، آمادگی داشته باشد، و از همه سرمایه‌های خود بگذرد و دشمن مکار و جبهه استکبار را در استحاله فکری و عملی ناکام نماید.

روحیه جهادی و انقلابی به معنای برخورد اساسی و هیجانی و زودگذر نیست، بلکه، بدین معناست که انسان نسبت به مبانی و ارزش‌های اسلامی و عناصر ماندگاری انقلاب اسلامی و فضائل آن، ایستادگی و مقاومت نموده و با تعابیری مانند تندرو، افراطی‌گری و امثال آن از میدان مبارزه خارج نگردد، ملامت و سرزنش منفعلان و فریب خوردگان دشمن، در او اثر نکرده و در جهاد و امر به معروف و نهی از منکر ترسی به خود راه ندهد، و بداند که عزت و پیروزی از آن اوست. قرآن کریم در این باره می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ
وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ وَ لَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ
عَلِيمٌ (مائده: ۵۴)

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! هرکس از شما از آیین خود بازگردد (به خدا زیانی نمی‌رساند) خداوند گروهی را می‌آورد که آن‌ها را دوست دارد و آنان (نیز) او را دوست دارند، در برابر مؤمنان متواضع و در برابر کافران سرسخت و نیرومندند، در راه خدا جهاد می‌کنند و از سرزنش هیچ ملامتگری هراسی ندارند. این فضل خداست که آن را به هرکس بخواهد (و شایسته ببیند) می‌دهد و فضل و احسان خداوند وسیع، و او به همه چیز داناست.

هشدارها و تأکیدات مقام معظم رهبری به ویژه در یک سال گذشته در دیدار با اқشار مختلف^۱ به ویژه علما، روحانیون، مسئولان و پاسداران نسبت به حفظ

۱. مانند سخنان معظم له با خیرگان رهبری در اسفند ۹۴ و همین‌طور سخنرانی ایشان در تاریخ ۹۴/۱۲/۲۵ در جمع مجمع نمایندگان طلاب حوزه علمیه، سخنرانی در جمع حوزه‌های علمیه تهران، سخنرانی در

و تقویت روحیه انقلابی و جهادی و بیان شاخص‌های آن، تکلیف ما را در این باره سنگین‌تر کرده و بر همه سنگر نشینان انقلاب و مدافعان فرهنگ اسلام ناب است، که در این مورد هم به تقویت خود پرداخته و هم آن را در جامعه و میان جوانان گسترش دهند، و اجازه ندهند عوامل و ابزارهای جبهه استکبار این عامل ماندگاری انقلاب و اسلام را از آنان سلب نمایند.

۹. ولایت محوری:

از برجسته‌ترین ویژگی‌های امر به معروف و نهی از منکر که موفقیت و حرکت صحیح او را تضمین می‌کند، ملازمت و وابستگی فکری و عملی^۱ به ولایت در همه سلسله مراتب آن است، که حقیقت و باطن همه معروف‌ها و تجلی‌بخش ولایت الله بر زمین است.^۲ این شاخص بهترین و مطمئن‌ترین عامل برای

روز یکم فروردین در حرم مقدس رضوی، سخنرانی سوم خرداد در دانشگاه امام حسین علیه السلام و از جمله سخنرانی ۱۴ خرداد در مرقد امام، که شاخص‌های انقلابی بودن را در پنج محور بیان فرمودند: (۱) پایبندی به مبانی و ارزش‌های اسلامی (۲) هدف‌گیری آرمان‌های انقلاب و همت بلند برای رسیدن به آن‌ها (۳) پایبندی به استقلال همه‌جانبه (۴) حساسیت در برابر دشمن و عدم تبعیت از او (جهاد کبیر) (۵) تقوای دینی و سیاسی.

۱. مقام معظم رهبری در بیانات قبل از پیروزی انقلاب (سال ۱۳۵۳) ضمن این‌که ولایت را بزرگ‌ترین نعمت خدا معرفی می‌کند در تبیین ولایت‌محوری فردی می‌فرماید: ولایت در یک انسان به معنای وابستگی فکری و عملی هر چه پیش‌تر و روزافزون‌تر با ولی است، ولی را پیدا کن، ولی خدا را بشناس آن کسی که... ولی حقیقی جامعه اسلامی است او را مشخص کن بعد از آن‌که مشخص کردی شخصاً از لحاظ فکر، از لحاظ عمل، از لحاظ روحیات، از لحاظ رسم و روش خودت را به او متصل کن، به دنبالش حرکت بکن به طوری که تلاش تو تلاش او، جهاد تو جهاد او، دوستی تو دوستی او، دشمنی تو دشمنی او و جبهه بندی‌های تو جبهه بندی او باشد؛ کتاب ولایت حضرت آیت الله خامنه‌ای، ص ۵۶، گفتار سوم.

۲. قال الصادق علیه السلام: نَحْنُ الصَّلَاةُ فِي كِتَابِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ وَ نَحْنُ الزَّكَاةُ وَ نَحْنُ الصِّيَامُ وَ نَحْنُ الْحَجُّ وَ نَحْنُ الشَّهْرُ الْحَرَامُ وَ نَحْنُ الْبَلَدُ الْحَرَامُ وَ نَحْنُ كَعْبَةُ اللَّهِ وَ نَحْنُ قِبْلَةُ اللَّهِ وَ نَحْنُ وَجْهَ اللَّهِ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: "فَإِنَّمَا تَوَلَّوْا قَعَمَ وَجْهَ اللَّهِ وَ نَحْنُ الْآيَاتُ وَ نَحْنُ الْبَيِّنَاتُ؛ (محمد باقر مجلسی، بحارالانوار، همان، ج ۲۴، ص ۳۰۳).

تشخیص معروف‌ها و منکرهای فردی اجتماعی، سیاسی، اقتصادی در شرایط و موقعیت‌های مختلف می‌باشد.

آمر به معروف و ناهی از منکر باید تلاش کند تا در هدایت و امر و نهی دیگران بر محور ولایت و جهت‌گیری‌های او حرکت کند، به چیزی امر کند که ولی امر و رهبرش امر کرده و معروف می‌داند، و از چیزی نهی کند که او منکر و ناپسند می‌داند و از تقدم بر ولایت اجتناب نموده که این، افراط بوده و موجب خروج از صراط مستقیم و حقیقت‌دینداری است، چنان‌که نباید از ولایت و راهبری او جا بماند که موجب هلاکت و گمراهی انسان است.

الْمُتَّقِدُمْ لَهُمْ مَارِقٌ وَ الْمُتَأَخَّرُ عَنْهُمْ زَاهِقٌ وَاللَّازِمُ لَهُمْ لَاحِقٌ.^۱ هرکس بر آن‌ها (اهل بیت علیهم‌السلام) پیش افتد از دین خارج و هرکس از آن‌ها عقب ماند نابود گشته و هرکس ملازم و همراه آن‌ها باشد به حق می‌رسد.

آنان که بدون ولایت و براساس فهم و درک خود خواسته‌اند تا داعی الی الحق و آمر به معروف و ناهی از منکر باشند، ابزار دست دشمنان گشته و بزرگ‌ترین ضربه‌ها را به اسلام و جامعه دینی وارد کرده‌اند؛ مانند کسانی که در جنگ صفین مقابل امام علی علیه‌السلام ایستاده و معاویه و سپاه شکست خورده اش را از مهلکه نجات دادند و به خیال خود با تحمیل رأی خویش بر امام، خواستند امر به معروف و نهی از منکر کنند و از قرآن دفاع نمایند، و نظیر برخی اصلاح طلبان سکولار که در عصر ما با توهم این‌که رشد و توسعه کشور در سازش با ابر قدرت‌هاست بدون توجه به هدایت‌ها و هشدارهای رهبری بهترین نیروی پیاده نظام جبهه استکبار شدند.

ولایت محوری، یگانه راه خدامحوری و دستیابی به حقیقت دین، ناکامی

۱. شیخ عباس قمی، مفاتیح الجنان، همان، صلوات شعبانیه؛ محمد بن حسن طوسی، مصباح المتبهجد و سلاح المتعبد، بیروت، مؤسسه فقه شیعه، (۱۴۱۱ ق، ج ۱، ص ۵۴)

دشمنان و راه برون رفت از بحران‌ها، فتنه‌ها و شبهات، مصونیت از انحراف و خطر نفوذ فکری و عملی و عامل حیات و پویایی و اثربخشی جامعه اسلامی می‌باشد که توانمندی‌ها را به فعلیت رسانده و حیات طیبه را در امت نهادینه می‌کند؛ و هرچه تبعیت فکری و عملی آمر و ناهی نسبت به ولایت بیش‌تر باشد میزان موفقیت و تأثیرگذاریش افزون‌تر خواهد بود.^۲

امروز هم وجود رهبر و ولی امری فرزانه، بصیر، هوشیار، شجاع، دارای جامعیت شگفت‌آور، انقلابی و محیط و مسلط به اوضاع جهانی و داخلی و خلاق در ارائه راهبرد و هدایت امت، بزرگ‌ترین نعمت خداوند متعال می‌باشد که شکر و قدردانی عملی از این نعمت عظمای الهی در تبعیت کامل و ملازمت با او در همه ابعاد و صحنه‌های زندگی و از جمله امر به معروف و نهی از منکر است که احیای آن را مدیون هدایت و تدابیر و هشدارهای ایشان هستیم.

شایسته است این ویژگی را با تعریفی که معظم له قبل از این که به نیابت امام معصوم برسد، و حتی قبل از شکل‌گیری نظام اسلامی، از معنا و مفهوم ولایت محوری در جامعه بیان کرده‌اند پایان بخشیم:

ولایت یک جامعه به این است که ولی در آن جامعه اولاً مشخص باشد، ثانیاً منشأ و الهام بخش همه نیروها، نشاطها و فعالیت‌های آن جامعه باشد، قطبی باشد که همه جوی‌ها و سرچشمه‌ها از او سرایز می‌شود، مرکزی باشد که همه فرمان‌ها را او می‌دهد و همه قانون را او اجرا می‌کند. نقطه‌ای باشد که همه رشته‌ها و نخ‌ها به آن جا برگردد، همه به او نگاه کنند، همه دنبال او بروند، موتور زندگی

۱. امام محمد باقر علیه السلام در تفسیر آیه "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ" (انفال: ۲۴) می‌فرماید: "نزلت فی ولایة علی بن ابی طالب؛ سیدهاشم بحرانی، البرهان فی تفسیر القرآن، تهران بنیاد بعثت، ۱۴۱۶ ق، ج ۲، ص ۶۶۴.

۲. ر.ک. عبدالله حاجی صادقی، ولایت محوری؛ چیستی، چرایی و چگونگی.

را او روشن بکند، راننده و پیش‌قراول کاروان زندگی او باشد... اگر چنین نعمتی بر سر شما هست خدا را شکر کنید که بزرگ‌تر از نعمت ولایت نعمتی نیست.^۱

۱۰. استمداد از خدا و توکل بر او

آمر به معروف و ناهی از منکر باید همه ویژگی‌ها و الزمات را کسب کند، اما فراموش نکند که جلب توفیق خدا و تکیه بر او بیش‌ترین نقش را در موفقیت و اثرگذاری امر و نهی او دارد و بدون استمداد از خدا و توفیق الهی هیچ کاری و تلاشی به نتیجه نمی‌رسد، که به فرموده امام علی علیه السلام «لَا يَنْفَعُ اجْتِهَادَ بَغَيْرِ تَوْفِيقٍ»^۲؛ هیچ تلاش و کوششی بدون توفیق (از سوی خدا) سود و نتیجه‌ای ندارد.

این جهت‌گیری، شعار و باور همه انبیا و مصلحان است که در جهت اصلاح دیگران و دعوت به خیر و نیکی جز بر خدا اعتماد و توکل ندارند. قرآن کریم سخن شعیب پیامبر را نقل می‌کند که به قومش گفت:

وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَمْلِكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَاكُمْ عَنْهُ إِنَّ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ
وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ (هود / ۸۸)

من هرگز نمی‌خواهم چیزی که شما را از آن باز می‌دارم خودم مرتکب شوم من جز اصلاح تا آن‌جا که توانایی دارم نمی‌خواهم و توفیق من (در این کار) جز به (یاری) خدا نیست. تنها بر او توکل کردم و به سوی او باز می‌گردم.

آمر به معروف و ناهی از منکر در انجام تکلیف بزرگ هدایت دیگران و احیای

۱. سید علی حسینی خامنه‌ای، ولایت، تهران، دفتر مرکزی حزب جمهوری اسلامی، ۱۳۶۰، گفتار سوم، ص ۵۷ و ۵۸؛ مطالعه این کتاب موجز که مشتمل بر شش سخنرانی درباره ولایت در سال ۱۳۵۳ می‌باشد بسیار مفید و مؤثر است.

۲. عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، غررالحکم ودررالکلم، همان، ج ۶، ص ۷۷۸.

ارزش‌ها و مقابله با پلیدی‌ها و منکرات، باید از خداوند استمداد جوید و مانند مؤمن آل فرعون ضمن دعوت به راه صواب و رشد و نهی از منکر، نتیجه کار خود را به خدا واگذارید، که اگر چنین شد خداوند او را از توطئه‌های شوم و خطرناک و گمراه کننده دشمنان محافظت می‌کند. آری نتیجه «أَفْوُضْ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ» آن است که «فَوْقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتِ مَا مَكْرُوا» (غافر: ۴۴ - ۴۵) استمداد قبل از هر عمل و توکل در حین انجام عمل، به انسان اطمینان خاطر، صلابت و استقامت در برابر مشکلات و مخالفت‌ها را عنایت می‌کند و از همه مهم‌تر هدایت و نصرت خدا را در پی دارد. با جلب عنایت و نصرت خدا کارها پربرکت و اثربخش گشته و در مقابل، بدون توکل بر خداوند کارهای انسان ارزشمند و مفید واقع نمی‌شود.

قُلْ مَا يَعْجَبُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا (فرقان / ۷۷)

بگو پروردگارم برای شما ارزشی قائل نیست اگر دعای شما نباشد.

دو نکته:

۱. آنچه ذکر شد برجسته‌ترین ویژگی‌ها و الزامات لازم برای آمر به معروف و ناهی از منکر بود، و موارد دیگری هم وجود دارد که برخی از آن‌ها به همین موارد ده‌گانه برمی‌گردد، و به برخی هم در بخش‌های دیگر مثل آداب و شیوه‌ها اشاره شد؛ مانند موضوع شناسی، مخاطب شناسی، موقعیت شناسی، آشنایی با علمی مثل روان شناسی، جامعه شناسی، جرم شناسی، فنون شناسی و تاریخ، و نیز پرهیز از خود برتری بینی و عجب و کبر، سستی و مدهانه و ظاهر سازی نکردن، عزم راسخ، آراستگی ظاهری، انتظار قدرشناسی نداشتن و ...

۲. هدف از بیان این ویژگی‌ها آن است که مؤمنان وظیفه شناس به دنبال تحصیل این ویژگی‌ها باشند تا امر و نهی آنان مؤثر باشد. آنان باید کسب و

تحصیل این ویژگی‌ها را به عنوان مقدمه واجب برای خود لازم و واجب بدانند، نه این‌که به بهانه این‌که من این خصوصیات و یا شرایط را ندارم از انجام وظیفه و وجوب قطعی خدا، شانه خالی کند، چرا که وجوب امر به معروف و نهی از منکر متوقف بر این‌ها نیست، و در هر حال مکلف موظف است وظیفه امر به معروف و نهی از منکر را انجام دهد اما برای این‌که این وظیفه به نحو کامل‌تر و اثربخش‌تر باشد باید الزامات و ویژگی‌های لازم را هم کسب نماید.

فصل پنجم: شیوه‌ها و روش‌های امر به معروف و نهی از منکر

بعضی از جوانان به ما نامه می‌نویسند که اجازه بدهید ما با این تظاهرات منکراتی، مقابله و مبارزه کنیم. خیلی خوب، مقابله بکنید؛ اما چطور؟ بریزید، طرف را تکه پاره کنید؟! نه، این نیست. حرف بزنید، بگویید؛ یک کلمه بیشتر هم نمی‌خواهد، لازم نیست یک سخنرانی بکنید، کسی که می‌بینید خلافی را مرتکب می‌شود دروغ، غیبت، تهمت، کینه‌ورزی نسبت به برادر مؤمن، بی‌اعتنایی محرمات دین، بی‌اعتنایی به مقدسات، اهانت به پذیرفته‌های ایمانی مردم، پوشش نامناسب، حرکت زشت، یک کلمه آسان بیشتر نمی‌خواهد؛ بگویید این کار شما خلاف است، نکنید؛ لازم هم نیست که با خشم همراه باشد، شما بگویید، دیگران هم بگویند، گناه در جامعه خواهد خشکید^۱.

در بحث چگونگی امر به معروف و نهی از منکر همه مباحث قبل [احکام، شرایط، مراتب، آداب و ویژگی‌ها و توانمندی‌های آمر و ناهی] دارای اهمیت فراوان می‌باشد، اما شاید بتوان گفت که مهم‌ترین و کاربردی‌ترین مباحث، بحث از روش‌ها و شیوه‌های آمر و نهی است که حساسیت و ظرافت خاصی دارد و بدون

۱. بیانات مقام معظم رهبری، سخنرانی در دیدار با گروه کثیری از دانشجویان و دانش‌آموزان، به مناسبت

بهره‌گیری از شیوه‌های صحیح و متناسب با موقعیت‌ها و شرایط زمانی و مکانی، نه تنها امر و نهی را در تأمین اهداف و آثار آن موفق نمی‌دارد بلکه، چه بسا با واکنش منفی مواجه ساخته و منکرها یا ترک معروف‌های دیگری را به دنبال می‌آورد.

قبل از پرداختن به شیوه‌ها توجه به چند مطلب ضروری است:

اول: ملاک و شاخص صحیح بودن شیوه‌ها

گرچه انتخاب شیوه و مدل خاصی برای امر به معروف و نهی از منکر تا حدود زیادی به توانمندی عقلانی، ذوق و سلیقه و بصیرت آمر به معروف و ناهی از منکر و عوامل محیطی و موقعیت مخاطب بستگی دارد، اما در عین حال برای تشخیص شیوه‌های صحیح از غیر صحیح نیازمند شاخص‌ها و معیارهایی است که آمر و ناهی باید آن‌ها را رعایت کنند، و در انتخاب روش امر به معروف و نهی از منکر و انطباق بر مصادیق لازم است این شاخص‌ها مورد توجه قرار گیرند که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

۱. شیوه‌ها و روش‌هایی که در قرآن آمده است؛ خداوند منان اولین آمر به معروف و ناهی از منکر است، و قرآن به عنوان کتاب هدایت و دعوت‌کننده به معروف‌ها و بازدارنده از منکرات، شیوه‌ها و روش‌های متنوعی را به بیان نموده است که علاوه بر بُعد هدایتی بهترین شاخص و منبع برای بازشناسی شیوه‌های صحیح امر به معروف و نهی از منکر از شیوه‌های غلط و مردود می‌باشد.
۲. احادیث و روایات وارده از معصومین علیهم‌السلام که در موارد فراوانی روش و چگونگی امر و نهی کردن دیگران را به ما آموخته‌اند، و رعایت این دستورات و آموزه‌ها، به عنوان دومین شاخص تمییز شیوه‌های مطلوب، مؤثر و صحیح از غیر صحیح می‌باشد.
۳. سیره و رفتار عملی معصومین علیهم‌السلام و آنچه خود این بزرگواران در دعوت به

خیر و معروف و نهی و بازداشتن از زشتی و منکر انجام داده‌اند، بهترین اسوه و سرمشق ماست که روش خود را با آن‌ها منطبق سازیم.

۴. قول و عمل و شیوه‌هایی که فقها و علمای وارسته به کار بسته‌اند، می‌تواند شاخص و معیار خوبی برای ما در بازشناسی روش‌های صحیح از غیر صحیح باشد، و در عصر کنونی نیز بیش از همه این روش‌ها، شیوه‌هایی که امام امت و رهبر حکیم و فرزانه انقلاب بیان یا عمل کرده‌اند از برجسته‌ترین شاخص‌ها برای آمران و ناهیان می‌باشد.

۵. خردورزی و عمق‌نگری و ذوق سلیم، علاوه بر این‌که یگانه ابزار استفاده از شاخص‌های قبلی در شرایط و موقعیت‌های مختلف است، در مواردی هم که از امور مستحدثه و بدون سابقه می‌باشد و در موارد قبلی نمی‌توان برای آن مشابه و مدلی یافت، عقل سلیم و سلیقه و ذوق مناسب است که می‌تواند بهترین شاخص برای تمییز روش مناسب و صحیح از غیر آن باشد.^۱

دوم: قانون و قاعده استفاده از شیوه‌ها

در انتخاب بهترین نسخه و انطباق شیوه‌ها بر مصادیق، علاوه بر معاینه صحیح و درک جامع و کامل از موقعیت‌ها و مخاطبان باید این قانون رعایت شود که از ساده‌ترین، کارآمدترین و کم‌عوارض‌ترین آن‌ها استفاده شود، و به اصطلاح فقها قانون "الایسر فالایسر" رعایت گردد.^۲ یعنی هرگاه مطلوب با شیوه و درجه و مرتبه

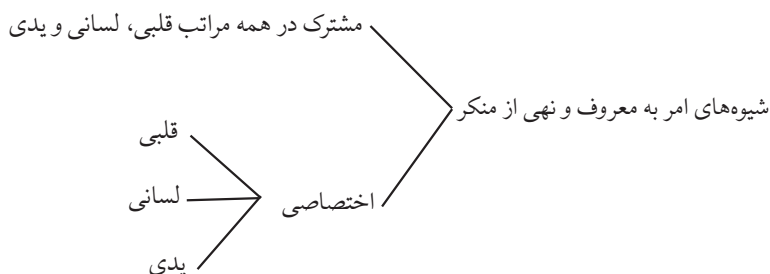
۱. استاد شهید مرتضی مطهری با توجه به اهمیت عقل و فکر در انتخاب شیوه‌های امر به معروف و نهی از منکر می‌فرماید: امر به معروف و نهی از منکر از کارهایی است که ساختمان و کیفیت ترتیب آن، و این‌که کجا مفید است، و به چه شکل مفید است، و مؤثر است و بهتر ثمر می‌دهد و بار می‌دهد و نتیجه می‌دهد همه را شارع در اختیار عقل ما و فکر ما و منطق ما گذاشته است؛ (مرتضی مطهری، مجموعه آثار، همان، ج ۲۰، ص ۲۰۷).

۲. سیدروح‌الله موسوی خمینی، تحریرالوسیله، همان، ج ۱، ص ۴۴۰، م ۱؛ محمدرضا مشفق‌پور، رساله آموزشی، همان، ج ۱، ص ۳۳۵.

پایین تر حاصل می‌شود، نباید سراغ درجه و مرتبه بعدی رفت که این امر مهم به توانمندی‌ها و ویژگی‌های امر به معروف و ناهی از منکر و رعایت اصول و آداب امر به معروف و نهی از منکر و نیز ذوق و سلیقه و بصیرت او نسبت به واقعیات برمی‌گردد.

سوم: دسته بندی شیوه‌های امر به معروف و نهی از منکر بر اساس مراتب برای دسته بندی و تقسیم شیوه‌ها و روش‌های امر به معروف و نهی از منکر، الگوها و معیارهای مختلفی وجود دارد؛ مانند الگوی تقسیم بندی به شیوه‌های قرآنی، روایی و عقلانی، و یا الگوی تقسیم شیوه‌ها به فردی، جمعی و حکومتی، یا تقسیم شیوه‌ها به دو دسته روش‌های امر به معروف و روش‌های نهی از منکر. همچنین تقسیمات فرعی دیگری وجود دارد، نظیر تقسیم به شیوه‌های استدلالی، عاطفی و احساسی، و یا تقسیم شیوه‌ها به آشکار و پنهان، و نیز تقسیم آن‌ها به مستقیم و غیرمستقیم، و تقسیم به شیوه‌های ایجابی و سلبی.

اما شاید جامع‌ترین و کامل‌ترین نوع تقسیم این شیوه‌ها که با منابع دینی نیز انطباق و سنخیت بیش‌تری دارد، تقسیم بندی شیوه‌ها بر اساس مراتب امر به معروف و نهی از منکر می‌باشد. ما نیز در این فصل همین تقسیم بندی را پی می‌گیریم:

الف: شیوه‌های مشترک

روش‌هایی وجود دارد که اختصاص به مرتبه و وضعیت خاصی ندارد و در همه مراحل و مراتب در ترویج معروف‌ها و بازدارندگی از منکرات تأثیرگذارند. این روش‌ها بیش‌تر نقش تربیت عمومی و زیربنایی و فضاسازی برای انجام معروف‌ها و بازدارندگی از رواج منکرات را دارند، که به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌کنیم:

۱. تقویت مبانی اعتقادی و ایمانی

بزرگ‌ترین و کارآموزترین عامل تربیت و ضمانت اجرای قوانین شرعی که هم در بازدارندگی از انحراف و منکر بسیار کارآمد است و هم انگیزه و محرک فوق‌العاده‌ای برای انجام معروف‌ها و حرکت در صراط مستقیم می‌باشد ایمان راسخ به مبدء و معاد است. از همین رو قرآن ایمان عمیق به خدا و اعتقاد به خدا حاضری و خدا ناظری را در هدایت انسان‌ها فوق‌العاده مؤثر می‌داند و با تعبیر مختلفی از آن یاد می‌کند، مانند:

أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرِي (علق: ۱۴) ۱

إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمُرْصَادِ (فجر: ۱۴)

وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ (توبه: ۱۰۵)

همین مقدار ایمان که انسان باورداشته باشد، خدا او را می‌بیند و تمام رفتار و کردار و حتی اندیشه‌های او را تحت کنترل دارد، نمی‌گذارد به سوی انحراف برود، مانند

۱. جمله معروف امام خمینی علیه السلام ترجمه و برداشت زیبایی از همین آیه است که فرمودند: عالم محضر خداست، در محضر خدا معصیت نکنید. همچنین نقل شده که علامه طباطبایی صاحب تفسیر المیزان پس از ده سال شاگردی عارف واصل سید علی قاضی، وقتی می‌خواست از نجف به ایران بیاید خدمت استاد رسید و درخواست نصیحتی کرد که کلید سعادت او باشد. در این موقع استاد به او فرمود: این آیه را همواره مورد توجه قرار بده «أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرِي» (علق: ۱۴).

راننده ای که وقتی مأمور راهنمایی را می بیند از تخلف خودداری می کند. ایمان و یاد خدا از قوی ترین عوامل تعالی معنوی و مبارزه با شیاطین است. امام علی علیه السلام می فرماید:

ذُكِرَ اللَّهُ رَأْسَ مَالٍ كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ رِبْحُهُ السَّلَامَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ^۱

یاد خدا سرمایه هر مؤمن و سود و بهره آن سالم و ایمن ماندن از شیطان است.

قرآن با اصلاح درون و هدایت فکری و ایمانی مانع گرایش انسان به باطل و انحراف می گردد، مثلاً برای این که انسان ها برای کسب قدرت به طاغوت ها و ظالمان تکیه نکنند می فرماید: اِنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا (بقره: ۱۶۵) و یا به انتقاد از منافقان که با نزدیک شدن به کفار به دنبال کسب عزت و موقعیت هستند، می فرماید: اَيُّتَتَّعَوْنَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا (نساء: ۱۳۹)

آیا عزت و سربلندی را نزد آنان می جویند با این که همه عزت ها از آن خداست. تأکید فراوان قرآن بر ایمان به معاد و آنچه پس از مرگ بر انسان می گذرد از مهم ترین عواملی است که نقش سازنده ای بر انسان دارد، و حتی گمان به قیامت هم سازنده است. قرآن می فرماید:

اَلَا يَتُظَنُّ اَوْلِيَاكَ اَنْهُمْ مَبْعُوْتُوْنَ لِيَوْمٍ عَظِيْمٍ (مطفقین: ۵).

آیا آنان گمان نمی کنند در روزی بزرگ برانگیخته می شوند!؟

بنابراین، تقویت، تحکیم ایمان و مبانی فکری و اعتقادی جامعه و جوانان از طریق گفتار و عمل و استفاده از ابزارهای مختلف، یکی از قوی ترین راه های ترویج معروف و بازدارندگی از منکر است، و هرکسی در این مورد تلاش کند مصداق آمر به معروف و ناهی از منکر است.

۱. علی بن محمد لیثی واسطی، عیون الحکم و الواعظ، محقق/ مصحح: حسین حسینی بیرجندی، قم،

۲. ترویج و تکریم ارزش‌ها در قول و عمل

احترام و تکریم خوبی‌ها با بیان و عمل و تشویق نسبت به فضائل و ارزش‌های دینی مانند علم، تقوا، جهاد و بی‌تفاوت نبودن نسبت به آن‌ها دعوت‌کننده و سوق‌دهنده دیگران به سوی معروف‌ها است، مخصوصاً اگر تکریم و ترویج‌کننده دارای موقعیت‌الگوی هم باشد.

همچنین گاهی لازم است انسان کار نیک و خیر را آشکار و علنی انجام دهد تا هم داعی دیگران به سوی آن عمل خیر باشد و هم به تدریج به یک فرهنگ تبدیل شود. بدیهی است میان علنی کردن کار خیر با نیت ریا با علنی انجام دادن آن برای تشویق و ترغیب دیگران باید تفاوت قائل شد، و به همان میزان که اولی مذموم است، آشکار کردن کار خیر برای ترویج و ترغیب دیگران و فرهنگ‌سازی کار پسندیده‌ای است، و از این رو، اسلام با هدف فرهنگ‌سازی ارزش‌ها تأکید دارد که برخی از عبادات و مراسم‌ها باشکوه و علنی انجام گیرد، مانند نماز صبح، نماز جمعه و نماز جماعت.

باید آن قدر خوبی‌ها را در معرض دید عموم قرار داد و به آن‌ها افتخار کرد تا فضای جامعه فضای ارزشی و معروف شود و جایی برای منکر باقی نماند.

۳. از بین بردن زمینه‌های گناه و تخلف

مبارزه با علل و عوامل انحراف و بیماری بهترین راه درمان است، و برای هدایت و تربیت جامعه و افراد، یکی از برجسته‌ترین روش‌ها آن است که عوامل گناه و لغزش را شناسایی نموده و آن‌ها را ریشه کن نمود. مثلاً با آسان نمودن ازدواج می‌توان جلوی بسیاری از گناهان را گرفت و یا با ارائه اطلاعات درست می‌شود مانع غیبت، تهمت و شایعه‌پراکنی‌ها شد. همچنین با احترام و تکریم فرزندان می‌توان مانع وابستگی آنان به دوستان ناهل و جریان‌های شیطانی شد. عدالت

و انصاف نسبت به زیردستان و محبت یکسان به همه آنان بهترین راه خشکاندن ریشه طغیان و حرمت شکنی است. جلوگیری و منع از بسیاری از فیلم‌ها و نمایش‌ها و اردوهای مختلط و امثال آن‌ها راهکار جلوگیری از منکرات و فحشا است. نباید علت‌ها را رها کرد و فقط به تذکرات موردی بسنده نمود. خلوت با نامحرم در فضای بسته، مشرف بودن منازل بر یکدیگر، ارتباط بی‌برنامه دختران و پسران در دانشگاه‌ها، خیابان‌ها و پارک‌ها، سوء ظن و بدگمانی‌ها و نگاه‌های ناپاک زمینه‌های گناه و انحراف هستند که باید در قول و عمل از آن‌ها نهی نمود.

۴. پر کردن اوقات فراغت

یکی از زمینه‌های انحراف و کشانده شدن افراد به گناه و خلاف، زمان‌هایی است که انسان‌ها به ویژه جوانان به هیچ کاری اشتغال نداشته و در فراغت می‌باشند. این اوقات اگر با برنامه‌های متنوع حلال پر نشود ممکن است زمینه لغزش افراد را فراهم کند. در پادگان‌ها، آموزشگاه‌ها، اردوها، و در خانه و خانواده و محیط جامعه باید برای اوقات فراغت و استراحت افراد برنامه‌ریزی مناسب نمود، و با کارهای حلال، شاد و متنوع فرصت را بر شیطان و جنود او مسدود نمود.

۵. تعظیم شعائر دینی و انقلابی

اهتمام به نمادها، نشانه‌ها و شعائر دینی و انقلابی، روحیه دینداری و تعبد و التزام به احکام الهی را قوت بخشیده و زمینه‌های غفلت و بسیاری از گناهان را از بین می‌برد. قرآن پس از اشاره به برخی از مناسک و شعائر حج به صورت یک قانون کلی، تعظیم شعائر الهی را بخشی از حقیقت دینداری و تقوای قلبی که عامل بندگی و مانع انحراف است دانسته، می‌فرماید:

وَمَنْ يُعْظِمِ شَعَائِرَ اللَّهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ (حج: ۳۲)

و هرکس شعائر الهی را بزرگ دارد، این کار نشانه تقوای الهی دل‌هاست.

بزرگداشت و تلاش برای برگزاری تکریم اهل بیت علیهم السلام، شهدا، مراسم اعتکاف و دعا و ایام الله با برنامه‌ریزی‌های جذاب و متناسب با مخاطبان، روح انسانی را جلا داده و نورانیت می‌بخشد، و قوه عاقله و خردورزی را تقویت می‌کند. همچنین تقوای مصونیت‌بخش را مضاعف نموده و ریشه بسیاری از لغزش‌ها را می‌خشکاند و معروف‌ها را احیا می‌نماید.

۶. معرفی الگوهای شایسته

معرفی الگوهای دینی و انقلابی و تجلیل و تکریم آنان و نیز جلوگیری و مقابله با الگوهای کاذب، وارداتی و غلط از مؤثرترین عوامل دعوت مردم به معروف و بازداشتن از منکر است. هرگاه در جامعه، رهبران دینی، شهدا، مجاهدان و انسان‌های مؤمن و فداکار الگو و اسوه باشند - نه آنچه در فرهنگ اومانیستی و لیبرالیستی الگو معرفی می‌شود - و فرهنگ عمومی به این سمت هدایت و مدیریت شود خود به خود جوانانی که در پی الگوهایی هستند که خود را هماهنگ با آن‌ها سازند به سوی خوبی‌ها، ارزش‌ها و معروف‌ها و اجتناب از زشتی‌ها سوق می‌یابند.

در معرفی الگوها نباید به معصومین علیهم السلام اکتفا نمود بلکه هرگاه انسانی در بین مردم از برجستگی و امتیاز ایمانی و عملی خاصی برخوردار بود و رفتار او در تمام ابعاد با شاخص‌های دینی انطباق داشت، می‌توان با تجلیل، تمجید و معرفی او، دیگران را بدان جهت هدایت کرد، مثل یک دانشجوی مؤمن و نمونه، یک کارمند نمونه، یک رزمنده نمونه و... . قرآن در کنار معرفی انبیای بزرگ مانند حضرت ابراهیم علیه السلام و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به عنوان اسوه، همسر فرعون را نیز به عنوان الگویی برای مؤمنان معرفی می‌کند که در متن کفر و ظلم و انحراف، جذب آن محیط نشد و ثابت قدم بر ایمان خود ایستادگی کرد.

وَصَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتٌ فِرْعَوْنٌ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنَ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (تحریم: ۱۱)

و خداوند برای مؤمنان به همسر فرعون مثل زده است در آن هنگام که گفت پروردگارا نزد خود برای من خانه‌ای در بهشت بساز و مرا از فرعون و کار او نجات ده و مرا از گروه ستمگران رهایی بخش!

۷. ارائه جایگزین مناسب

انسان‌ها نیازهایی دارند که اگر درست و از طریق مشروع تأمین نشوند به سراغ راه‌های خلاف و مضر می‌روند. اسلام در روش تربیتی و هدایتی خود همواره به این واقعیت توجه نموده، و برای جلوگیری از انحراف و منکرها جایگزین‌های حلال و معروف را قرار داده است. در کنار حرمت ربا، حلیت بیع و کار و کسب را مطرح می‌کند، در کنار نهی از فحشا، ازدواج را، و در کنار منع از آشامیدنی‌ها و خوردنی‌های ناپاک، استفاده از طیبیات را قرار داده است. آمرین به معروف و ناهین از منکر باید با تأسی به معارف دینی و با ارائه جایگزین‌های حلال و مشروع، زمینه روی آوردن جوانان و نوجوانان را به منکرات از بین ببرند. اگر بخواهیم جوانان در کوچه‌ها و خیابان‌ها پرسه زنند یا به مجلس لهو و لعب و گناه نروند باید با ایجاد مراکز فرهنگی، هنری، ورزشی و تفریحی نیازهای آنان را تأمین نمود، و اگر بخواهیم جلوی موسیقی و فیلم‌های مبتذل را بگیریم، این کار تنها با موعظه و نصیحت تأمین نمی‌گردد، بلکه باید جایگزین مشروع و بی‌ضرر برای آن فراهم کرد.

۱. خداوند در آیه قبل از این آیه، همسر منحرف نوح و همین‌طور همسر لوط را برای کفار مثال می‌زند؛ یعنی الگو برای هر دو گروه مؤمنان و کفار وجود دارد، و مهم این است که هر انسانی به سوی کدام یک برود.

۸. بر خورد آئینه وار

در امر به معروف زبانی و عملی و رفتاری باید بر اساس روایت پیامبر اکرم ﷺ که فرمود: «المؤمن مرآة المؤمن» همچون آئینه عمل کرد. آئینه اولاً خوبی و بدی را با هم نشان می دهد، ثانیاً رو برو و از روی صفا و نه انتقام جویی عیب را بی صدا و جنجال نشان می دهد، ثالثاً در نشان دادن واقعیت ها فرقی بین افراد صاحب مقام و موقعیت و غیر آن ها نمی گذارد، و رابعاً در مخاطب انگیزه اصلاح ایجاد می کند نه عکس العمل و شکستن آئینه.

اگر آمر به معروف و ناهی از منکر در اظهار قلبی و بیان زبانی و رفتار عملی به دنبال نشان دادن واقعیت ها به دیگران و تأیید خوبی ها و تغییر زشتی ها باشد حتماً امر و نهی او مؤثر خواهد بود.

۹. تقویت نظام اسلامی و اجرای احکام الهی

یکی از اقدامات و شیوه های مؤثر در احیای معروف ها و بازدارندگی از زشتی ها و منکرات آن است که پابندی به حاکمیت دین و قانون گرایی و نظام ارزشی و فضائل و روحیه انقلابی و جهادی در جامعه ترویج و تقویت گردد. همچنین باید در کنار ولایت مداری، موضع استکبارستیزی و بدگمانی و بی اعتمادی به دشمنان و فرهنگ غربی و تبری از آنان ترویج گردد، چرا که هرچه نظام اسلامی با اقتدار و حمایت و مشارکت مردمی همراه باشد، در احیای ارزش ها و معروف ها موفق تر خواهد بود. همچنین بی اعتمادی و سوءظن به دشمنان و بصیرت نسبت به توطئه های آنان، مانع انفعال و گرفتار شدن در دام لغزش ها و انحرافات شیاطین می گردد.

۱۰. توجه دادن به حقیقت انسانی

بسیاری از لغزش ها و انحرافات به خاطر آن است که افراد خود و زندگی خویش را

در حد حیوانات تنزل داده و در بینش و گرایش و رفتار، جز به بُعد مادی و حیوانی توجه ندارند و تحت تأثیر انسان شناسی اومانستی، لذت و سعادت خویش را تنها در مادیات و حیات موقت دنیوی می‌بینند، اما اگر در برنامه‌های تبلیغی و هنری به انسان‌ها آموزش داده شود که آنان خلیفه خدا، مسجود فرشتگان و دارای حیات و سعادت بسیار فراتر از حیات مادی هستند و آنان گرچه ازلی نیستند، اما ابدی هستند و ابدیت خویش را خودشان باید بسازند، چنین انسان‌هایی به راحتی تسلیم هواهای نفسانی و دام‌های شیطانی نمی‌گردند. بنابراین، آمرین به معروف و ناهیان از منکر هرچه در شناساندن انسان اسلامی موفق‌تر باشند در تربیت و هدایت دیگران تأثیرگذارتر و توفیق‌بیش‌تر خواهند داشت.

ب: شیوه‌های امر به معروف و نهی از منکر قلبی

برای آشکار ساختن رضایت قلبی از انجام معروف و همچنین اظهار انزجار و تنفر قلبی نسبت به منکر، روش‌هایی وجود دارد که متناسب با موقعیت‌های متفاوت باید از بین آن‌ها بهترین را انتخاب کرد که به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. تبسم و خوشرویی

در مواجهه با اعمال صالح و معروفی که افراد انجام می‌دهند با تبسم و نشان دادن شادمانی و رضایت قلبی می‌توان آنان را در این مسیر تشویق نمود، تا با انگیزه بیشتری به دنبال انجام معروف‌ها رفته و متوجه شوند که نیکوکار و بدکار نزد دیگران و در جامعه یکسان و مساوی نیستند.

۲. پيشتازی در انجام معروف

گرچه در بعضی از موارد، پنهان کردن کارهای خیر مطلوب و پسندیده است اما

اگر آشکار ساختن و تظاهر به انجام اعمال صالح و اجتناب از محرّمات موجب هدایت و سوق یافتن دیگران به خوبی‌ها و ترک منکرات شود باید این تظاهر و آشکارسازی را برای خدا و به عنوان امر به معروف و نهی از منکر انجام داد.

هرگاه شاگردان یک استاد یا نیروهای یک سازمان و نهاد مشاهده نمایند استاد، مسئول و فرمانده آنان در فعالیت‌های خیر و حضور در مراسم دینی و انقلابی مانند نماز جماعت و جمعه، مجالس ذکر و تعلیم شعائر دینی، کلاس‌های عقیدتی، راهپیمایی‌ها و... پیشتاز هستند خود به خود ترغیب می‌شوند که آنان هم به این مجالس رفته و شاید یکی از مهم‌ترین مصادیق «كُونُوا دُعَاةَ النَّاسِ بِغَيْرِ اَلْسِنَتِكُمْ» همین موضوع باشد.

۳. نمایش عملی

گاهی برای هدایت، امر به معروف و نهی از منکر دیگران باید به سراغ ارائه صحیح عمل از طریق نمایش رفت، و مخاطب را بدون این که احساس تحقیر شدن بکند، و واکنش نامطلوب از خود نشان دهد، متوجه خطا و اشتباهش نمود. نظیر آنچه در امر به معروف امام حسن و امام حسین علیهما السلام نسبت به پیرمردی که وضویش اشتباه بود، انجام گرفت. این دو کودک بزرگوار نزد آن پیرمرد رفته می‌گویند، ما می‌خواهیم وضو بگیریم و شما داوری کنید که وضوی کدام یک از ما صحیح است؟ سپس هریک وضو می‌سازند و پیرمرد متوجه اشتباهش شده و به آن‌ها عرض می‌کند: وضوی هر دوی شما صحیح بود و وضوی من ناصحیح است، که حال از شما یاد گرفتم.

۴. تغافل و به رو نیاوردن

گاهی فردی عمل زشتی را انجام می‌دهد، اما اگر به رخ او بکشند و متوجه شود که دیگران از عمل منکر یا ترک معروف او اطلاع یافته‌اند، در گناه جرئت یافته و با این

احساس که وی در جامعه و میان اطرافیانش دیگر حرمت و کرامتی ندارد به سوی هر گناهی کشیده می‌شود. در این‌گونه موارد به خصوص جایی که انجام دهنده عمل، زشتی عمل خود را می‌داند نسخه درمانی، تغافل و خود را به بی‌خبری زدن است. مثلاً اگر فرزندی به پدرش گفت: من فلان کار خلاف را نکرده‌ام، او با این‌که می‌داند فرزندش صادق نیست، اما باید حرفش را پذیرفت و بگوید خدا را شکر که شما مبتلا به این گناه یا ترک معروف نشده‌ای!

البته باید توجه داشت، اولاً تغافل در جایی موضوعیت دارد که نهی از منکر و امر به معروف با آن تحقق یافته وگرنه چنان که شخصی با تغافل آمر و ناهی در انجام خلاف جرئتش بیش‌تر شود و از تغافل سوء استفاده نماید، دیگر تغافل موضوعیت نخواهد داشت. ثانیاً مؤلفه تغافل را در امور جزئی و خطاهای فردی باید بکار گرفت، اما آن‌جا که پای منافع ملی و امنیت کشور و مصالح عمومی در میان باشد دیگر نباید تغافل نمود. همچنین تغافل از نقشه‌ها و فتنه‌گری‌های دشمنان از بزرگ‌ترین منکرها می‌باشد.

۵. عفو و گذشت بازدارنده

امر به معروف و نهی از منکر و همچنین مجازات گناهکار برای این است که خطاکار هدایت گردیده و خود و جامعه را آلوده نسازد، اما اگر در جایی گذشت و پرده پوشی نسبت به فاعل منکر یا تارک معروف سازنده‌تر بوده و او متوجه شود که در عین آگاهی از تخلفش مورد عفو قرار گرفته و آبرویش نزد دیگران حفظ شده است، در این صورت وی انگیزه پیدا کرده تا گذشته را جبران نماید و همین مقدار در هدایت و امر و نهی او کفایت می‌کند.

به این نکته هم توجه داشته باشیم که در بسیاری از موارد لازم نیست عفو و بخشش در قالب الفاظ و گفتار ذکر شود، و موجب شرمندگی مخاطب گردد،

بلکه در عمل و رفتار می‌توان به او فهماند که دیگران از لغزش و خطای او آگاهی یافته‌اند، اما او را امر و نهی نمی‌کنند و مجازاتی برایش قرار نمی‌دهند تا وی خودش را اصلاح کند.

۶. عکس العمل رفتاری

در بسیاری از موارد بهترین راهکار برای اظهار رضایت یا عدم رضایت قلبی، استفاده از حرکات و عکس العمل نشان دادن به وسیله اعضا و جوارح است. مثلاً با دیدن معروف، خوشرویی، شادمانی، اقبال به صورت و نوازش، تأیید خود را نشان دهد و یا با مشاهده منکر با بستن چشم، اخم کردن، خیره شدن، دست روی دست زدن، لب را به دندان گرفتن و تکان دادن سر مخالفت خود را نشان دهد. البته در هر مورد باید دید که کدام یک از این مصادیق مؤثرتر و آسان‌تر و کارا تر است و باید همان را به کار گرفت.

۷. قطع کردن صحبت مخاطب

گاهی برای جلوگیری از منکر و تبدیل نشدن جلسه به مجلس گناه و غیبت و تهمت، مناسب‌ترین راهکار قطع کردن سخنان کسی است که قصد گناه دارد، و یا ترک جلسه و یا دست یازیدن به کارهای دیگری است که ناخشنودی انسان را از اقدام شخص گناهکار نشان می‌دهد.

۸. بی‌توجهی و سلام نکردن

گاهی برای درمان بیماری و اظهار نارضایتی از عمل منکر یا ترک معروف، باید موقتاً فرد عاصی را مورد بی‌مهری و بی‌اعتنایی قرار داد؛ یعنی احترام معمول را درباره او بجای نیاورد، و حتی از سلام کردن به وی اجتناب نمود تا متوجه عدم رضایت و دلگیری آمر و ناهی شود. البته سلام نکردن غیر از جواب سلام ندادن

است، و چون جواب سلام واجب است می‌توان جواب او را داد اما به گونه‌ای که متوجه شود این جواب همراه با ناخشنودی و عدم رضایت است.

۹. تعاون در معروف و عدم تعاون در منکر

یکی از مهم‌ترین شیوه‌های امر به معروف و نهی از منکر با اظهار قلبی، آن است که در کارهای معروف و اعمال صالح، کمک و همراهی کامل نموده و خشنودی خود را به این صورت نشان دهد اما در اعمال منکر هرگونه همکاری و کمک خود را از خطاکار قطع کند، که این کار هم حفظ دینداری خود انسان است، و هم هشدار نسبت به فرد خطاکار. امام موسی بن جعفر علیه السلام همین شیوه را به صفوان جمال آموخت، که رضایت به زنده ماندن هارون ظالم و کرایه دادن شتر به او، همکاری و همراهی با او بوده، و نتیجه‌اش جهنم است، و از همین رو، صفوان ترغیب به قطع همکاری با هارون گشته و شترانش را فروخت.^۱

۱۰. اعراض و عدم مجالست

اگر راه‌های آسان‌تر در احیای معروف و بازدارندگی از منکر جواب نداد، می‌توان با ترک همنشینی و مجالست اعتراض خود را نشان داد. آمر یا ناهی هرگاه مشاهده کند که جلساتی با هدف گناه و غیبت، حرمت شکنی نسبت به مؤمنان و برپایی لهر و لعب یا در راستای تضعیف نظام اسلامی تشکیل می‌گردد، و با شرکت در آن جلسات نمی‌توان جلوی گناه و انحراف را گرفت، باید با عدم شرکت و اعراض از اهل آن جلسه ناخشنودی و عدم رضایت خویش را آشکار سازد.

۱۱. قهر کردن و قطع هرگونه رابطه

گاهی اعراض و همراهی نکردن با فرد خلافکار نیز وی را متنبه نمی‌کند، و در این

۱. محمدبن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، همان، ج ۶، ص ۲۵۹.

موارد برای هدایت و تربیت او لازم است که برای مدتی با او قهر نمود، و هرگونه مراوده و دوستی و هم‌کلامی با او را قطع کرد تا وی متوجه خطا و انحرافش شده و از غفلت خارج گردد. روشن است که قهر و آشتی باید بر اساس معیارهای دینی باشد نه حب و بغض و منافع شخصی و مادی.

ب: شیوه‌ها و مدل‌های امر به معروف و نهی از منکر زبانی

از آن‌جا که امر به معروف و نهی از منکر زبانی کاربرد بیش‌تری دارد روش‌های آن نیز متناسب با موقعیت‌های متفاوت از تنوع و کثرت زیادتری برخوردار است. در این‌جا به برخی از آن‌ها به طور اختصار اشاره می‌گردد:

۱. ایجاد ارتباط و محبت

امر به معروف و ناهی از منکر قبل از هر اقدامی باید بکوشد ارتباطی معنوی و مهربانانه با مخاطب خود برقرار ساخته و به او بفهماند که طالب سعادت و تعالی او می‌باشد، و نه در پی عیب‌جویی و انتقام‌گیری یا تخطئه وی. امر مانند طبیعی دلسوز به دنبال درمانگری و نجات مخاطب خود است و هرچه گوینده شیرین‌تر سخن بگوید سخنش تأثیر بیش‌تری دارد، و بنابراین، باید با اظهار محبت و استفاده از گفتاری نرم و دلسوزانه گناهکار را مخاطب قرار داده و او را جذب نماید. قرآن حتی برای هدایت و دعوت ستمگری مانند فرعون به حضرت موسی و هارون علیهم‌السلام می‌فرماید که شما به نزد او بروید و با او سخن لَین و نرم بگویید شاید در او اثر کند و پند پذیرد.^۱ وقتی خداوند می‌فرماید با فرعون که ادعای خدایی می‌کند با نرمی و مهربانی سخن بگویید، قطعاً این شیوه نسبت به دیگران کاربرد بسیار بیش‌تری دارد.

۱. اذْهَبَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لِّعَلَّهُ يَنْدَرُ أَوْ يَخْشَىٰ (طه: ۴۳ و ۴۴)

اجتناب از الفاظ تند، خشن و تحقیرکننده و به جای آن، اظهار محبت و دوستی و استفاده از الفاظ جذب کننده و نرم همراه با روی خوش و مهربانی می تواند سخت ترین دل ها را نرم و منعطف کرده و به سوی حق فراخواند. سیره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام مصادیق فراوانی از این روش را به ما می آموزد.

۲. آماده سازی

در بسیاری از موارد نباید مستقیماً و از ابتدا به سراغ امر و نهی رفت، بلکه اول باید با مقدمات و زمینه سازی، قدرت تحمل و اثرپذیری فرد را ارتقا داده و سپس او را مورد امر و نهی قرار داد. مثلاً برای نهی از غیبت می توان ابتدا از حرمت و منزلت انسان به ویژه مؤمنان و احترامی که خدا برای آنان قائل است سخن گفت، و سپس بیان که هر اقدامی که این حرمت و شرافت را مخدوش و متزلزل نماید، از نظر خداوند مذموم و گناهی بزرگ است، و اعمالی چون تهمت، غیبت و استهزا چون تعرض به حرمت انسان های دیگر می باشد از نظر عقل و شرع مذموم و ممنوع است.

انسان ها همیشه در یک حال و وضعیت نیستند و قلوب آنان اقبال و ادبار دارد.^۱ باید ابتدا اقبال قلوب را به دست آورد و سپس اقدام به امر و نهی کرد. قرآن کریم برای ترغیب و امر به جهاد، ابتدا می فرماید: آیا می خواهید شما را به تجارتی سودمند و رهایی بخش از عذاب الیم آگاه کنم؟ و سپس می فرماید:

تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ
ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (صف: ۱۱)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله گاهی خطاب به مردم می فرمود: آیا مایلید و می خواهید برای

۱. ان للقلب اقبالا و ادباراً.

شما صحبت کنم؟ و وقتی مردم اظهار تمایل و آمادگی می نمودند، آنان را موعظه و راهنمایی می فرمود.^۱

۳. زیبایی بیان و سخن

تأثیرگذاری امر به معروف و نهی از منکر علاوه بر نیکویی و مطلوبیت موضوع و محتوای سخن، نیازمند زیبایی، شیوایی و جاذبه شیوه سخن گفتن هم می باشد. یعنی سخن نیکو را با بیان نیکو باید گفت، و هرچه آمر به معروف و ناهی از منکر قدرت و خلاقیت و ذوق بیشتری در زیبا سخن گفتن داشته باشد اثرگذاری و هدایتگری اش بیشتر می گردد. امام علی علیه السلام می فرماید:

مَنْ حَسَنَ كَلَامَهُ كَانَ النُّجْحَ أَمَامَهُ^۲

هرکس نیکوکللام باشد موفقیت و پیروزی در پیش روی اوست.

گاهی یک جمله کوتاه، اما زیبا و ظریف تأثیرش از یک سخنرانی بیشتر است. امام حسین علیه السلام یکی از الزامات و نیازهای آمر به معروف و ناهی از منکر را خوش بیانی و گفتار نیکو معرفی نموده است.^۳

بدیهی است اگر دعوت به خیر و منع از منکر با الفاظ تند، تحقیرآمیز و زشت انجام گیرد، نه تنها بی تأثیر بوده، بلکه، ممکن است اثر معکوس بگذارد. می توان به جای این که گفته شود بر چشم بد لعنت، نوشت: بر چشم پاک درود و رحمت، و به جای این که بر دیوار بنویسند لعنت بر پدر و مادر کسی که این جا زباله بریزد، بنویسند رحمت خدا بر کسی که نظافت را رعایت کرده و در این مکان زباله نریزد.

۱. حضرت موسی علیه السلام برای امر به معروف و نهی از منکر فرعون ابتدا به او گفت: آیا مایلی پاکیزه شوی (هَلْ لَكَ إِلَىٰ أَنْ تَزَكَّىٰ) و سپس معجزه خود را نشان داد. (ر.ک. نازعات: آیات ۱۷ تا ۲۰)
 ۲. جمال الدین محمد خوانساری، شرح غررالحکم و دررالحکم، همان، ج ۵، ص ۳۰۶.
 ۳. صاحب الامر بالمعروف یحتاج الی ان یکون... حسن البیان؛ (محمد باقر مجلسی، بحارالانوار، همان، ج ۹۷، ص ۸۴).

همچنین به جای این که پشت درب اتاق محل کار بنویسید ورود ممنوع، بنویسند از این که با هماهنگی وارد می شوید سپاسگزاریم.

۴. شفافیت و رسائی بیان

علاوه بر زیبایی بیان، از دیگر شیوه‌هایی که امر و نهی را کارآمد می‌سازد اجتناب از تعابیر مغلق، پیچیده و غیرقابل فهم، و بلکه استفاده بردن از الفاظ ساده و روشن است، تا مخاطب به راحتی پیام را دریافت کند. هرچه، ساختمان و قالب کلام شفاف‌تر، روشن‌تر و ساده‌تر باشد تأثیرگذاری اش بیش‌تر خواهد بود. خداوند متعال در توصیف قرآن می‌فرماید:

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ (قمر: ۱۷)

ما قرآن را برای پند گرفتن آسان ساختیم آیا کسی هست که پند گیرد^۱؟

حضرت موسی علیه السلام برای هدایت و دعوت بنی‌اسرائیل، از خدا می‌خواهد هارون را که در فصاحت و شیوایی بیان از او قوی‌تر است همراهش نماید.^۲ یکی از رموز موفقیت بزرگانی مانند امام خمینی، امام خامنه‌ای و شهید مطهری این است که عالی‌ترین معارف و مفاهیم دینی، عرفانی و سیاسی را در قالب الفاظی ساده و همه‌فهم بیان نموده‌اند.

خلاصه آن‌که، همزبانی با مخاطب و استفاده از الفاظ روشن، بلیغ و فصیح قابل درک برای مخاطب از الزامات و شیوه‌های تضمین‌کننده امر به معروف و نهی از منکر است.

۱. قرآن شریف این پند گرفتن آسان را در همین سوره در آیات ۲۲، ۲۵، ۳۲، ۴۰ کراراً آورده است.

۲. وَ أَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ (قصص: ۳۴).

۵. روش تأیید و سپس تغییر

یکی از شیوه‌های بسیار مؤثر در امر به معروف و نهی از منکر، این است که ابتدا نقاط قوت و محاسن مخاطب تأیید و تمجید شود و سپس رفتار غلط او یادآور گردد. مثلاً می‌توان مانند قرآن ابتدا مشترکات را گفت و آن را اساس دعوت به خیر و معروف قرارداد^۱ و سپس برخی لغزش‌ها که این مشترکات و نقاط قوت را مخدوش می‌سازد تذکر داد.

۶. آسان سازی

ریشه بسیاری از دین‌گریزی، قانون‌گریزی‌ها، ترک واجبات و ارتکاب محرمات به ویژه در جوانان این است که تصور می‌کنند پایبندی به دستورات و احکام شرعی و عمل به قانون سخت و طاقت فرساست، و طبیعت انسان هم از اعمال سخت‌گریزان است. برای هدایت و امر و نهی این‌گونه افراد ابتدا باید امکان‌پذیری و آسان بودن دینداری و عمل به دستورات را با همان روشی که قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام به ما آموخته‌اند تفهیم کرد، و سپس از آنان خواست که با اراده قوی رفتار خود را اصلاح کنند.

قرآن برای هدایت انسان‌ها گاهی حرج و دشوار نبودن دین را مطرح می‌کند و می‌فرماید:

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ (حج: ۷۸)

و در دین (اسلام) کار سنگین و سختی بر شما قرار نداد.

مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَ لِيُنِيبَكُمْ نِعْمَتَهُ

عَلَيْكُمْ (مائده: ۶)

۱. قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَ لَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَ لَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ (آل عمران: ۶۴).

خداوند نمی‌خواهد شما را در تنگنا و سختی قرار دهد، بلکه می‌خواهد شما را پاک سازد و نعمتش را بر شما تمام نماید. گاهی نیز تصریح می‌کند که تکلیف فوق طاقت و سخت در دین برای هیچ انسانی قرار داده نشده است:

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ
(بقره: ۲۸۶)

خداوند هیچ کس را جز به اندازه توانایی اش تکلیف نمی‌کند. (انسان) هرکار (نیکی) را انجام دهد به سود خود انجام داده و هرکار (بدی) کند به زیان خود کرده است.^۱

گاهی هم با بیان آثار اعمال خوب (بهشت جاویدان) و پیامد اعمال زشت (جهنم) کاری می‌کند که تحمل و ظرفیت افراد برای انجام معروف و ترک منکر بالا برود.

نباید دینداری و عمل به دستورات آن را، آن قدر سخت جلوه داد که انسان‌ها از آن گریزان شوند، مانند مرد مسلمانی که می‌خواست همسایه یهودی خود را هدایت کند، اما با سخت‌گیری او را پشیمان کرد. با کوتاه کردن مجالس ذکر، نمازهای جماعت و جمعه و اکتفا به واجبات و اصرار نداشتن بر مستحبات می‌توان بسیاری از افراد را جذب کرد.^۲

۷. تحریک عواطف

بسیاری از افراد از راه به کارگیری عواطف و احساسات بر روی آنها بیش‌تر اثر می‌پذیرند تا از راه‌های استدلالی و برهانی، و یکی از راه‌ها و شیوه‌های مؤثر برای

۱. رک. بقره (۲)، آیه ۲۳۳؛ انعام (۶)، آیه ۲۵۲؛ اعراف (۷)، آیه ۲۳ و مؤمنون (۶۲)، آیه ۶۲.

۲. رک. محمدین یعقوب کلینی، الکافی، همان، ج ۳، ص ۴۴۲، روایت امام محمد باقر علیه السلام در مورد مستحبات.

امر و نهی دیگران، تحریک عواطف و احساسات دینی، ملی و انسانی آن‌هاست. با یادآوری نعمت‌های خدا و شوق و محبت او به بندگانش و نیز با بیان محبت اهل بیت علیهم‌السلام و دوستی آنان می‌توان بسیاری را به راه راست هدایت کرد. به عنوان مثال به شخص سستی‌کننده در امر نماز باید گفت: آیا می‌دانی همین امام حسین علیه‌السلام که این همه به او عشق می‌ورزی و شب تا صبح برای او عزاداری می‌کنی چقدر برای نماز ارزش قائل بود؟ تا جایی که یک شب را برای نماز مهلت گرفت و در ظهر عاشورا نیز با همه مشکلات به نماز ایستاد! همچنین به غیبت‌کننده باید گفت: آیا می‌دانی گناه غیبت برادر دینی که حضور و امکان دفاع از خود ندارد زیانش از تعرض به حریم خدا و خانه کعبه سنگین‌تر است؟ (و به کسی هم که در دفاع از کشور و انقلاب کوتاهی می‌کند، می‌توان گفت: آیا عزت کشور و استقلال ملی و عزت نفس تو اجازه می‌دهد با دشمنان مراوده و دوستی کنی و به مردم خودت خیانت نمایی؟ و آیا این خلاف جوانمردی و وطن دوستی نیست؟ بسیاری از کشورها و حکومت‌ها با همین احساس و عاطفه وطن دوستی توانسته‌اند افراد و جوانان زیادی را به جبهه جنگ سوق دهند، پس چرا ما که از عقبه عاطفی پشتوانه دینی بسیار قوی برخورداریم از آن استفاده نکنیم؟

۸. مباحثات و تدریج

یکی از اصول و شیوه‌های تربیتی اسلام که برای امر به معروف و نهی از منکر بسیار مفید و آموزنده است، حرکت تدریجی و آرام و آرام است. نباید از همان آغاز مخاطب را مورد رگبار حملات قرار داده و خطاهایش را پشت سر هم برشمرد، چرا که اکثر افراد تحمل آن را نداشته و اگر همه عیب‌های آنان گفته شود واکنش سریع نشان می‌دهند، بلکه باید ابتدا یکی از ساده‌ترین و در عین حال مهم‌ترین معروف‌ها را از او مطالبه نمود، یا او را تنها از یک منکر نهی نمود، و بعد در گام‌های بعدی انجام معروف‌ها و ترک منکرهای دیگر را به تدریج از او مطالبه نمود.

همان‌گونه که شیطان‌های انسی و جنی از سیاست گام به گام برای انحراف استفاده می‌کنند و با ایجاد یک زاویه کوچک از صراط مستقیم به مرور زمان انسان‌ها را از مسیر هدایت و سعادت خارج می‌کنند چرا ما در هدایت افراد مماشات مثبت و حرکت تدریجی را که قرآن خود در مواردی مثل حرمت شراب^۱ و حرمت قمار و حرمت ربا عمل کرده مبنای امر و نهی خود قرار ندهیم؟

۹. امید دادن و بازسازی روانی

بسیار اتفاق افتاده که با افراد گناهکاری مواجه می‌شوید که خود را غرق شده و غیرقابل اصلاح و معتاد به گناه دانسته و امید و انگیزه‌ای در خود برای بازگشت نمی‌یابند، و تصور می‌کنند که آب دیگر از سر آن‌ها گذشته و با یاس و ناامیدی راه گناه و ترک معروف را ادامه می‌دهند. آنان می‌گویند: چو قامت ما غرق است درکم و زیاد او چه فرق است

این‌گونه افراد قبل از هرچیز نیاز به بازسازی روحی و روانی دارند، و باید به آنان امید و انگیزه داد که در هر وضعیت و با هر سابقه و گناهی راه بازگشت و اصلاح وجود دارد. در فرهنگ دینی، انسان غیرقابل درمان وجود ندارد (باز آیی هر آن‌که هستی باز آیی). با تلقین و محبت و با یک دیدار و ملاقات، با دادن یک هدیه، با برقرار کردن رابطه عاطفی و گاهی با یک کلمه بیدارکننده می‌توان این افراد مأیوس و بی‌انگیزه را دارای روحیه نشاط و امید نمود. خداوند چه زیبا و با لطافت گناهکار را از یأس و بی‌انگیزه بودن نجات داده و وعده می‌دهد که من همه بیماری‌ها و زشتی‌های شما را پاک می‌کنم:

۱. قرآن در حرمت شراب چهار مرحله را دنبال کرد: ۱. از انگور دو استفاده متفاوت می‌شود خوب و بد (نحل: ۶۷). ۲. در شراب و قمار منفعی هست اما ضررهایش بیش‌تر است (بقره: ۲۱۹). ۳. موقع نماز مست نباشید (نساء: ۴۳). ۴. حرمت قطعی دائمی شرب خمر و شیطانی دانستن آن (مائده: ۹۰).

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (زمر: ۵۳)

بگو ای بندگان من که بر خود اسراف و ستم کرده‌اید، از رحمت خداوند نومید نشوید، که خدا همه گناهان را می‌آمرزد، زیرا او بسیار آمرزنده و مهربان است.

در امر به معروف و نهی از منکر می‌توان با ایجاد امید و امکان بازگشت و اصلاح گذشته گناهکار را برای توبه آماده کرد، چرا که توبه راهکار درمان بیماری‌ها و مرتفع ساختن آفت‌ها و ویروس‌هایی است که به تدریج انسان را نابود می‌کند. توبه نه تنها مهم‌ترین و اولین واجب برای هر گناهکاری است، بلکه بهترین عامل بازسازی روحی و روانی و نجات انسان از خطر بزرگ یأس و غرق شدن می‌باشد. توبه می‌تواند ساحران فرعونی را بندگان خاص خدا سازد که به فرعون بگویند هر کار می‌توانی بکن که ما از ایمان به خدای موسی دست برنمی‌داریم. توبه حر را که راه را بر امام حسین علیه السلام بسته بود چنان منقلب می‌کند که در راه امام علیه السلام داوطلب شهادت می‌گردد.

آمر به معروف و ناهی از منکر باید مراقب باشد هیچ خطاکاری را غیرقابل اصلاح نداند. هم خودش امید و انگیزه اصلاح گناهکار را داشته باشد و هم این امید و روحیه را در او ایجاد کند و به آرامی وی را به مسیر بیاورد.

۱۰. ایجاد درد و احساس

برخی از انسان‌ها نسبت به گناه هیچ‌گونه احساس بدی و زشتی نمی‌کنند، و نیز ترک برخی معروف‌ها را ناپسند و زشت نمی‌دانند، بلکه، گاهی بسیاری از منکرها و ضد ارزش‌ها را ارزشمند و پسندیده می‌پندارند و گرفتار جهل مرکب و بی‌احساسی و بی‌دردی می‌شوند که این خود بزرگ‌ترین درد است. اینان اگر درمان نشوند به بزرگ‌ترین خسران و زیان مبتلا می‌گردند. اینان منکر را منکر و

معروف را معروف نمی‌بینند، بلکه منکر را معروف تلقی می‌کنند. قرآن و روایات به ما می‌آموزند که بدترین و منکرترین اعمال و خسران‌بارترین آن‌ها عمل ناپسندی است که همراه با احساس درد و نگرانی نباشد. قرآن می‌فرماید:

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا (کهف: ۱۰۳ و ۱۰۴)

بگو آیا به شما خبر دهیم که زیانکارترین مردم کیانند؟ آن‌ها که تلاش‌هایشان در زندگی گم و انحرافی است و با این حال گمان می‌کنند که کار نیک انجام می‌دهند.

امام علی علیه السلام نیز می‌فرماید: اشدُّ الذُّنُوبِ ما اسْتَحْفَ بِهِ صَاحِبُهُ؛ بدترین گناهان آن است که صاحبش آن را کوچک و حقیر بشمارد. برای درمان این‌گونه افراد ابتدا باید احساس درد و توجه به بیماری را در آنان ایجاد کرد تا انگیزه معالجه و درمان را در خود بیابند. باید به آنان فهماند که بی‌دردی مساوی با سلامت نیست و اتفاقاً خطرناک‌ترین مرض و بیماری آن است که همراه با احساس درد نباشد. باید در درمان این‌گونه افراد هشدار داد که غفلت و تغافل نمی‌تواند ویروس مهلک گناه را از بین ببرد.

امام سجاد علیه السلام می‌فرماید:

عَجِبْتُ لِمَنْ يَحْتَمِي مِنَ الطَّعَامِ لِمَضَرَّتِهِ وَ لَا يَحْتَمِي مِنَ الذَّنْبِ لِمَعَرَّتِهِ^۲
درشگفتم از کسی که از غذایی که برایش ضرر دارد اجتناب می‌کند
اما از گناه که او را هلاک می‌سازد دوری نمی‌کند.

امر به معروف و نهی از منکر نسبت به کسانی که تنها لذت و شیرینی گناه را چشیده‌اند اما قبح و تلخی آن را درک نکرده‌اند با تبیین قبح و زشتی و خطرهای

۱. محمدبن حسین، سید رضی، نهج البلاغه، همان، حکمت ۴۷۶.

۲. علی بن عیسیٰ اربلی، کشف الغمة، تبریز، بنی هاشمی، ۱۳۸۱ق، ج ۲، ص ۱۰۷.

گناه و ایجاد احساس درد و نگرانی امکان پذیر خواهد بود. این شیوه در منابع دینی نیز بسیار مورد اهتمام قرار گرفته است، مثلاً می گوید غیبت و شکستن حرمت مؤمنی که حضور ندارد خوردن گوشت مرده است. شما هر چه بتوانید قبح گناه و منکری چون غیبت را برای مخاطب بیش تر و بهتر تبیین کنید انگیزه و توانایی او را برای ترک این گناه بیش تر خواهید ساخت.

۱۱. انتقاد از کار بد شخص

امر به معروف و نهی از منکر مبارزه با جهل است نه جاهل، مبارزه با بیماری و مرض است نه بیمار، انزجار از عمل زشت و ترک معروف است نه کسی که مبتلا شده است. امر به معروف و ناهی از منکر به عنوان نجات دهنده دلسوز و مهربان به دنبال تخطئه و تحقیر مخاطب خود نیست و با خود او مخالفت و کینه و دشمنی ندارد، بلکه از عمل ناپسند او بیزار بوده، و می خواهد مخاطب را از آن عمل رهایی بخشد. در امر به معروف و نهی از منکر همه افراد به ویژه فرزندان، نیروهای تحت امر و شاگردان باید به گونه ای عمل نمود که آنان احساس توهین و تحقیر و مخالفت با شخصیت خود را نکنند و کاملاً متوجه شوند که امر و نهی کننده با فعل و عمل آنان مشکل و مخالفت دارد نه با خودشان.

آمرین به معروف و ناهین از منکر، محبت به خطاکار و انتقاد از خطا را از خدا آموخته اند، به فرموده امام علی علیه السلام خداوند بنده را دوست دارد، اما کردار بدش را دشمن می شمارد.^۱

انبیا و مصلحان بزرگ هم در مواجهه با مشرکان و خطاکاران از عمل آنان برائت می جستند. حضرت ابراهیم علیه السلام به مشرکان فرمود: من از شرک شما برائت می جویم «إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ» (انعام: ۷۸) و حضرت لوط علیه السلام نیز به آن مردم

۱. إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَبْدَ وَيُغْضُّ عَمَلَهُ؛ (محمد بن حسین، سید رضی، نهج البلاغه، همان، خطبه ۱۵۴، بند ۳).

بدکاره فرمود: «إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ» (شعراء: ۱۶۸) من بی‌تردید دشمن این عمل شما هستم.

۱۲. بیان منافع و مضرات:

یکی از شیوه‌های ترغیب به معروف و نهی از منکر دنبال کردن روش و الگوی جلب منفعت و دفع ضرر است، به این بیان که: اولاً آنچه شارع مقدس واجب کرده و به آن امر نموده دارای مصالح و منافی بوده و آنچه را حرام و از آن نهی نموده به خاطر مفاسد و ضررهایش بوده است، و ثانیاً انسان بر اساس فطرت و عقل خود، موجودی منفعت طلب و ضرر گریز است، و حتی برای منفعت محتمل و رهایی از ضرر احتمالی هم تلاش می‌کند، و همه اقدامات خود را در این راستا سامان می‌دهد. با توجه به این دو مطلب اگر امر به معروف و نهی از منکر بتواند مصالح و منافع انجام معروف و پیامدهای مخرب و مضر منکر را به خوبی تبیین کند، مخاطب خود به خود به سراغ معروف و ترک منکر می‌رود.

به دیگر بیان بهترین شیوه امر به معروف و نهی از منکر آن است که واجبات و خوبی‌ها را معروف کنید؛ یعنی نشان دهید که این‌ها به ارزش و منفعت داری شناخته می‌شوند و محرمات را منکر کنید؛ یعنی قبیح و آثار زیانبار آن را نشان دهید. مثلاً اگر کسی بداند که وابستگی به دشمنان و انفعال در برابر آن‌ها نه تنها برای او عزت نمی‌آورد، بلکه موجب ذلت و خواری وی می‌گردد کجا حاضر می‌شود آگاهانه پیاده نظام دشمن بشود! یا اگر خانمی بداند که با بدحجابی آینده خود را تباه می‌سازد هرگز حاضر نخواهد شد به چنین منکری دست یازد و خود را در آخرت به هلاکت بیندازد.

۱۳. تبیین وعده و وعیدهای الهی

توجه دادن مردم به آنچه خدا برای واجبات و معروف‌ها وعده داده و مجازات‌های

سختی که برای ارتکاب به منکرات و محرمات قرار داده از بهترین روش‌های ترغیب به امر به معروف و نهی از منکر می‌باشد. هشدارهای قرآنی مبنی بر این که هیچ عملی نابود نمی‌شود و همه آن‌ها در قیامت تجسم می‌یابد و تمام اقدامات و حرکات شما مورد محاسبه و رسیدگی قرار می‌گیرد و ابدیت شما را همین اعمالتان تعیین می‌کند که آیا در بهشت جاویدان خواهید بود و یا مخلد در دوزخ می‌باشید و خلاصه تبیین پاداش‌هایی که برای معروف‌ها و عقاب‌هایی که برای منکرات قرار داده است اگر با بیانی زیبا و قرآنی انجام شود می‌تواند بسیاری از افراد را هدایت نماید.

ایجاد شوق و رغبت نسبت به بهشت الهی و ایجاد خوف از عذاب خدا از بهترین مؤلفه‌هایی است که امر به معروف و ناهی از منکر می‌تواند با کمک گرفتن از آن در ترویج ارزش‌ها و خوبی‌ها و بازدارندگی از زشتی‌ها به کارگیرد. باید به جوانی که اسیر لذت‌های دنیوی شده با مهربانی بگویند ای عزیز تو ابدی هستی و هرگز فانی و نابود نمی‌شوی و البته ابدیت تو در همین دنیا و به وسیله اعمال خودت ساخته می‌شود، پس به یاد مرگ که شروع حیات ابدی تو در اوج عزت یا سقوط و ذلت است باش و قبل از این که مهلت تمام شود اعمال و اجناس لازم را برای عبور از گمرک مرگ فراهم کن! تو حتی اگر به قیامت و پاداش و عذاب آن یقین هم نداشته باشی اما همین که احتمال قوی بدهی که این همه انبیا و انسان‌های بزرگ آمده‌اند و از آن خبر داده‌اند پس ممکن است حقیقتی وجود داشته باشد باز کافی است که تو را به فکر نجات بیندازد. قرآن کریم حتی گمان به قیامت را سازنده می‌داند و می‌فرماید:

أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ (مطففین: ۴ و ۵).

آیا آن‌ها گمان نمی‌کنند که برانگیخته می‌شوند در روزی بزرگ؟

شایسته است امر به معروف با تسلط بر آیات و روایاتی که در رابطه با مرگ،

قیامت و حساب و کتاب و بهشت و جهنم وارد شده و تبیین صحیح و زیبایی آن‌ها، این عامل مهم و تعیین کننده در مقابله و سوسه‌های شیطان را در جوانان تقویت نموده و انگیزه لازم برای انجام معروف و ترک محرمات و منکرات را در آنان به وجود بیاورد.

۱۴. روش غیرمستقیم

در بسیاری از موارد انتقال مطالب به صورت غیرمستقیم کارایی بیش تری داشته و عوارض آن کم تر است. گاهی شما عزیز و محبوبی را مخاطب قرار داده و به او مطلبی را تذکر می دهید تا دیگران را متوجه وظیفه و یا خطایشان بنمایید. این روش در نظام تربیتی و سیره هدایتی رهبران بزرگ ما بارها تجربه شده و جواب داده است. بسیاری از خطاب های قرآنی ظاهراً متوجه شخص پیامبر اکرم ﷺ است اما همه مسلمانان را در بر می گیرد، مانند این خطاب که می فرماید: اگر پدر و مادرت به پیروی رسیدند با آنان درشتی مکن!

فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا (اسراء: ۲۳)

درحالی که می دانیم پیامبر اکرم ﷺ در دوران رسالت پدر و مادری نداشته و در همان کودکی هر دوی آنان از دنیا رفته اند. ضرب المثل معروف به در بگو تا دیوار بشنود^۱ اشاره به همین موضوع انتقال مفاهیم به صورت غیرمستقیم دارد.

البته امر به معروف و نهی از منکر غیرمستقیم موارد دیگری هم دارد، مثل این که مطلبی را به فردی که نسبت به تارک معروف یا فاعل منکر از نفوذ کلام و موقعیت بهتری برخوردار است می گویند تا او اقدام کند. مثلاً به پدر و سرپرست خانواده نسبت به رفتار فرزندان یا همسر وی تذکری می دهید تا او، آن‌ها را اصلاح

۱. ندارم اختیار گریه امشب به در می گویم، ای دیوار بشنو؛ رحیم عفیفی، مثلها و حکمت ها، تهران،

کند یا با گزارش کردن وضعیت کارمندی که به وظایف خود عمل نمی‌کند و توصیه‌های شما را هم نمی‌پذیرد به مسئول بالادستش، جلوی عمل منکر او را می‌گیرید.

۱۵. روش سؤالی و استفهامی

یکی از بهترین الگوهای تربیتی که در آیات و روایات مورد اهتمام قرار گرفته و در امر و نهی دیگران بسیار می‌تواند مؤثر باشد الگوی استفهامی و پرسشی است. این روش مخاطب را به تأمل و تعقل وا داشته و او را متوجه خطا و اشتباهش می‌نماید. در روش طرح موضوع با سؤال در حالی که پاسخ روشن است و در خود سؤال به ان اشاره شده، حساسیت و توجه مخاطب نسبت به موضوع بیش تر می‌گردد، و انگیزه برای انجام معروف و ترک منکر افزایش می‌یابد. نمونه‌هایی از سوال‌های برانگیزاننده و تربیتی قرآن عبارتند از:

أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى (علق: ۱۴)

آیا انسان نمی‌داند که خدا او را می‌بیند؟

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ (حدید: ۱۶)

آیا وقت آن نرسیده که دل‌های کسانی که ایمان آورده‌اند در برابر ذکر خدا و آنچه از حق نازل شده است خاشع گردد؟

أَيُّبَتُّعُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا (نساء: ۱۳۹)

آیا عزت و سربلندی را نزد آنان (کافرین) می‌جویند با این که همه عزت‌ها از آن خداست؟

... أَتَخْشَوْنَ اللَّهَ فَالَّذِي أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (توبه: ۱۳)

آیا از آنان (پییمان شکنان و دشمنان اسلام) می‌ترسید با این که اگر ایمان دارید خداوند سزاوارتر است که از او بترسید؟

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ
(زمر: ۹)

بگو آیا کسانی که می دانند با کسانی که نمی دانند یکسانند؟ تنها خردمندان متذکر می شوند.

أَزْبَابٌ مُتَّفِرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّازُ (یوسف: ۳۹)

آیا خدایان متعدد و پراکنده بهترند یا خداوند یگانه ای که بر همه چیز قاهر است؟

می توان به جوانی که لذت گناه را چشیده اما از لذت عبادت بی خبر است گفت: آیا لذت جاویدان بندگی و عبادت خدا بر لذت زودگذر گناه ترجیح ندارد؟ آیا بندگی شیطان که برای دشمنی و سقوط انسان قسم خورده بهتر است یا بندگی خدای مهربان؟ آیا به عواقب عملی که انجام می دهی توجه داری؟ آیا می دانی با انجام واجبات چه آینده درخشانی در انتظار توست؟ آیا این عمل با شأن و منزلت انسانی و ایمانی تو سازگار است؟ آیا از خدا و امام زمان علیه السلام خجالت نمی کشی؟ آیا اگر امام زمان علیه السلام حافظه تلفن همراه تو را ببیند شرمنده نمی گردی؟ و ...

۱۶. تمثیل و تشبیه

برای تسهیل و تفهیم بهتر مطلب استفاده از مثال و تشبیه معقولات و معنویات به محسوسات، از جمله روش هایی است که اگر درست و با ظرافت انجام گیرد در ترغیب به امر به معروف و بازدارندگی از منکر بسیار کارایی خواهد داشت، و قرآن بارها از تمثیل و تشبیه استفاده کرده و آن ها را زمینه تفکر^۱ و تذکر^۲ دانسته است.

یافتن تمثیلات و تشبیهات بجا و مناسب و نیز بیان داستان های مرتبط با یک موضوع، موفقیت امر به معروف و ناهی از منکر را بسیار افزایش می دهد.

۱. وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ (حشر: ۲۱).

۲. وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (ابراهیم: ۲۵).

۱۷. جدال احسن

ظرفیت فکری و روحی افراد با هم متفاوت است گروهی با استدلال و حکمت و از طریق قوه عاقله بیش تر تأثیر می پذیرند، گروهی نیز از راه وعظ و تحریک عاطفه زودتر و بیش تر پذیرش دارند، اما برخی افراد به خاطر تعصب و لجاجت از دو طریق قبلی تأثیرپذیری لازم را نداشته و عکس العمل منفی نشان می دهند. در این گونه موارد باید از جدال احسن و فن مناظره و تکیه بر مفروضات و مسلمات نزد مخاطب استفاده کرد تا او را متوجه خطاهایش نمود. نظیر آنچه حضرت ابراهیم علیه السلام در رابطه با بی خاصیتی و ناتوانی بت ها^۱، و یا در مورد معرفی پروردگار و معبود حقیقی خویش انجام داد.^۲

البته همان گونه که قرآن به ما آموخته ابتدا باید به سراغ دعوت حکمت آمیز و موعظه حسنه رفت و اگر نتیجه نداد آن گاه از مجادله احسن و نیکو استفاده نمود.

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَ جَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ
أَحْسَنُ (نحل: ۱۲۵)

با حکمت و اندرز نیکو به راه پروردگارت دعوت نما و با آنها به روشی که روشن تر است استدلال و مناظره کن!

۱۸. ملامت و نکوهش

گاه آنقدر گناه یا ترک معروف بزرگ و تأثیر اجتماعی اش زیاد است، و فرد متخلف هم با شیوه های محبت آمیز از خواب غفلت بیدار نمی شود که باید از شیوه ملامت، مذمت و سرزنش استفاده نموده تا وی متوجه خطایش بشود. به دیگر سخن گاهی درمان و معالجه کسی که مرتکب منکر شده جز با جراحی و برخورد تند (البته در حد زبانی) و سرزنش قابل درمان نیست.

۱. سوره انبیاء، آیات ۵۷ - ۶۵.

۲. سوره انعام، آیات ۷۶ - ۷۹.

در تخلف و جرائم مسئولان که زیانش فقط به خود آن‌ها برنمی‌گردد، بلکه دامن نظام اسلامی و جامعه را به لحاظ فکری یا عملی می‌گیرد و دچار مشکل می‌سازد این روش کاربرد مناسبی دارد، مانند آنچه امام علی علیه السلام نسبت به استاندار خود عثمان بن حنیف انصاری انجام داد^۱.

۱۹. اظهار ناخشنودی و تنفر

برای امر به معروف و نهی از منکر کسی که به شما تعلق عاطفی و محبت دارد و خشنودی و رضایت شما برای او مهم است، یک شیوه مؤثر آن است که در کنار اظهار خشنودی از کارهای نیکش، نسبت به ترک معروف یا انجام منکر اظهار ناخشنودی نموده و با صراحت به او بگویید که از این کار شما هیچ خوشم نیامد. مانند والدین که در عین محبت به فرزند به او می‌فهمانند که رفتار و عملی که از او سرزده آنان را ناراحت و منزجر کرده، و از او می‌خواهند تا رفتار خویش را اصلاح کند، یا مسئول و فرماندهی که در برابر لغزش نیروهای تحت امر خود با اظهار ناخشنودی به آنان می‌فهمانند که خطایشان موقعیت آنان را نزد وی مخدوش نموده است. این شیوه‌ای است که ائمه معصومین علیهم السلام بارها نسبت به شیعیان انجام داده‌اند، مانند رفتار امام کاظم علیه السلام با زیاد بن ابی سلمه^۲ و برخورد امام رضا علیه السلام با محمد بن عاصم^۳.

۲۰. استفاده از روش نوشتاری

برای مبارزه با منکرات و ترویج معروف‌ها از انواع روش‌های نوشتاری و مکتوب نیز

---

۱. ر.ک. محمد بن حسین سید رضی، نهج البلاغه، همان، نامه ۴۵، ص ۵۵۲-۵۵۶.

۲. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، همان، ج ۵، ص ۱۱.

۳. محمد بن حسن طوسی [شیخ الطائفه]، اختیار معرفه الرجال، مشهد، دانشگاه مشهد، ۱۳۴۸، ج ۲،

می‌توان استفاده کرد، مانند تألیف کتاب و مقاله‌های کاربردی و آسیب شناسانه و از این مؤثرتر، نوشتن نامه شخصی و آموزش غیرحضورى فرد متخلف و یا ارسال پیامک و ارسال جملات برگزیده و متناسب از قرآن و روایات به وی می‌باشد. همچنین فضا سازی محیط با نوشتن آیات و روایات به روی دیوارها، پلاکاردها، سالن‌ها و مراکز مورد مراجعه مردم، البته با رعایت موقعیت مکانی و زمانی، بسیار کارساز است.

گفتنی است شیوه‌ها و راه‌های امر به معروف و نهی از منکر زبانی به این امور محدود نمی‌شود و با استقرا و تأمل به ده‌ها روش دیگر نیز می‌توان اشاره کرد که به خاطر اجتناب از اطاله بیشتر کلام از توضیح آن‌ها اجتناب می‌کنیم؛ شیوه‌هایی مانند تلقین، الگوسازی، تکیه بر وجدان اخلاقی، استدلال عقلی، یادآوری نعمت‌های الهی، شیوه‌های آموزشی قالب طنز، علنی کردن خوبی‌ها، حرکت جمعی، نفوذ در دستگاه ظلمه برای جلوگیری از فساد، استفاده از تاریخ و سرنوشت گذشتگان، ارائه جایگزین، خشمگین‌سازی، اعجاب انگیزی، روش تأکید و اصرار، استفاده از تجربیات دیگران^۱ و...

ج: شیوه‌های امر به معروف و نهی از منکر از موضع اعمال قدرت (یدی)

چنان‌که قبلاً بیان شد این مرتبه امر به معروف و نهی از منکر بیش‌تر به حکومت و مسئولان اختصاص دارد که از طریق تصویب قانون و اجرای آن در مواردی که امر به معروف زبانی تأثیر لازم را ندارد و افرادی تظاهر به فسق و گناه می‌کنند و امنیت

۱. جناب حجت السلام و المسلمین قرآنتی بیش از سی شیوه را همراه با تجربیات و خاطرات خود بیان نموده است که بسیار آموزنده است. (ر.ک. محسن قرآنتی، ده درس پیرامون امر به معروف و نهی از منکر، همان).

فکری، دینی و اجتماعی را مخدوش و متزلزل می‌کنند با اقتدار و اعمال قدرت جلوی فساد و مفسد را بگیرند. با این حال برخی از شیوه‌های پیشنهادی را که برای مسئولان میانی می‌تواند در مدیریت صحیح و ترویج معروف‌ها و بازدارندگی از منکرها مفید باشد به اختصار ارائه می‌کنیم.

۱. زمینه سازی و فرصت آفرینی برای احیای دو فریضه بزرگ

یکی از بهترین شیوه‌های احیای امر به معروف و نهی از منکر آن است که مسئولان، فرماندهان و مدیران در سطوح مختلف با حاکم ساختن فضای (أَحَبُّ إِخْوَانِي إِلَيَّ مَنْ أهدَى إِلَيَّ غُيُوبِي)^۱ و پذیرش انتقاد سازنده و میدان دادن به منتقدان دلسوز و متعهد و راهنمایی و آموزش آن‌ها نسبت به مسائل امر به معروف و نهی از منکر (آداب شرایط، مراتب و شیوه‌ها) به گونه‌ای که نقش اصلاحی و سازنده نه تخریبی داشته باشد، و نیز نکوهش و میدان ندادن به فرهنگ چاپلوسی و تعریف و تمجیدهای غلط زمینه و فرصت را برای احیای دو فریضه بزرگ الهی در سازمان خود فراهم کنند.

۲. رعایت اصل شایسته سالاری

معیار قرار دادن ارزش‌های اسلامی و انقلابی که همان معروف‌ها هستند و اجتناب از دخالت دادن انگیزه و معیارهای دنیوی، وابستگی خانوادگی، حزبی و گروهی و امثال آن‌ها که زمینه ساز ترویج منکرات و تعطیلی بسیاری از معروف‌هاست و انگیزه اصلاحگری و انتقاد و روحیه حریت را تهدید می‌کند از دیگر شیوه‌ها و الزامات مدیریت اسلامی است که نقش فراوانی در حاکمیت و ترویج امر به معروف و نهی از منکر در سازمان خواهد داشت.

۱. امام صادق علیه السلام: بهترین برادران و دوستان من کسی است که عیوبم را به من هدیه کند؛ محمد بن یعقوب

کلینی، الکافی، همان، ج ۲، ص ۶۳۹، حدیث ۵.

۳. اشراف اطلاعاتی

آگاهی کامل و تسلط بر مشکلات فردی، خانوادگی، اجتماعی، روحی و روانی، اقتصادی و سیاسی نیروهای تحت امر به ویژه جوانان و تلاش مجاهدانه و فکری و عملی برای رسیدگی و حل آن‌ها و نیز اشراف بر خطرها و آسیب‌هایی که آنان را تهدید می‌کند می‌تواند زمینه‌های عمل به معروف‌ها و ریشه کن کردن منکرات را فراهم آورد.

۴. اهتمام به مسائل خانوادگی

غفلت نکردن از مسائل و مشکلات خانواده، شهرک‌ها، اردوها، تربیت و تعلیم فرزندان و اهتمام به مسائل فرهنگی، فکری و اعتقادی، اقتصادی و سیاسی آن‌ها می‌تواند جلوی بسیاری از ناهنجاری‌های اجتماعی و رواج منکرات و تعطیلی معروف‌ها را گرفته و نیروها را در انجام مأموریت، انگیزه و توان بیشتری بخشد.

۵. تشویق ضابطه‌مند

قدردانی و تشویق افراد متعهد و دلسوز که علاوه بر رفتار نیکو مطالبه‌کننده منطقی و صحیح ارزش‌های اسلامی و انقلابی مانند عدالت، معنویت، تقوا، ولایت محوری، روحیه انقلابی و جهادی، استقلال کشور، پیشرفت‌های علمی و عملی و اقتصادی (اقتصاد مقاومتی) دفاع از عناصر ماندگاری انقلاب و جهاد کبیر هستند و با رعایت اصول اسلامی و سازمانی منتقد ضد ارزش‌ها نظیر تبعیض، فساد، وابستگی به بیگانگان، دنیاگرایی، اباحه‌گری و بی بند و باری‌های اخلاقی، اشرافی‌گری و انفعال در برابر ظالمان می‌باشند، روحیه بی تفاوتی و سکوت را در سازمان از بین برده و دو فریضه بزرگ امر به معروف و نهی از منکر را حاکم می‌سازد.

۶. مدیریت زمان

برنامه‌ریزی سالم، متنوع و جهت‌دار برای تمام زمان‌های حضور کارکنان و به ویژه

اوقات فراغت نیروها مانند سربازان، پایوران، دانشجویان و دانش آموزان می‌تواند ضمن ترویج معروف‌ها جلوی بسیاری از منکرات را بگیرد.

۷. فضاهای مجازی

مسئولین می‌توانند با اهتمام و توجه بیشتر برای بهره برداری صحیح و شرعی و قانونی از فرصت‌های فضاهای غیرحقیقی مانند اینترنت، شبکه‌های اجتماعی، پیامک‌ها و هدایت مناسب نیروها و هشدار به خطرات و برنامه‌های دشمنان در این رابطه نگذارند که این فرصت به تهدید تبدیل شود و آن را به جای رواج منکرات به ابزاری برای احیای معروف‌ها قرار دهند.

۸. بصیرت افزایی

ایجاد حساسیت علمی و عملی و توجه جوانان و نیروهای سازمان نسبت به فتنه‌ها و توطئه‌ها و نقشه‌های شوم دشمنان اسلام و انقلاب که می‌خواهند انقلاب اسلامی را از درون گرفتار استحاله و پوکی کنند و با متزلزل کردن ارکان و اصول انقلاب، نفوذ فکری و عملی، آزادی حیوانی به جای آزادی انسان، و زیر سؤال بردن مقدّسات، مکتب‌سازی مقابل مکتب فکری و سیاسی امام و رهبری، جلوی تعمیق و گسترش انقلاب اسلامی و عناصر ماندگاری آن را بگیرند بسیار می‌تواند در روحیه سنگرنشینی انقلاب که بزرگ‌ترین معروف است را تقویت و جلوی بزرگ‌ترین منکر را که بی‌تفاوتی و انفعال در برابر دشمنان است بگیرد.

۹. ارشاد و راهنمایی

نسبت به افرادی که به خاطر جهل و ناآگاهی نسبت به معروف‌ها و منکرها بی‌تفاوت گشته‌اند نباید برخورد تند و حذفی داشت، بلکه با راهنمایی پدرا نه و از سر دلسوزی باید آنان را راهنمایی و ارشاد نمود و نسبت به صراط مستقیم و

وظایف دینی، انقلابی و سازمانی آگاه ساخت. گاهی دعوت از یک فرد جاهل و او را مورد لطف و درمان و ارشاد قرار دادن تأثیری دارد که ساعت‌ها سخنرانی ندارد.

۱۰. قاطعیت در اجرای قانون

نسبت به کسانی که آگاهانه و با انگیزه ساختارشکنانه به منکرات روی آورده، علاوه بر خود، سازمان را با آسیب مواجه ساخته‌اند باید با تنبیهات قانونی و قاطع عمل کرد و قانون‌گریزی آنان را تحمل نمود و با اجرای آنچه در قوانینی مثل آیین نامه انضباطی آمده آنان را از راه خلاف بازداشت و با اقداماتی نظیر تذکر شفاهی، توبیخ کتبی، محروم ساختن از برخی امتیازات، جابه جایی سازنده در مسئولیت‌ها و سرانجام اگر هیچ راهی نبود محروم ساختن آن‌ها از حضور در سازمان از طریق راه‌های قانونی جلوی منکر آن‌ها را مسدود و از منافع و مصالح سازمان حفاظت نمود.

نتیجه بحث و نکته مهم و اساسی آن است که تمام این اقدامات باید بر محور قانون و ضوابط سازمانی باشد و آن‌جا که از حوزه اختیارات مسئول یک سازمان خارج است به مسئولان بالاتر یا سایر دستگاه‌های حکومتی مثل قوه قضائیه ارجاع داده شود.

ضمیمه:**قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر**

ماده ۱. در این قانون، معروف و منکر عبارتند از هرگونه فعل، قول و یا ترک فعل و قولی که به عنوان احکام اولی و یا ثانوی در شرع مقدس و یا قوانین، مورد امر قرار گرفته و یا منع شده باشد.

تبصره - در احکام حکومتی، نظر مقام ولی فقیه ملاک عمل خواهد بود.

ماده ۲. امر به معروف و نهی از منکر، دعوت و واداشتن دیگران به معروف و نهی و بازداشتن از منکر است.

ماده ۳. امر به معروف و نهی از منکر در این قانون ناظر به رفتاری است که علنی بوده و بدون تجسس مشخص باشد.

ماده ۴. مراتب امر به معروف و نهی از منکر، قلبی، زبانی، نوشتاری و عملی است که مراتب زبانی و نوشتاری آن وظیفه آحاد مردم و دولت است و مرتبه عملی آن در موارد و حدودی که قوانین مقرر کرده تنها وظیفه دولت است.

ماده ۵. در اجرای امر به معروف و نهی از منکر نمی‌توان متعرض حیثیت، جان، مال، مسکن، شغل و حریم خصوصی و حقوق اشخاص گردید، مگر در مواردی که قانون تجویز کند.

تبصره - اماکنی که بدون تجسس در معرض دید عموم قرار می‌گیرند، مانند

قسمت‌های مشترک آپارتمان‌ها، هتل‌ها، بیمارستان‌ها و نیز وسایل نقلیه مشمول حریم خصوصی نیست.

ماده ۶. هیچ شخص یا گروهی حق ندارد به‌عنوان امر به معروف و نهی از منکر به اعمال مجرمانه از قبیل توهین، افترا، ضرب، جرح و قتل مبادرت نماید. مرتکب طبق قانون مجازات اسلامی، مجازات می‌شود.

ماده ۷. مجازات اشخاصی که مبادرت به اعمال مجرمانه نسبت به آمر به معروف و ناهی از منکر نمایند، قابل تخفیف و یا تعلیق نیست و صدور حکم مجازات قابل تعویق نمی‌باشد.

تبصره - چنانچه مجنی‌علیه یا اولیای دم از حق خود گذشت نمایند، جنبه عمومی جرم حسب مورد مطابق ماده (۶۱۴) قانون مجازات اسلامی (کتاب پنجم - تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده مصوب ۱۳۷۵/۳/۲) و تبصره ماده (۲۸۶) از کتاب دوم قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲/۲/۱ رسیدگی می‌شود.

ماده ۸. مردم از حق دعوت به خیر، نصیحت، ارشاد در مورد عملکرد دولت برخوردارند و در چارچوب شرع و قوانین می‌توانند نسبت به مقامات، مسئولان، مدیران و کارکنان تمامی اجزای حاکمیت و قوای سه‌گانه اعم از وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، مؤسسات، شرکت‌های دولتی، مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی، نهادهای انقلاب اسلامی، نیروهای مسلح و کلیه دستگاه‌هایی که شمول قوانین و مقررات عمومی نسبت به آن‌ها مستلزم ذکر یا تصریح نام است، امر به معروف و نهی از منکر کنند.

ماده ۹. اشخاص حقیقی یا حقوقی حق ندارند در برابر اجرای امر به معروف و نهی از منکر مانع ایجاد کنند. ایجاد هر نوع مانع و مزاحمت که به موجب قانون جرم شناخته شده است؛ علاوه بر مجازات مقرر، موجب محکومیت به حبس تعزیری یا جزای نقدی درجه هفت می‌گردد. در مورد اشخاص حقوقی، افرادی که با سوء استفاده از قدرت یا اختیارات قانونی و اداری از طریق تهدید، اختطار،

توییح، کسر حقوق یا مزایا، انفصال موقت یا دائم، تغییر محل خدمت، تنزل مقام، لغو مجوز فعالیت، محرومیت از سایر حقوق و امتیازات، مانع اقامه امر به معروف و نهی از منکر شوند؛ علاوه بر محکومیت اداری به موجب قانون رسیدگی به تخلفات اداری، حسب مورد به مجازات بند (پ) ماده (۲۰) قانون مجازات اسلامی محکوم می‌شوند.

تبصره - وجوه حاصل از اجرای این ماده پس از واریز به خزانه کل کشور با پیش‌بینی در بودجه سالانه صددرصد (۱۰۰٪) در اختیار ستاد قرار می‌گیرد.

ماده ۱۰. وزارت آموزش و پرورش، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، سازمان صدا و سیما، جمهوری اسلامی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان تبلیغات اسلامی، سازمان بسیج مستضعفین، شهرداری‌ها و سایر نهادها و دستگاه‌های فرهنگی مکلفند شرایط اقامه امر به معروف و نهی از منکر و بالابردن سطح آگاهی‌های عمومی در این خصوص را از طریق آموزش و اطلاع‌رسانی فراهم کنند.

ماده ۱۱. قوه قضائیه مکلف است به منظور تسریع در رسیدگی به جرائم موضوع این قانون شعب ویژه‌ای را اختصاص دهد.

تبصره - آمران به معروف و ناهیان از منکر مشمول حمایت‌های قضائی موضوع ماده (۴) قانون حمایت قضائی از بسیج مصوب ۱۳۷۱/۱۰/۱ مجلس شورای اسلامی می‌گردند.

ماده ۱۲. وزارت امور خارجه، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و سایر دستگاه‌های ذی‌ربط موظفند اتباع خارجی را قبل و حین ورود به کشور نسبت به قوانین و مقررات و رعایت شئون اسلامی آگاه کنند.

ماده ۱۳. در مواردی که نسبت به آمر به معروف و ناهی از منکر جنایتی واقع شود و جانی شناسایی نشود و یا در صورت شناسایی به علت عدم تمکن

مالی ناتوان از پرداخت دیه در مهلت مقرر باشد، در صورت تقاضای دیه از سوی مجنی علیه یا اولیای دم حسب مورد، پس از صدور حکم قطعی از سوی مرجع صالح قضایی، دیه از محل تبصره ماده (۹) این قانون پرداخت می شود.

تبصره - هرگاه جانی شناسایی شود یا تمکن مالی پیدا کند، ستاد می تواند در صورت اذن مجنی علیه یا ولی وی حسب مورد نسبت به وصول دیه و خسارات مربوطه از طریق محاکم قضائی اقدام نماید.

ماده ۱۴. سازمان های مردم نهادی که اساسنامه آنها در زمینه امر به معروف و نهی از منکر به ثبت رسیده می توانند مطابق ماده (۶۶) قانون آئین دادرسی کیفری و تبصره های آن اقدام کنند.

ماده ۱۵. هرگاه به فردی که در مقام اجرای امر به معروف و نهی از منکر موضوع این قانون اقدام می کند، آسیب جسمی یا جانی وارد شود؛ حسب مورد آسیب جسمی و جانی مزبور منطبق با قانون جامع خدمات رسانی به ایثارگران مصوب ۱۳۹۱ / ۱۰ / ۲ مجمع تشخیص مصلحت نظام و آیین نامه اجرایی آن احراز و تعیین می شود.

تبصره - احراز شهادت یا جانبازی با پیشنهاد کمیته کشوری متشکل از نمایندگان: قوه قضائیه، نیروی انتظامی، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، بنیاد شهید و امور ایثارگران و ستاد با تشخیص دادگاه صلاحیت دار صورت می گیرد.

ماده ۱۶. ستاد امر به معروف و نهی از منکر که در این قانون ستاد نامیده می شود، عهده دار وظایف زیر است:

۱. تعیین سیاست ها و خط مشی های اساسی در زمینه ترویج و اجرای امر به معروف و نهی از منکر و پیشنهاد آن به مبادی ذی ربط
۲. تبادل اطلاعات و نظرات برای شکل گیری سیاست های مربوط به امر به معروف و نهی از منکر

۳. آسیب شناسی و ریشه یابی علل ترک معروف و ارتکاب منکر

۴. تعیین الگوهای رفتاری
  ۵. زمینه‌سازی جهت مشارکت همه‌جانبه آحاد مردم و دستگاه‌های اداری و رسانه‌های عمومی در امور مربوط به فریضه امر به معروف و نهی از منکر
  ۶. رصد اقدامات انجام‌شده در اجرای این قانون و انعکاس آن به مراجع ذی‌ربط
  ۷. تدوین راهبردهای آموزشی برای سطوح مختلف جامعه
  ۸. آموزش و پژوهش و تحقیق در زمینه امر به معروف و نهی از منکر و ترویج گسترش فرهنگ آن
  ۹. شناسایی ظرفیت‌ها و کمک به تشکیل جمعیت‌ها و تشکل‌های مردمی فعال
  ۱۰. حمایت همه‌جانبه از اقدامات قانونی آمران به معروف و ناهیان از منکر
  ۱۱. پیگیری مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در ارتباط با تکالیف ستاد در خصوص راهکارهای اجرائی فرهنگ عفاف و حجاب
  ۱۲. ارائه گزارش سالانه به مقام معظم رهبری و قوای سه‌گانه و مردم.
- تبصره ۱ - وزارت کشور پس از کسب نظر مشورتی ستاد، نسبت به صدور مجوز برای سازمان‌های مردم‌نهادی که در زمینه امر به معروف و نهی از منکر قصد فعالیت دارند، اقدام می‌نماید.
- تبصره ۲ - ستادهای استانی و شهرستانی می‌توانند درخواست اشخاص حقیقی و حقوقی برای تجمع و راهپیمایی در موضوعات مرتبط با امر به معروف و نهی از منکر را بررسی و در صورت تأیید، نظر مشورتی خود را جهت صدور مجوز حسب مورد به استانداری، فرمانداری یا بخشداری ارسال کنند.
- تبصره ۳ - هرگاه مسئولان ذی‌ربط با تشخیص مراجع قضایی بدون عذر موجه از صدور مجوز موضوع تبصره‌های (۱) و (۲) استنکاف نمایند، مستوجب

مجازات موضوع ماده (۵۷۰) قانون مجازات اسلامی (کتاب پنجم - تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده مصوب ۲/۳/۱۳۷۵ می‌باشند.

تبصره ۴ - وظایف ستاد، نافی مسئولیت‌های وزراء، مسئولان دستگاه‌های اجرائی موضوع ماده (۵) قانون مدیریت خدمات کشوری، رؤسای قوای سه‌گانه و مراجع قضائی و ضابطان دادگستری در ارتباط با آنچه در این قانون مقرر شده، نمی‌باشد.

ماده ۱۷. سازمان بسیج مستضعفین موظف است با به‌کارگیری آحاد بسیجیان در چارچوب قوانین نسبت به فرهنگ‌سازی و اجرای امر به معروف و نهی از منکر در مرتبه‌های قبلی اقدام کند.

تبصره ۱ - مفاد این ماده نافی مسئولیت ضابطان قضایی بسیج در مواردی که در قانون پیش‌بینی شده است، نمی‌باشد.

تبصره ۲ - تبصره (۳) ماده (۱) قانون حمایت قضایی از بسیج مصوب ۱۰/۱/۱۳۷۱ به شرح زیر اصلاح می‌شود:

تبصره ۳ - ستاد امر به معروف و نهی از منکر با همکاری سازمان بسیج مستضعفین برای مرتبه عملی امر به معروف و نهی از منکر موضوع ماده (۴) قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر برای افراد مورد نیاز از سازمان بسیج مستضعفین به عنوان ضابطان امر به معروف و نهی از منکر دوره آموزشی برگزار کند.

ماده ۱۸. دستگاه‌های اجرائی موضوع ماده (۵) قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب ۸/۷/۱۳۸۶ و مؤسسات و شرکت‌های خصوصی و مراکز خدمات عمومی و اماکن عمومی و واحدهای صنفی موظف به رعایت این قانون می‌باشند.

ماده ۱۹. اعضای ستاد امر به معروف و نهی از منکر به شرح زیر است:

۱. یکی از ائمه جمعه موقت شهر تهران به انتخاب شورای سیاست‌گذاری ائمه جمعه به عنوان رئیس ستاد

۲. وزیر کشور
  ۳. وزیر اطلاعات
  ۴. وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی
  ۵. وزیر آموزش و پرورش
  ۶. وزیر علوم، تحقیقات و فناوری
  ۷. وزیر صنعت، معدن و تجارت
  ۸. دو نفر از نمایندگان مجلس شورای اسلامی به پیشنهاد کمیسیون فرهنگی و انتخاب مجلس به عنوان ناظر
  ۹. نماینده تام‌الاختیار رئیس قوه قضائیه
  ۱۰. رئیس سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران
  ۱۱. رئیس سازمان تبلیغات اسلامی
  ۱۲. فرمانده نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران
  ۱۳. رئیس سازمان بسیج
  ۱۴. دبیر ستاد ائمه جمعه
  ۱۵. دو نفر مجتهد به انتخاب شورای عالی حوزه‌های علمیه
  ۱۶. یک نفر مجتهد به انتخاب شورای عالی حوزه‌های علمیه خواهران
  ۱۷. دبیر ستاد به انتخاب رئیس ستاد.
- تبصره ۱ -** اشخاص دیگر نمی‌توانند به جای اعضای ستاد در جلسات شرکت کنند.
- تبصره ۲ -** مصوبات ستاد توسط رئیس جهت اجرا به مبادی ذی‌ربط ابلاغ می‌شود و در چارچوب این قانون لازم‌الاجرا است.
- ماده ۲۰.** ستادهای استانی و شهرستانی وظایف محوله در چارچوب این قانون را زیر نظر ستاد انجام می‌دهند.
- اعضای ستاد استان عبارت است از:

۱. امام جمعه مرکز استان به عنوان رئیس ستاد
  ۲. استاندار
  ۳. مدیرکل اطلاعات استان
  ۴. مدیرکل فرهنگ و ارشاد اسلامی
  ۵. مدیرکل آموزش و پرورش
  ۶. رئیس یکی از دانشگاه‌های استان با انتخاب رئیس ستاد
  ۷. رئیس سازمان صنعت، معدن و تجارت استان
  ۸. دو نفر از نمایندگان مردم استان در مجلس شورای اسلامی به انتخاب مجمع نمایندگان استان به عنوان ناظر
  ۹. دادستان مرکز استان
  ۱۰. مدیرکل سازمان تبلیغات اسلامی استان
  ۱۱. رئیس شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی استان
  ۱۲. مدیرکل صدا و سیما استان
  ۱۳. فرمانده ناجا در استان
  ۱۴. فرمانده ارشد سپاه در استان
  ۱۵. دبیر ستاد ائمه جمعه استان
  ۱۶. یک نفر از مدیران مدارس علمیه استان به انتخاب شورای حوزه‌های علمیه استان
  ۱۷. مدیر مدارس علمیه خواهران در استان
  ۱۸. دبیر ستاد به انتخاب رئیس ستاد
- تبصره -** ستاد استان مسئولیت ستاد شهرستان مرکز استان را نیز عهده‌دار است.
- اعضای ستاد شهرستان عبارتند از:
۱. امام جمعه شهرستان به عنوان رئیس ستاد شهرستان
  ۲. فرماندار

۳. رئیس اداره اطلاعات شهرستان

۴. مدیر آموزش و پرورش شهرستان

۵. رئیس یکی از دانشگاه‌های شهرستان به انتخاب رئیس ستاد شهرستان

در صورت وجود

۶. مدیر اداره صنعت، معدن و تجارت شهرستان

۷. رئیس اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان

۸. نماینده یا نمایندگان شهرستان در مجلس شورای اسلامی به عنوان ناظر

۹. دادستان شهرستان

۱۰. رئیس واحد خبر در شهرستان

۱۱. رئیس اداره تبلیغات اسلامی

۱۲. فرمانده انتظامی شهرستان

۱۳. فرمانده سپاه

۱۴. یک نفر از مدیران مدارس علمیه شهرستان به انتخاب ستاد شهرستان در

صورت وجود

۱۵. مدیر یکی از مدارس علمیه خواهران شهرستان به انتخاب رئیس ستاد

شهرستان در صورت وجود

۱۶. دبیر ستاد به انتخاب رئیس ستاد

تبصره ۱ - هر یک از اعضای ستادهای مذکور باید شخصاً در جلسات حضور

پیدا کنند.

تبصره ۲ - مصوبات ستاد در چارچوب اختیارات موضوع این قانون توسط

رئیس جهت اجرا به مبادی ذی‌ربط ابلاغ می‌شود که برای آن‌ها لازم‌الاجرا است.

تبصره ۳ - جلسات ستادهای موضوع این ماده و ماده (۲۰) این قانون با

حضور اکثریت مطلق اعضا رسمیت می‌یابد و مصوبات آن منوط به رأی اکثریت

مطلق حاضران است.

ماده ۲۱. دستگاه‌های اجرایی موضوع این قانون موظفند گزارش عملکرد خود را در مورد چگونگی اجرای این قانون حداقل شش ماه یک‌بار به ستاد ارائه دهند.

ماده ۲۲. ستاد موظف است گزارش عملکرد سالانه خود را در هفته‌های امر به معروف و نهی از منکر به کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی ارائه نماید.

ماده ۲۳. علاوه بر استفاده از ردیف بودجه ستاد احیای امر به معروف و نهی از منکر جدول شماره (۱۷) - «کمک به اشخاص حقوقی غیردولتی موضوع جزء (۳) ردیف ۵۴۰۰۰۰۰ جدول شماره (۹)» به دولت اجازه داده می‌شود از بودجه فرهنگی دستگاه‌های اجرائی ذی‌ربط موضوع این قانون به امر به معروف و نهی از منکر اختصاص دهد.

ماده ۲۴. دستورالعمل اجرائی این قانون توسط ستاد حداکثر ظرف مدت سه ماه پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون تصویب و ابلاغ می‌شود.

قانون فوق مشتمل بر بیست و چهار ماده و نوزده تبصره در جلسه علنی روز یکشنبه مورخ بیست و سوم فروردین ماه یک‌هزار و سیصد و نود و چهار مجلس شورای اسلامی تصویب شد و در تاریخ ۱۳۹۴/۲/۲ به تأیید شورای نگهبان رسید.

کتابنامه

۱. قرآن کریم.
۲. سید رضی، محمد بن حسین. نهج البلاغه، تحقیق: صبحی صالح، ترجمه محمد دشتی، قم، مشهور، ۱۳۷۹.
۳. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی بن الحسین. تحف العقول، بیروت، مؤسسه الاعلمی، ۱۴۰۴ ق.
۴. اختیار معرفة الرجال (المعروف به رجال الکشی) مشهد، دانشگاه مشهد، ۱۳۴۸.
۵. اربلی، علی بن عیسی. کشف الغمة فی معرفة الأئمة، بیروت، دارالکتاب الاسلامی.
۶. _____ . کشف الغمة فی معرفة الأئمة، محقق/مصحح: سید هاشم رسولی محلاتی، تبریز بنی هاشمی، ۱۳۸۱ ق.
۷. بحرانی سید هاشم. البرهان فی تفسیر القرآن، تهران، بنیاد بعثت، ۱۴۱۶ ق.
۸. _____ . البرهان فی تفسیر القرآن، قم، مؤسسه بعثه، ۱۳۷۴.
۹. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد. تصنیف غررالحکم و دررالکلم، محقق: مصطفی درایتی، قم، مکتب الأعلام الاسلامی، ۱۳۶۶.
۱۰. _____ . غررالحکم و دررالکلم، محقق/ مصحح: سید مهدی رجایی، قم، دارالکتاب الاسلامی، ۱۴۱۰ ق.

۱۱. جبل العاملی (شهید ثانی)، زین الدین. الروضة البهية فی شرح اللمعة الدمشقية، قم مکتب الاعلام الاسلامیه، ۱۴۱۶ق.
۱۲. جرجانی (میر شریف) علی بن محمد بن علی. التعريفات، تهران، ناصر خسرو، ۱۳۷۰.
۱۳. حاجی صادقی، عبدالله. ولایت محوری، چیستی، چرایی و چگونگی، قم، زمزم هدایت.
۱۴. حر عاملی، محمد بن حسن. وسایل الشیعه، قم، مؤسسه آل بیت، ۱۴۰۹ق.
۱۵. حسینی خامنه‌ای، سید علی. اجویة السنفتانات، قم، زمزم هدایت، ۱۳۹۳.
۱۶. _____، ولایت، تهران، دفتر مرکزی حزب جمهوری اسلامی، ۱۳۶۰.
۱۷. خادمی حسین و حمید رضا محمود خانی. واجب فراموش شده، تهران، خیزش نو، ۱۳۹۴.
۱۸. خوارزمی، ابوالمؤید. موفق بن احمد المکی، مقتل الحسین للخوارزمی، تحقیق شیخ محمد سماوی، قم، انوار الهدی، ۸۱۴۱ق.
۱۹. خوانساری، جمال الدین محمد. شرح غرر الحکم و دارالکلم، با مقدمه و تصحیح جلال الدین حسینی ارموی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۶.
۲۰. راغب اصفهانی، ابی القاسم حسین بن محمد. مفردات الفاظ القرآن، تحقیق و ضبط: محمد سید گیلانی، تهران، مکتبه المرتضوی، ۱۳۶۲ق.
۲۱. روزنامه رسمی دولت، قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر مصوب ۱۳۹۴/۱/۲۳.
۲۲. سعدی شیرازی، مشرف الدین مصلح بن عبدالله. کلیات سعدی، نسخه تصحیح شده محمد علی فروغی، تهران، آگاه، ۱۳۷۳.
۲۳. سیوطی، جلال الدین عبدالرحمن بن ابی بکر. الدر المنثور فی التفسیر بالمأثور، بیروت، دارالمعرفه للطباعة النشر.
۲۴. شهابی، محمود. ادوار فقه، تهران، وزرات فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۵.

٢٥. طباطبایی بروجردی، آقا حسین. جامع احادیث شیعه، قم، مطبعة العلمية، ١٣٩٩.
٢٦. طباطبایی، سید محمد حسین. المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ١٣٩٠.
٢٧. طبرسی، فضل بن حسن. مجمع البیان فی تفسیر القرآن، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ١٩٧٣ ق.
٢٨. طوسی [شیخ الطائفه]، محمد بن حسن. اختیار معرفة الرجال (المعروف به رجال الکشی)، تصحیح و تعلیق: میرداماد استر آبادی، قم، مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، ١٤٠٤ ق.
٢٩. _____ . النهايه فی مجرد الفتاوا، ترجمه محمدتقی دانش پڑوه، تهران، دانشگاه تهران، ١٣٤٢ و ١٣٤٣ ش.
٣٠. _____ . تهذیب الاحکام، محقق/ مصحح: حسن الموسوی خراسان، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ١٤٠٧ ق.
٣١. _____ . تهذیب الاحکام فی شرح المقنعه للشیخ مفید، بیروت، دارصعب - دارالتعارف، ١٤٠١ ق/ ١٩٨١ م.
٣٢. طوسی، محمد بن حسن. مصباح المتهجد و سلاح المتعمد، بیروت، مؤسسه فقه شیعه، ١٤١١ ق.
٣٣. عقیفی، رحیم. مثلها و حکمتها، تهران، سروش، ١٣٨٠.
٣٤. علی بن محمد بن علی الخزاز. القمی الرازی، کفایة الاثر فی النص علی الائمة الأثنی عشر، قم، بیدار، ١٤٠١ ق.
٣٥. فلاح زاده، محمد حسین. تفاوت فتاوا، مطابق با فتاواى مراجع تقلید، قم، مشهور (به سفارش ستاد ترویج احکام)، ١٣٩٠.
٣٦. فیض کاشانی، ملامحسن. محجة البیضاء فی تهذیب الاحیاء، قم، دفتر انتشارات اسلامی، بی تا.

۳۷. قرائتی، محسن. ده درس پیرامون امر به معروف و نهی از منکر، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۹۰.
۳۸. قمی شیخ عباس، مفاتیح الجنان، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین، ۱۳۷۴.
۳۹. کلینی رازی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق.
۴۰. لیشی واسطی، علی بن محمد. عیون الحکم والمواعظ، محقق/ مصحح: حسین حسینی بیرجندی، قم، دارالحديث، ۱۳۷۶.
۴۱. مجلسی، محمد باقر. بحار الانوار، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ق.
۴۲. _____ . ملاذ الاخيار في فهم تهذيب الاخبار، تحقيق سيد مهدي رجایی به اهتمام سيد محمود مرعشی نجفی، قم، مکتبه آية الله مرعشی، ۱۴۰۶ ق.
۴۳. محمدی ری شهری، محمد. میزان الحکمه، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
۴۴. مشفق پور، محمد رضا. رساله آموزشی بر اساس فتاوی مرجع عالیقدر تشیع حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای، تهران، مؤسسه فرهنگی هنری امین، ۱۳۸۷.
۴۵. مطهری، مرتضی. اسلام و نیازهای زمان، قم، صدرا، ۱۳۸۹ ش/ ۱۴۳۱ ق.
۴۶. _____ . بیست گفتار، قم، صدرا، ۱۳۸۹ ش/ ۱۴۳۱ ق.
۴۷. _____ . حماسه حسینی، قم، صدرا، ۱۴۳۱ ق.
۴۸. _____ . مجموعه آثار، قم، انتشارات صدرا، ۱۳۷۷.
۴۹. مکارم شیرازی، ناصر. تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۳.
۵۰. موسوی خمینی، سید روح الله. تحریر الوسیله، قم، مؤسسه النشر الاسلامی التابعة لجامعة المدرسین.
۵۱. نجفی، محمد حسن. جواهر الکلام تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۵۲. نوری طبرسی، میرزا حسین. مستدرک الوسائل، قم، مؤسسه آل بیت لإحياء التراث ۱۴۰۷ ق.

٥٣. ورام ابن ابى مراس، مسعود بن عيسى. تنبيه الخواطر و نزهة النواظر (مجموعه ورام)، قم، مكتبة فقيه، ١٤١٠ق.

